77
1999

metmenys

kūryba ir analizė

metmenys

77/1999

Markas Zingeris, Dvi sakmės iš senų knygų 3, Mano garbanotasis pusbrolis 10 * *Leonidas Donskis*, Civilizacijų analizės klasika Lietuvoje 19 * *Kostas Ostrauskas*, Who is Godot? 28 * *Jūratė Kiaupienė*, Kas yra ankstyvųjų naujųjų laikų istorijos šaltinio tiesa: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XVI a. politinės istorijos interpretacijų tikroviškumo problema 41 * *Raimondas Klimavičius*, Šešėlis Eliziejaus laukų pakraštyje 65 * *Vainis Aleksa*, Nalų įnašas į šių dienų amerikiečių literatūrą 79 * *Artūras Tereškinas*, Vieši žaidimai intymiose vietose: kitos istorijos, kiti gyvenimai 92 * *Aušra Veličkaitė*, K. Ostrausko Stasiukas: lietuviškoji istorinė drama postmoderno kontekste 119 * *Artūras Tereškinas*, I love Foucault, arba mano vadinamasis amerikietiškas gyvenimas: III 132 *

Kaune, mano Kaune... *R. Šilbajoris* 153 * Dovana prezidentūrai – prezidentūros dovana, *K.P. Žygas* 157 * Atminties popierinė dėžutė, *R. Šilbajoris* 167 * Tarp Škėmos ir Greimo, *Kęstutis Šatkauskas* 175 *

...s nacionalinė
...zvydo biblioteka

*Dailės darbai: Stasys Eidrigevičius 152 * Ž. Mikšys 40, 118 * Rasa Prišmontienė 91 * Taura (Zaranka Underys) 71-78 **

DVI SAKMĖS IŠ SENŲ KNYGŲ

MARKAS ZINGERIS

1. KAIP PARUOŠTI LYDEKĄ

Lydeka, gulėdama ant stalo po kepure krienų, pasakė: „Apsidairyk". Motina, jau raukšlėtaveidė, sena, apsidairė ir išvydo savo vaikystę. Akyse pasirodė ašaros. „Tai ašaros nuo krienų", – tarė lydeka ir pliaukštelėjo uodega. Užustalėje pasigirdo giedojimas. Pakvipo svogūnais, silke, jūromis, skalaujančiomis Naująjį pasaulį. Lempa, pasitarnaudama saulei, paskleidė per stalą raudonas užuolaidas, kuriose ėmė skraidyti žuvėdros, bet mažai mergaitei, kuri buvo mano motina tuose jos prisiminimuose, atrodė, kad tai po dangų kopinėja angelai. Ir kad kiekvienas iš jų nešasi po švenčiausiąjį žodelytį lūpose jo sergimam vaikui. „Užteks tų nesąmonių, – pasakė lydeka. – Dabar papasakok man apie Varšavskio siūlus!"

„Och, jie buvo visokių spalvų! Užėjęs į Varšavskio krautuvę, pagalvodavai, kad patekai į rojų. Bent jau į kokią nors Poliniziją tai tikrai. Ten būdavo aibės rausvų, tūkstančiai dangiškų, nesuskaitoma gausybė aukso spalvos ričių. Jos visos tviskėdavo lantynose. „Kas yra komunizmas? – mėgo samprotauti Varšavskis. – Štai kas – šitos

visos spalvos kartu sudėtos. O kas yra Evangelija? Tas pat, visos šitos spalvos kartu sudėtos! O kas yra Paryžius? Paryžius yra bordo ir auksinė, tirštai mėlyna ir dangiškai mėlyna, kokią ją pamato kokia nors įsimylėjusi šiksa, aukštielninka žolėje, per bernioko petį!"

– Eikit jau, eikit, pone Varšavski! Duokite man švelniai auksinių, rudų kaip kavos pupelės, juodų kaip naktis. Mūsų klasei per vasarą reikia siuvinėti kryželiais.

– Nueikit į paštą, išsiųskit laišką, – tarė Varšavskis mano mamai, pasipūsčiodamas puikius ūsus.

– Kur? Kur išsiųsti laišką?

– Į Palestiną. Paklauskite, ar jie nepriglaus vienos varganos pasiklydusios dūšelės. Nei tėvo, nei motinos, nei pastogės. Viską nusinešė karas, kuris yra žemiškosios, pardon, istorijos išdava. Grįžkite į Palestiną, ten jūsų laukia avys, sūrmaišiai, giliųjų požemių vanduo, tiesos žodis.

– Ponas Varšavski, aš gyvenu Žaliakalnyje.

– Nusileiskite į slėnius, į mirties slėnius. Ir ten, kur saulėlydy dainuoja.

Tai pasakęs, Varšavskis apsivyniojo siūlais kaip kokonas ir išnyko prisiminimų tviskesy.

* * *

„Šiais laikais niekas nemoka lydekos pataisyti. Lydeka, *Hecht*! Ji pati beskonė, bet ją reiktų maišyti su krienais", – pasakė mano mama, sugrįžusi į aukštą krėslą. „Mane pagaudavo Nemune tavo tėvas, – toliau kalbėjo jai lydeka. Ji ir vėl pliaukštelėjo uodega. – Nemunu plaukdavo baržos su anglimi, virš upės lėkdavo lyg berniukščio paleisti plokšti akmenėliai jūreivių keiksmai, gyvenančių

baržose jų žmonų barniai, bet Nemunas likdavo skaidrus. Jis sroveno. Lydeka ir šamas – žuvis bajorams, karosas ir aukšlė – piemenukų sidabras, – visos pakibdavo suvertos ant žvejo virvutės po tiltais. Nemunas plaukė į Baltiją, šnekėdamas vokiškai ir žemaitiškai, jidiš kimiais garsais ir netgi aikštingais Habsburgų amžiaus žodžiais. Žydai čia nusiplaudavo nuodėmes, žemdirbiai – prakaitą, arkliai – piršių putas ir paslėpsnių kraują, karvės – mėšlą nuo nutrintų kojų. O Nemunas vis tiek likdavo skaidrus. Atrodė, jis sugeria dangų ir žemę, maišo ūksmingą ir saulėtą žalumą savo paletėje, ir niekuomet jam nepabosta maišyti molį ir žemę, tautas ir spalvas, arklius pievose su plėšraus vilko šešėliu. Nemunas net susigalvojo dainą, kadangi per daug jau įprastas ir kasdienis jam buvo darbas maišyti kuparus ir tautas, pasaulio ir dangaus galybes. Jis niūniuodavo:

Aš – nebylys, aš – Nemunas,
Aš – miknius, aš – ošimas.
Aš užspringstu ties Memele,
Aš atkimstu ties Baltija,
Atsikrenkščiu ties sekluma,
Aš – amžinatvės himnas.

„Valgykite mane greičiau, – pridūrė lydeka, – kol iš manęs neišgaravo Nemuno jėga." Mama pasakė: „Kur tu nunešei mane, lydekaite? Už kokio vingio? Kur matyti vaikystė? Ar kur matyti žmonių senatvė?"

Lydeka pliaukštelėjo uodega, ir ant stalo sublizgo vokiečio šalmas. „Atsigerkite, vaikai", – pasakė mama. Mes nepatikliai į ją pasižiūrėjome, išgirdę tokį dalyką!

Dargi iš mamos. „Gerti iš šalmo? Tai nehigieniška", – įsiterpė senelė. Ji amžiais rūpinosi švara, kol pati netapo žeme. Už stalo sėdėjo prosenelis su *Farmakopėja* po pažasčia, tėvas su iškvėpinta nosinaite priekinėje kišenaitėje, f a n t a z i j a vadinama, mamos brolis su motociklininko akiniais. Ir visa tirpo rabino barzdos tviskesy. Už stalo sėdėjo visos kartos, visi, kas tik norėjo paragauti lydekos, ir kiekvienas turėjome po b a l s ą .

Mama mums įpylė iš vokiečio šalmo, ir mes išgėrėme.

Dabar kiekvienas galėjome paragauti lydekos.

2. ANTIKVARAS

Viename krašte, kur šalti pavasariai, šykščios vasaros, žvarbūs rudenys ir nuožmi žiema gyveno toks knygius, visas perkvipęs antikvaro dulkėmis. Jis turėjo knygų ir vaikų, žmoną ir, kas be ko, visą dangų už kambarėlio langų. Tas jo debesų virtines, kurias žvilgsniu nulydėdavo į saulėlydį. Kaip jis gyveno, niekas nesuprato, o ir jis pats, paklaustas, nieko doro jums nepaaiškintų: tiesiog atsitiko, murmtelėtų, kad mylėjau knygas ir susitikau moterį, kuri mane pamilo. Jeigu paklaustume jo žmonos, pasakytų: pamilau todėl, kad mokėjo labai gražiai pasakoti visokias nebūtas istorijas.

Tačiau, metams bėgant, knygius vis mažiau teskyrė knygas nuo gyvenimo: paprašytas paduoti stiklinę vandens tepasemdavo ja gryno oro, išėjęs nupirkti vaikui palto, parnešdavo kanarėles narvelyje. O jei jau namuose prakiurs, būdavo, čiaupas, užsilipa kojas parietęs ant sofos

darbo kambaryje, apsikrauna knygomis ir išplaukia svajonių vandenimis. Kai tikrieji vandenys ima semti kambarį ir atvyksta vamzdžių meistrai, besiteiraujantys, kas atsitiko, jis jiems atverčia enciklopediją ir pasiklausia, o kaip jie suremontuotų Nojaus laivą, kuriam šoną kardžuvė pramušė.

Žodžiu, vargas buvo su tuo knygiumi, o jam vargas buvo su šeima. Bet visgi, vaikus jis išmokė svarbiausio dalyko: pro lietaus uždangą matyti pažadėtuosius tolius.

Žmona paliko knygių, po vieną pasaulin išėjo vaikai. Jis liko vienas prie savo jaunystės knygų, prie kurių pridėjo ir savo paties parašytas. Jos visos buvo apie naktimis žibinamas stalo lempas, apie žvarbstančius ir alkstančius tame atšiauriame krašte, apie gegužių ir žydėjimo stebuklą, apie gūdžią pusnynų tylą ir apie upeliukus, kurie po sniegu susiglaudę miega, laukdami, kol galės čiauškėdami išsiveržti į saulės šviesą. Žodžiu, tai buvo knygos vaikams – tiems vaikams, kurių nebeturėjo.

Retai, labai retai savo pašto dėžutėje jis surasdavo laiškus. Tai buvo laiškai, paskleidžiantys ant jo stalo tolimąją žydrynę. Jo vaikai ir vaikų vaikai sveikino jį su gimimo diena, kvietė į vestuves, pranešdavo apie artimųjų mirtį. Jo žmona seniai buvo ištekėjus už kito, turėjo kitų vaikų ir kitą gyvenimą. Žmonos yra panašios į namus, galvodavo knygius, į namus, kurie įsileidžia naujus įnamius, prispildo naujo triukšmingo gyvenimo, persidažo fasadą ir sniegams atitirpus, susitvirtina pamatus. Jis gerėjosi žmonos sugebėjimu būti pasaulyje. Pats jis niekur neišvažiuodavo, o ir nereikėjo. Knygius gyveno tokiose vaizduotės platybėse, kurių pavydėtų daugelis iš skraidančiųjų pasaulinėm avialinijom.

Atėjo ruduo, knygius ėmė kosėti, trinti krūtinę prairusia pirštine, o paskui žiema, kai jam teko parduoti brangiausias enciklopedijas, kad užtektų šilumai, maistui ir paltui. Tiesa sakant, jam dabar jau ir knygų nebereikėjo: jos visos buvo jo galvoje, jis jas sklaidydavo kaip panorėjęs ir vaizdai jį užplūsdavo daug ryškesni, negu tuomet, kai turi prieš akis gerą knygą. Ir nieko neberašė, nes sklaidė vien tik vaizduotės reginius, prisiminimų paveikslus.

Tą jo vaizduotėje sklaidomą knygą vieną dieną išvydo Dievas. Ir apstulbo ponas Dievas, nes tokios Knygų knygos jis dar nebuvo matęs. Ten buvo ir patys gražiausi kregždučių pašnekesiai, ir žavingiausias moterų juokas, ir tėvams ištikimiausi vaikai bei gyvatiška klasta žmonių, turinčių juodą sąžinę. Ten buvo trapiausi vaizduotės laivai, ten nuostabiausius pasakojimus sklaidė vėjai, ten mirtis išardydavo nuotakos suknelę, mergaitei nespėjus nė pagalvoti apie vestuves. Ten juodvarniai krankė likimą ir jam, ponui Dievui, meldėsi grąžydamos rankas, moterys, kurių prašymų jis nedrįso tenkinti, nes dar pirmykštė nuodėmė jas įstūmė glėbin žiauriam likimui.

Ponas Dievas nurijo ašarą ir pasikvietė knygių pas save. Knygius atsistojo Viešpaties akivaizdoje toks, kaip ir buvo, sudvisusiom kelnėm, paraudusiomis akimis. Rietė nosį ponui Dievui skurdo, ligoto žmogiško kūno, pelėsių kvapas, tačiau tąjį žemišką kvapą, einantį iš knygiaus kertės, nustelbė miros ir balzamo kvapas, besiliejantis iš žmogaus krūtinės. Krūtinės, kurioje susikaupę buvo geriausi jo norai, tyriausios svajonės, kurią braukė sparnu gražiausi vaizduotės paveikslai.

„Tavąsias nuodėmes aš prisiimu sau, – pagaliau ištarė Dievas. – Esu kaltas, kad apskritai paleidau tave į žemę. Turėtum gyventi danguj, kur nors viršum Italijos, su kūdikėlių sielomis, o tapai barzdotu vyru atšiaurioje šalyje. Be to, esi toliaregis, o stūmei dienas tamsioje palėpėje ir akis tau užstojo buities daiktai. Ogi iš čia bus toli matyti. Sėdėk man iš dešinės ir, kai turėsiu laisvesnę valandą, pasidalinsi su manimi savo svajonėmis. Sendamas apkurtau, o man svarbu suprasti ką paukščiai šneka, apie ką našlės rypuoja, ką vaikai šviesiomis akelėmis pasakoja ir žvilgsniu įsimylėjėliai praneša. Taip pat aš noriu suprasti, kodėl žmogus taip trokšta patekti dangaus karalystėn, o tik tu vienas šitai gali paaiškinti."

Tuo tarpu žemėje knygių šarvojo suaugę ir suvažiavę vaikai. Knygiaus žmona, iš žemės sostinių siuntinėdama telegramas, pasitenkino paguodos žodžiais. Ten, kur knygių palaidojo, kitais metais išaugo jazminų krūmas, po kelių metų krūmas jau buvo sulig kaimo koplytėle. Praeivius, kai juos pasiekdavo žiedų dvelksmas, visados užplūsdavo stebinantys vaizdai ir ilgesingi troškimai, klajojantys šiame mūsų pasauly per amžius. O knygiaus vaikai nebuvo laimingais žmonėmis. Juk pasirinkimo žemėj nėra. Jei, skaitytojau, turi nors truputį vaizduotės ir jautrią širdį, tai išblės tau ir aukso, ir valdžios spinduliai: tau reik tik dangaus, o baigi nugyventi tik žemėje.

Pabaiga

Iš leidyklos „Andrena" ruošiamo spaudai lyrinės prozos ir apsakymų rinkinio „Iliuzionas".

MANO GARBANOTASIS PUSBROLIS

MARKAS ZINGERIS

1.

Osipas Pergamentas visados pasirodydavo mūsų mieste eidamas nuo stoties. Rašau šitai, nes tik dabar, po daugelio metų, imu suvokti: nenustebčiau, jeigu jis nusileistų aikštėje kopėčiomis iš dangaus. Buvo manasis tiesos apreiškėjas ir Dvasios tėvas, gyvenęs didžiojoje sostinėje, tarp žvaigždžių. Kerėtojas, hipnotizuotojas. Manau, man būtų tarsi savaime aišku, jei, mums gurkšnojant alų, mikliai išsitrauktų iš švarko rankovės ištisą Niujorko kvartalą ir man jį čia pat ant kavinės staliuko paskleistų tarsi kortas, o Kijevo kotletus vietoje padavėjos mums atneštų Džina Lolabridžita ryškiu bikiniu.

Prisimindamas matau jį ties pilku sovietmečio gatvės kampu, nešiną mano vaikiškų lūkesčių oro balionais. Iš tikrųjų vietoj tų balionų Osipas visados parsitempdavo iš Maskvos nuo knygų išsipūtusį portfelį, juk visos mano fantazijos vienaip ar kitaip visuomet kilo iš knygų. Jis vos pastebimai šlubčiojo, buvo pilnapadis, jame apskritai būdavo visko p i l n a . Žinojo viską, buvo girdėjęs apie viską ir kiekvieną parsivežtą iš Maskvos istoriją baigdavo fraze tarytum iš pamokslo *Ot azej, kinderlach* – „Ogi šitaip,

brangūs vaikučiai". Tie jo „brangūs vaikučiai" – tai ir žilagalviai senamiesčio laikrodininkai, kirpėjai, tie aistringi politikai, mano tėvų kambario pasieniais siurbčioję arbatą, prikąsdami gabalėliu cukraus, mokytojai, išėję geležinę stalinizmo mokyklą, ir, žinia, tautos ateitis, gyvenimo dar neapipjaustyti kūdikėliai. Visiems rūpėjo išgirsti iš giminaičio Osipo lūpų, kas gi dedasi plačiajame pasaulyje. Ar Nikita Chruščiovas iš tikro aptalžo žmoną šlepetėm? Leninas Kremliuje guli atsimerkęs ar užsimerkęs? Ar Amerikos užsieno reikalų ministras valgo macus?

Visi susirinkdavo į mūsų senąjį butą jo pasiklausyti. Apie valdžią Osipas šnekėdavo pašaipiai. Niekas neginčijo jį turint teisę į didelio žmogaus toną. Pirma, pusbrolis Pergamentas Maskvoje buvo vedęs tetą, didelę viršininkę. Tokius triukus artimiesiems paprastai iškrečia vien tik vunderkindai. Antra, jis turėjo du diplomus – matematikos ir menų, – arba, pasak jo, *fizikos ir muzikos*. Trečia, tai kėlė senamiestyje ažiotažą, pusbrolis Osipas buvo labiausiai žvilgančio iš visų Sovietų Sąjungos žurnalų – „Sovietskij Sojuz" – korespondentas.

Jis pažerdavo mums po musgaudžiu niauriame bute pluoštą akinančių gyvenimo vaizdų. Nusileisdavo lėktuvo trapu kada tik užsigeisdavo bet kuriame Sovietų Sąjungos „regione". Prie trapo laukdavęs juodas Partijos automobilis. Kolūkio pirmininkas Dagestane dovanojęs jam kinžalą, Čiukčių autonominės respublikos galva įteikęs ragus. Odesos laivininkystės direktorius užleidęs kajutę balčiausiame laineryje, o su kajute ir, tuo aš nė kiek neabejoju, savo antrąją sekretorę visam užduoties laikui. Dėl pirmo-

sios sekretorės, tuo taip pat neabejojau, atsiprašinėjo grąžydamas rankas laivininkystės šefas kad ir šitaip: „Draugas korespondente, kaip čia pasakius, ji yra tąją šitąją mano žmona. Mūsų šeimoje visi ligi vieno beprotiškai įsimylėję Juodosios jūros laivyną". Čia draugas direktorius, įsivaizdavau, klausydamasis pusbrolio iš Maskvos, būtinai uždainuoja „Belokrylyje čajki" ir kapitoniškame šaldytuve sužvejoja šampano butelį.

Be to, galite tikėti, galite – ne, pusbrolis kūrė ir grožinę literatūrą. Kažką apie blondinę žydaitę Hitlerio laikais. Tie jo apsakymai tuojau pat būdavo išverčiami į visas šimtą trisdešimt socialistinio internacionalizmo kalbų ir net į keletą pažangių dialektų. Arbatą pusbrolis Osipas gerdavo Centriniuose literatų namuose ir artimai pažinojo klasikus.

Bet ir aš, vargšas jo giminaitis, taip pat rašiau apsakymus. Sąsiuvinuke. Turėjau tik septyniolika ir verkiau naktimis iš laimės įsivaizduodamas, kaip kada nors švedų karalius anapus jūros paspaus man ranką ir įteiks Nobelio premiją.

Geidžiau visų tų moterų, apie kurias man porino Osipas Pergamentas. Troškau visų pažinčių, kuriomis jis mane gundė. Ir, žinoma, svaiginausi visomis karjeromis kopiant paradiniais laiptais, kurias jis man atskleisdavo. Jis mane vadino ne kitaip, kaip M a r k u š a . Maždaug šitaip Puškinas kreipdavosi į mylimą tarną, kai atsitrenkdavo kaiman taisyti sveikatos po kokio nors plačiai nuskambėjusio baliaus sostapilyje. „Petruša, na, kaip čia pas jus, blusos dar jūsų nepjauna? O p r a n c ū z i š k ą ligą, brolau, jau išsigydei?" Be to, petrušomis Rusijoje

pavadindavo ir papūgas. Išeitų taip, kad M a r k u š a buvo uoli savo didžiojo pusbrolio iš Maskvos papūga!

2.

Ką gi, vos pasirodęs mūsų mieste pusbrolis Osipas imdavosi mane, provincialųjį giminaitį, globoti. Pirmiausia duodavo man panėšėti jo pūpsantį portfelį bei pakeliui nusipirktą dideliausią knygų pundą. Kepurnėdavomės iki „Tulpės" kavinės. Na, Kaziukas, kaip gyveni, klausdavo jis durininko, anais laikais dar tebenešiojusio rudą šveicoriaus uniformą su aukso lampasais. Ką gi, kad ir po šimto metų nuo amžinatilsį Prezidento Smetonos, Kaziukas gyvenąs gerai. Tuomet mano pusbrolis pasiskolina iš Kaziuko adatą su siūlu, kurią, beje, šveicorius rūbinėje visuomet saugo stalčiuke su raktais bei paslaugių damų telefono numeriais, ir laukdamas mūsiškių Kijevo kotletų, o jų pavadinimus prisiminė taip pat gerai, kaip ir, sakykim, Tadžikistano
kompartijos
sekretoriaus
žmonos
liemenuko dydį –
atsiprašau skaitytojų už eiliuotą prozą,
įsisiūdavo antuke sagą. Ta saga dažniausiai ištrūkdavo, galiu paliudyti, kuriame nors antikvariate, kai jis atkakliai siekdavo nuo viršutinės lentynos rečiausios knygos. Knyga ten snūduriuodavo visą pusmetį, laukdama, kol atvažiuos iš Maskvos mano pusbrolis Pergamentas, visų Lietuvos antikvarų auksinė svajonė. Pasiūlys, ką jis turi, ir

nusipirks, ką suras! Atsivertęs prispaus retą leidinį prie akių ir atkiš nė nežiūrėdamas kišenėje sužvejotą pluoštą rublinių.

Kimšdamas už abiejų žandų šnekėdavo:

– Tu, vaikeliuk, nusišluostyk prakaitą ir nesijaudink. Tai, kad aš rekvizito kambaryje pasimylėjau su drauge Veročka, nereiškia, kad esu mesijas. Ir tai, kad vanojuosi vienoje pirtyje su CK nariu Adžubėjumi, nereiškia, kad esu arkangelas. Valgyk į sveikatą. Ir papasakok, kas mieste nauja.

Ir aš papasakojau, raukdamas kaktą, nusileisdamas iš dangaus ant griešnos žemelės. Peisachas Arklys, naktinio baro saksofonistas, trečiąkart išsiskyrė, nes visą lytinį pajėgumą išpūtė per saksofoną. Benjaminas Cacas, neišsimokęs studentas, paviliojo vienintelę KGB generolo dukterį ir kerštaudamas valdžiai išsivežė – ne Izraelin, o į Zimbabvę, kur ir pametė, vietoj alimentų palikdamas asilą, pavadintą Mongolijos KP sekretoriaus Cedenbalo vardu. Miesto „Tiesos" redakcijoje nenuilstanti partija demaskavo porelę pogrindyje sangulaujančių įsimylėjelių. O ir štai kas, Lietuvoje durnių namai yra natūrali rekreacijos zona „gėlių vaikams" ir maištaujantiems armijos šauktiniams.

– Čia tau ne tasai kvepiantis oficialiais dažais „Sovietskij Sojuz", – šiaušė ešerį M a r k u š a , nepripažintas poetas. – Čia viskas į tokią špygą suraityta!

– Ir TEN, žinok, viskas į špygą suraityta, – kantriai aiškino. – Visa SSRS yra trijų pirštų kombinacija. Tačiau iš tų pirštų gali nupinti keisčiausius pavidalus. Vaikystėj,

pameni, tau abiejų rankų pirštais rodžiau šešėlius sienoje: vilką, Hitlerį, mirtį su dalgiu.

Ir, jeigu sakydavau, kad tapsiu garsiu rašytoju, jis man, būdavo, sausai atremia: „Tai tik špyga su marmeladu". Vieno iš mūsų vaisingų pašnekesių metu priėjome išvados, kad Pažinimo medis apskritai buvo ne obelis – figmedis. Lietuviškai, ponios ir ponai, š p y g m e d i s .

– Gyvenime visuomet ir viskas į špygą susukta, – aiškino, kantriai išspjaudamas į servetėlę padavėjo sagą, patekusią į salotas. Sekėsi jam su tom sagom! – Štai, pažiūrėk į mane. Turiu žmoną, kuri man kaip kokia bobutė, – bet ją labai gerbiu. Turiu dukrą nuo (tokios) Tankos, abi jas myliu be proto. Ir turiu anglų kalbos studentę, su kuria jaučiu amžiną pavasarį, kai žydi ne kokie nors tavo špygmedžiai, o kaštonai. M a r k u š a , jaučiuosi pakartas tarp tų Maskvos kaštonų žemyn galva!

Baigdamas valgyti įprastoje mūsų kavinėje, Osipas sykiu užbaigdavo pasakoti ir naująją savo istoriją. Apie tai, kaip tamsiame „Mosfilmo" koridoriuje per pertraukas tarp bandomųjų kadrų jis ėmė šturmu ką tik sužibusią socialistinio realizmo žvaigždę, o ši alpdama kuždėjo kažką iš bendro sovietų ir italų filmo: „Marčelo, tu man sulaužei gyvenimą".

Ekstazės apimtas bėgdavau į nemokamą tualetą. Nesijaudink, M a r k u š a , pasaulinė revoliucija dar už kalnų, guosdavo pavymui. *Nusišvilpti* visi dar suspėsime.

Bet mane nepaliaujamai jaudino tas jo parvežtos epochos dvelksmas! Gyveno Osipas pačiame dvidešimto amžiaus verpete. Iš Iljos Erenburgo jis skolindavosi kny-

gas. Marinos Cvetajevos seseriai vasarvietėje prie Suomių įlankos virdavo koldūnus. Mandelštamo našlei kas penktadienį nusiderėdavo Maskvos turguje viščiuką.

Negi niekad, vyliausi, mano tikras trečios eilės pusbrolis, iškėlęs „Tulpėj" rankas į dangų, nepripažins, kad ir aš esu unikalus tautos vaikas. Kad ir šitaip:

– Markuša, žiūrėk tu man, juk ir tu turi Dievo dovaną. Dėkis kepurę, nepamiršk šaliko, ir važiuojam į tąją, kaip ją pavadino klasikas, kurvą Maskvą. Pradėsi dirbit „Novyj mir" rūbinėj, pamėginsim kur nors išspausdinti tavo eiles. Nadiežda Jakovlevna Mandelštam kitą penktadienį mūsų laukia, jos visuomet tokia kvapni gruziniška arbata. Jei patikės, kad nesi stakačius, duos išsinešti į namus „Nadežda protiv nadieždy".*

3.

Praėjo tiek metų! Seniai nustojau tikėtis didžių tiesų iš Osipo Pargamento. Žlugo SSRS imperija, jis išvyko vienas iš paskutinių ir išnyko pasaulio šurmulyje.

Dirbau Jeruzalėje korespondentu. Kartą lėkiau samdytu automobiliu senamiesčio gatvelėmis. Privalėjau patekti į Lietuvos premjero spaudos konferenciją. Ties posūkiu taksi vairuotojas nusikeikė ir sustojo. Kas atsitiko? Gatvelę kirto nušepęs knygomis apkrautas asilas. O jam iš paskos, ką manote, krypavo mano didysis pusbrolis Osipas Pergamentas. Kraipė į šalis garbanotą galvą ir

---

* Poeto O. Mandelštamo žmonos N. Mandelštam memurai. *Red.*

buvo persikreipęs nuo dar vienos knygų krūvos, kurią tempė perrišęs virvele. Sakytum, ką tik išgriuvęs iš penkiasdešimtųjų Kauno antikvariato.

Osipas įsispitrino į automobilio priekinį stiklą. Jo garbanos, tiesa, buvo jau gerokai praskydusios ir širmos. Iš paskos asilui atskubėjo dviratininkas. Spustelėjęs pedalą jis kliudė Osipo knygas ir jos visos šlamštelėjo ant grindinio, tiesiog priešais mano „Subaru" buferius.

Iššokau ir puoliau rinkti knygas. Osipas Pergamentas apkabino ir pabučiavo mane su tokia giminiška meile, kad pranoko visų laikų carus bei diktatorius, išmokiusius vyrą bučiuotis su vyru Rusijoje, o ir visoje Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungoje. Praleidau Lietuvos premjero spaudos konferenciją.

– Kaip gyveni, M a r k u š a ? Asilas? Asilo vardas Iljičius. Parsivedžiau iš arabų kooperatyvo. Knygos? Jeruzalėje vertinami tie patys vardai ir tos pačios knygos kaip ir Kaune prieš trisdešimt metų. Amžiaus pradžios dailės albumai čia brangiai kainuoja. Štai šitaip, brangūs vaikučiai!

Jo vėsus butas Jeruzalės priemiesty buvo nukabinėtas mūsų kraštų peizažistais, – levitanais, šiškinais, Baltijos vokiečių animalistais. Antikos laikų amforoje kyšojo lietuviškos verbos. Ne, tai nėra nostalgija, krestelėjo galva. Verslas, Markuša, verslas. Ir pavargusiu gestu švystelėjo ant stalo vizitinę kortelę – čia tapo antikvariatų ekspertu.

Praskyriau žaliuzes. Per langus tuojau pat įplaukė ribuliuojančios kalvos, topoliai, Omaro mečetės tviskesys. Ką gi, išsipildė mano svajonė, tapau rašytoju, važinėjau po pasaulį. Ir vis labiau jaučiau, kad knyga ir gyvenimas –

lygiaverčiai. Tačiau tas, kas knygeles vien tik skaito, tas negyvena, o kas gyvena, tas, brolyčiai, nė nežinodamas rutulioja knygų knygoje numatytą siužetą. Niekaip šitų dviejų pradų nesuderinsi, pagalvojau, bet ir jie kartu surišti, gyvenimas ir knyga. Tai Dievo surištas mazgas.

Už nugaros, atsilošęs krėsle, Osipas tyrinėjo parsineštas knygas. Brutaliai blokšdavo jas ant grindų, tarytum užbrauktų gyvenimo puslapius, vaduotųsi iš praeities glėbio. Ir vėl paseilinęs pirštą sklaidė, stengdamasis įžiūrėti tik jam vienam žinomus ženklus ar bent jau metus, spaustuvę, ekslibrį.

Netikėtai buto gilumoje išgirdau skambutį. „Skambina generolo našlė", – delnu pridengęs telefono ragelį per visą kambarį sukuždėjo Osipas. Jis, palaidojęs žmoną – tetą Rusijoje, vėl buvo moters glėby!

– Čia jau šiek tiek rimčiau! – prieš mažą viengungišką veidrodėlį pusbrolis negrabiai bandė suguldyti nužilusius plaukus į normalų kupstą. – Aistringa moteris, partijos veikėja! Šiandien perku jai žiedą. Prisidėsi prie mūsų? Tik, M a r k u š a, būk su ja korektiškas. Juk ji mane palaidos.

Iš leidyklos „Andrena" ruošiamo spaudai lyrinės prozos ir apsakymų rinkinio „Iliuzionas".

CIVILIZACIJŲ ANALIZĖS KLASIKA LIETUVOJE

LEONIDAS DONSKIS

1998 metais Lietuvoje pasirodė paskutinioji Vytauto Kavolio knyga *Civilizacijų analizė*, kurią išleido Baltos lankos. Kaip ir visais kitais atvejais, leidykla Baltos lankos pademonstravo savo aukštą poligrafijos ir knygų leidybos kultūrą, labai gražiai parengusi ir išleidusi paskutinįjį Kavolio veikalą. Šioji knyga, kurią į lietuvių kalbą išvertė Marijus Žiedas ir Arūnas Gelūnas, yra sudaryta iš šešių temiškai ir problemiškai tarpusavyje susijusių Kavolio analitinių studijų, išspaudintų tarptautiniuose akademiniuose žurnaluose, o taip pat ir iš knygos skyriaus iš paties Kavolio redaguotos knygos *Designs of Selfhood* (Rutherford, N.J.: Fairleigh Dickinson University Press, 1984): keturi stambūs studijiniai straipsniai perspausdinti iš Kavolio redaguoto Tarptautinės lyginamųjų civilizacijos studijų (ISCSC – the International Society for the Comparative Study of Civilizations) žurnalo *Comparative Civilizations Review*, po vieną – iš žurnalų *Salmagundi* ir *Sociological Analysis*.

1995 m. Baltoms lankoms išleidus Kavolio knygą *Kultūrinė psichologija*, o 1996 m. – jo kultūros sociologijos paskaitų ciklą, paverstą puikia knyga *Kultūros dirbtuvė*, buvo padaryta gera pradžia supažindinant Lietuvos skaitytojus su vakarietiškaja, t.y. anglų kalba publikuota ir tarptautinei akademinei bendruomenei skirta, Vytauto Kavolio kūryba. Nesibaidau žodžio „kūryba", kalbėdamas apie Kavolio straipsnius ir monografijas, nes šitą žodį galima vartoti tikraja ir pačia giliausiaja jo prasme, apibūdinant intelektualinį Kavolio palikimą ir jo įnašą į civilizacijų teoriją, kultūros sociologiją, meno sociologiją, lyginamąsias civilizacijų studijas, lyginamąsias socialinės patologijos studijas, o sykiu ir į tokias paribio disciplinas kaip dailės sociologija (pastarąją discipliną Kavolis ne tik išplėtojo, bet tiesiog sukūrė) ir literatūros sociologija. *Civilizacijų analizė* tarsi uždarė ir apvainikavo paties Kavolio sudarytų knygų, skirtų Lietuvos skaitytojams supažindinti su jo darbais Vakaruose, ciklą.

O tikroji pažintis su Kavoliu Lietuvoje ne tik neįvyko, bet ir dar neprasidėjo. Nė neminint nebent tik liūdną šypseną keliančio fakto, kad jau seniai tarptautine figūra tapusio sociologo ir civilizacijų teoretiko atvykimas į Lietuvą ir darbas keliuose jos universitetuose tapo įmanomi tik Kavolio bendradarbiavimo su lituanistais dėka, jis iki šiol Lietuvoje žinomas viso labo kaip savo lietuviškųjų veikalų autorius bei ilgametis *Metmenų* redaktorius. Bene išsamiausiai aptartas ir geriausiai žinomas Kavolio gyvenimo ir veiklos aspektas taip ir lieka jo idėjinis bei konceptualinis įnašas į lietuviškąjį liberalizmą – tiek į jo teoriją, tiek ir į jo praktiką.

Turiu omenyje anaiptol ne vien jo, taktiškai įvardijant, idėjinių oponentų audringus pasisakymus apie Santarą-Šviesą ir paties Kavolio pažiūras išeivijos ir Lietuvos spaudoje; visi mėginimai „teoriškai sudoroti" ir nuvainikuoti Kavolį (net ir vienas kitas savo turiniu ne visai beviltiškas rašinys *Naujajame židinyje*) iki šiol atrodo maždaug taip, kaip atrodytų audringas vodevilio personažo įsiveržimas į Šekspyro arba Ibseno dramos kūrinį, arba kaip atrodytų *opera buffa* personažo įsiveržimas į *opera seria*: žodžiu, visa tai buvo ir tebelieka komiška, o todėl primena žanrus ar kūrinius supainiojusio, savosios operos bei jos libreto niekaip neatrandančio ir savo esme ganėtinai komiško charakterio nuotykius didžiojoje literatūroje arba rimtojoje muzikoje.

Tiesą sakant, reikalas čia yra keblesnis ir simptomiškesnis, todėl gal verta surimtėti ir nustoti kalbėti apie komiškus atvejus. Ir slypi jis pačioje Kavolio sociologijos ir apskritai socialinių bei humanitarinių mokslų sampratoje. Tiems, kurie formalizuotos mokslo kalbos (o dar dažniau – pavienės disciplinos terminijos ar tiesiog mokslinio žargono) įvaldymą ir įkyrų metodo demonstravimą laiko mokslinio mąstymo esme ir kulminacija, Kavolis visada atrodė ir atrodys pernelyg žaismingas, publicistiškas, aforistiškas, kone koliažo principu įvairias įžvalgas į mozaikišką tekstą sudurstantis, lietuvių kultūros istorijos medžiaga rizikingai, t.y. neortodoksaliai, besinaudojantis, fragmentiškai mąstantis ir rašantis, jokios „sistemos" nesukūręs, mokslinio griežtumo stokojantis ir savo individualios egzistencinės patirties aspektus eksponuojantis teoretikas. Greičiausiai iš čia ir kyla Lietuvoje pamėginusių Kavolio lietuviškus darbus sensacingai nuvainikuoti ir

sukritikuoti autorių polinkis Kavolio darbuose įžvelgti tai visa persmelkiantį egzistencializmą, tai dar kokią nors Lietuvos autoriams nesunkiai atpažįstamą „negriežtą" metodologiją.

Iš tikrųjų gi Kavolio darbuose slypi net labai griežtas santykis su sociologinės teorijos klasikais ir su pačia sociologija. Tik reikalas tas, kad Kavolis, lengvai ir virtuoziškai operavęs sociologijos, antropologijos, socialinės psichologijos, literatūros teorijos ir intelektualinės istorijos medžiaga bei analitinėmis perspektyvomis, tiesė tiltus tarp disciplinų, įvairių interpretacijos technikų ir pačių svarstomų problemų, tuo nutrindamas sunkaus teorijos konstravimo darbo pėdsakus. Kurdamas civilizacijų analizės pagrindus, jis ne tik naudojosi Emile'io Durkheimo, Maxo Weberio, Marcelio Mausso, Talcotto Parsonso, Pitirimo Sorokino ir kitų sociologijos klasikų teoriniu palikimu, bet ir naujai interpretavo jį, susiedamas didžiąsias sociologijos temas bei įžvalgas su savo amžininkų ir savo paties darbais.

Griežtai svarstant, civilizacijų analizės metodologijai ir pačiai civilizacinei perspektyvai socialiniuose moksluose pamatus paklojo Maxas Weberis, Alfredas L. Kroeberis, Norbertas Elias, S.N. Eisenstadtas ir Louis Dumont'as. Gan svarbių teorinių implikacijų šiuo požiūriu surastume ir tokių lyginamųjų civilizacijos studijų klasikų, kaip Oswaldas Spengleris, Arnoldas J. Toynbee ir Pitirimas Sorokinas, darbuose, nors jų darbų svarbos dabartinei civilizacijų analizei tikrai neverta perdėti. Į šią garbingą draugiją būtų galima įtraukti ir vieną kitą menkiau žinomą tyrinėtoją, sukūrusį daugiau ar mažiau apčiuopiamą įnašą į lyginamąsias civilizacijų studijas bei civilizacijų teoriją – tai Leo Frobenius, Flindersas Petrie, Antonas

Hilckmanas, Othmaras Anderle. Gal ir galima su tam tikrom išlygom į šitą draugiją įtraukti Lietuvoje dažnai minimą Feliksą Koneczną, nors ganėtinai reakcingos ir abejotinos vertės politinės bei moralinės implikacijos, nesunkiai susekamos šio lenkų istoriko ir filosofo darbuose, jį šlieja veikiau prie žinomo XIX amžiaus rusų panslavisto Nikolajaus Danilevskio, kuris, lygiai kaip ir Konecznis, atvirai ideologiškai bei politiškai eksploatavo kultūros morfologijos teoriją.

Bet pačią civilizacijų analizės metodologinę koncepciją parengė ir išplėtojo du įžymūs Tarptautinės lyginamųjų civilizacijos studijų draugijos nariai ir sykiu jos prezidentai, kurių dėka pati draugija iš Europos persikėlė į JAV – tai Benjaminas Nelsonas ir Vytautas Kavolis. Jie pirmieji civilizacijas pradėjo apibrėžti kaip simbolines konstrukcijas, kuriose vyksta socialinis veiksmas ir kuriose žmonės ieško sąvokų bei reikšmės struktūrų sau ir aplinkiniam pasauliui interpretuoti bei suprasti – tiek „ramiaisiais", tiek kritiškais istorijos laikotarpiais. Mėgindami tiesti tiltus tarp pavienių disciplinų ir prieigų, Nelsonas ir Kavolis civilizacijų analizę iš pradžių įvardino kiek neįprastu ir sunkiasvoriu „psichoistorinės antroposociologijos" terminu. Pats Nelsonas buvo puikus kultūros ir mokslo istorikas medievistas, sykiu domėjęsis psichoanalize ir psichiatrija, todėl nenuostabu, jog psichologijos, istorijos, antropologijos ir sociologijos jungtis jam atrodė esanti pati civilizacinės perspektyvos šerdis. Kavolis gi gerokai daugiau dėmesio skyrė simboliniam interakcionizmui ir apskritai interakcionistinei sociologijai, kurią jis pradėjo meistriškai ir netikėtai jungti su tokiomis paribio disciplinomis kaip meno sociologija, dailės sociologija, literatūros

sociologija (kaip minėta, pastarosios dvi disciplinos iš Kavolio gavo bene pirmąjį postūmį ir visą savo teorinę gyvybę), kultūros sociologija, o sykiu ir su literatūros teorija, kultūros istorija ir apskritai kultūrine dokumentacija. Ilgainiui Kavolis tapo pagrindiniu civilizacijų analizės – ir kaip metodologijos, ir kaip jungiamosios perspektyvos – atstovu, nuolatos teoriškai artikuliavusiu ją ir tvirtinusiu jos pamatus.

Civilizacijas Kavolis apibrėžė ir tyrinėjo kaip: (1) susidedančias iš socialinės struktūros ir simbolinės organizacijos; (2) simbolines konstrukcijas, kuriose vyksta socialinis veiksmas ir kuriose atsiveria tokie simboliniai istorijos kodai, kaip antai: simbolinis autoritetas, politinė galia, tikėjimas, ryšys, tarpusavio pasitikėjimas; (3) interpretacines struktūras bei aiškinamuosius rėmus, kuriuose žmonės siekia suvokti pačius save ir juos supančią socialinę tikrovę; (4) teorijas; (5) gijas tarp socialinių teorijų ir socialinių praktikų (regis, Kavolis pirmenybę teikė būtent šitam civilizacijos apibrėžimo aspektui). Kartu Kavolis daug dėmesio skyrė civilizacijos kontroliuojančių principų analizei, tuo prisijungdamas prie šitą civilizacijų teorijos aspektą pradėjusių plėtoti Oswaldo Spenglerio bei Pitirimo Sorokino, o vėliau jį dar įdomiau rutuliojusių nūdienos teoretikų, tarp kurių paminėtini Francis Hsu, Takie Sugiyama Lebra ir Louis Dumont'as.

Šioje vietoje verta paminėti faktą, kad Kavolis niekada neturėjo *vieno* metodo ar *vienos* perspektyvos: būtent čia mes ir susiduriame su dalyku, bene labiausiai gluminančiu tuos, kurie nuoširdžiai nesupranta Kavolio teorizavimo prigimties bei specifikos. Vienas iš Kavolio kolegų ir bendražygių lyginamųjų cvilizacijos studijų

baruose yra pastebėjęs, jog Kavolis, jo apytikriu paskaičiavimu, turėjo apie dvidešimt penkias analitines perspektyvas bei teorines prieigas, kurias bet kada galėjo įjungti į savo straipsnį arba monografiją. Visas jas jis kartas nuo karto kritiškai peržiūrėdavo, atnaujindavo, iš naujo nušlifuodavo ir praktiškai išmėgindavo.

Nieko stebėtino čia nėra – remiantis XIX amžiaus antrosios pusės arba XX amžiaus pirmosios pusės mokslo sampratomis, Kavolio darbų tikrai neįmanoma suprasti. Modernizmas vakarietišką mąstymą paženklino ypatinga distinkcijos (sykiu ir dichotomijos) galia, tuo tarpu Kavolis, būdamas postmodernus mokslininkas *par excellence*, siekė iš naujo sujungti tai, ką modernybė išskyrė – teorines ir empirines disciplinas, dalykinę kompetenciją ir intymią žmogišką patirtį, racionalumą ir jausmą, tiesą ir vertybę, struktūros analizę ir energijos interpretaciją humanistikoje bei socialiniuose moksluose, ekspertizę ir nelygstamos vertės žmogiškąjį individualumą. Tik neišleidžiant iš akių šito konteksto ir tegalima suvokti civilizacijų analizės projektą bei jo genezę Kavolio studijose; tai būtų tarsi postmodernioji humanistikos ir socialinių mokslų teorija, o gal ir metateorija. (Tik siūlyčiau postmodernizmo, kaip humanistikos ir socialinių mokslų koncepcijos bei naujo tipo epistemologijos, nepainioti su nūdienos Vakarų humanistiką it epidemija užplūdusiais ir baigiančiais nusiaubti kultūrinių studijų ir apskritai *anything goes* tipo projektais – tariamai kritiškais, o iš tikrųjų ne mažiau konjunktūriškais nei kažkada marksizmas-leninizmas liaudies demokratijos šalyse.)

Lietuvoje išleista Kavolio *Civilizacijų analizė* tad ir vertintina kaip paskutinis ir pats svariausias žodis šioje

jungiamojoje perspektyvoje. Ši knyga pasirodo pačiu laiku: gal ji taps atsvara Lietuvoje beįsigalinčiam itin keistam, o neretai tiesiog mėgėjiškam ir šarlataniškam lyginamųjų civilizacijos studijų traktavimui, tapatinant jas net ne su akademine, o su ezoterine orientalistika ir nė žodžiu neužsimenant apie nūdienos civilizacijų teoriją. Kartu šioji knyga pristato ne tik vertingus Kavolio metodologinius svarstymus apie civilizacijų analizę ir sąmoningumo istoriją (dar vieną metodologiją, kurią Kavolis plėtojo ir tyrinėjo), bet ir konkrečias Kavolio studijas, meistriškai išskleistas civilizacijų analizės ir sąmoningumo istorijos rėmuose.

Pirmoji šios knygos studija „Sąmoningumo istorija ir civilizacijų analizė", lygiai kaip ir trečioji, „Struktūra ir energija: civilizacijų analizės perspektyvos link", atstovauja metodologiniams svarstymams ir atveria visą kavoliško diskurso erdvę, jos polifoniškumą ir polilogiškumą. Sąmoningumo istorijos paradigmai atstovaujanti įspūdinga interpretacinė esė „Savojo ‚aš' istorijos, socialumo žemėlapiai" atskleidžia moralinės vaizduotės, savęs suvokimo ir autobiografijos rašymo jungtis – tai tikras „mažųjų istorijų" ir moralinių autobiografijų interpretacijos šedevras. (Čia reikėtų pridurti, jog Kavolis su sąmoningumo istorijos perspektyva ir paradigma siejasi ne mažiau nei Michelis Foucault, Philippe'as Ariès'as ir Haydenas White'as.) Rafinuotais lyginamųjų civilizacijos studijų pavyzdžiais laikytinos tokios Kavolio analitinės studijos, kaip antai: „Maišto modeliai", „Romantizmas ir daosizmas: kultūros organizavimo plotmės" ir „Moralės humanizavimas ir ‚sakralumo sugrįžimas' ". O studiją „Tvarkos paradigmos: gamta, fabrikas, menas" paminėčiau skyrium, nes Kavolio

išplėtotą tvarkos paradigmų ir simbolinių konstrukcijų koncepciją laikau jo unikaliu įnašu į civilizacijų analizę ir socialinius mokslus, tiriančius socialinės ir moralinės tvarkos modelius bei sampratas.

Tad šioji knyga ne tik supažindina skaitytoją su civilizacijų analize ir sąmoningumo istorija, bet ir pademonstruoja, kaip šios metodologijos veikia, kaip jas galima paleisti į darbą tyrinėjant sąmoningumo trajektorijas, sąmonės tendencijas, savęs suvokimo ir socialumo istoriją. Surizikuosiu literatūrologinę paralelę: XVIII amžiuje Gottholdas Ephraimas Lessingas teoriškai išskleidė „miestelėnų dramos" sąvoką, o po tos sekė pats „miestelėnų dramos" pavyzdys – 1772 m. pasirodžiusi jo tragedija *Emilia Galotti*. Kažką panašaus galima pasakyti apie teoretiką, savo studijų lauke sukuriantį ištisą kryptį ir net naują interpretacinį žodyną, o po to pademonstruojantį, kaip visa tai veikia – tyrinėjant tai, kas svarbu ir skaudu, kas persipynę su individualia egzistencija ir asmenine žmogiškaja patirtimi.

Štai tokį „socialinį mokslą su žmogišku veidu", jautrų ir atidų viskam, kas tikra ir rimta nūdienos ir praeities pasaulyje, ir kūrė Vytautas Kavolis. Tai XXI amžiaus mokslas – ne dogmatiškas ir fanatiškas, ne biurokratiškai „racionalizuojantis", skaldantis, atskiriantis ir besielis, o jautrus, ironiškas, trapus ir tiesiantis žmogiškojo supratimo bei dialogo tiltus. Šitą įspūdingai ir įtikinančiai paliudija ir Lietuvoje išleista Kavolio *Civilizacijų analizė*.

Bradfordas, Anglija

WHO IS GODOT?

KOSTAS OSTRAUSKAS

*Abu žiūri nervingai vienas į kitą.**

– Who is Godot?
– Who is he?

Tyla.

– Tu irgi nežinai?
– Jokio supratimo neturiu.
– Suprast gal ir nereikia...
– ... – bet žinoti reikia.
– Jeigu jau kartą Godot yra...
– ... tai kas jis yra?
– Kas jis toks?
– Kas?

Tyla.

---

* Galėtų būti ir *abi*.

– Atrodo, Vladimiras turėtų žinoti.
– Jei ne Vladimiras, tai Estragonas.
– Jeigu ne vienas, tai kitas.
– Arba abu.

Pauzė.

– Taigi, turėtų, bet nežino.
– Nei vienas, nei kitas.

Tyla.

– Nežino, bet laukia.
– Laukia, bet nežino ko.
– Kas per nesąmonė!
– Kokia kvailystė!
– Ne pirma...
– ... ir ne paskutinė.

Tyla.

– Tai kas galų gale tasai Godot?
– Kas jis per sutvėrimas?

Pauzė.

– Net ir jo pasiuntinys nežino.
– Atėjo, bet paklaustas, taip ir neatsakė.
– Tik tiek, kad Godot su barzda.
– Štai ir viskas.

– Atėjo...
– ... ir išėjo.

Tyla.

– Keista.
– Keisčiau negu keista.

Ilga tyla.
Staiga – – –

– A! Žinau!
– Žinai?
– Žinau, kas žino.
– Tikrai? Kas?
– Autorius.
– Samuel Beckett?
– O kas kitas?
– Bet jis, sako, nekalbus.
– Ir nesukalbamas.
– Be to, jau seniai po velėna.
– Kas to nežino. Tebūna. Bet paklaust galima.
– Kodėl ne.

Pauzė.

– (*Šaukia*). Mr. Beckett.

Tyla.

– Sam!

Kur buvęs, kur nebuvęs, ateina SAMUELIS BECKETTAS.

BECKETTAS. Tik jau gal ne taip familiariai, – aš su jumis kiaulių neganiau.

– Atsiprašau.

BECKETTAS. Neprašau.

– Mr. Beckett?

BECKETTAS. Ne kas kitas.

– Samuel Beckett?

BECKETTAS. Tas pats.

– Ką tu pasakysi!

BECKETTAS. Ar čia klausimas, ar nuostaba?

Pauzė.

– Iš kur tu?

BECKETTAS duria nykščiu į apačią.

– (*Pirštu į viršų*). Ne iš ten?

BECKETTAS. Tenai tik optimistai. (*Pro dantis*) Idiotai. – What do you want?

Tyla.

BECKETTAS. Well?

– Master...

BECKETTAS. How is that?

– Maître...

BECKETTAS. Are you talking to me? Master? Maître? What crap! And certainly I don't mean Krapp's last tape. I just write, gentlemen. I just scribble. That's all. – (*Pauzė*) Ko judu norit?

– Norėjom paklausti...

BECKETTAS. Norėjot ar norit?

– Norim.

BECKETTAS. Taip ir sakykit. – Paklausti gali kiekvienas durnius; rasti atsakymą, – štai kur menas. – Ką paklausti?

– Tik vieną klausimą.

BECKETTAS. Vienu per daug. – Kokį?

Pauzė.

– (*Nedrąsiai*). Who is Godot?

BECKETTAS. Who is who?

– Godot.

Tyla.

– (*Pusbalsiu*). Jis, matyt, neprigirdi.

– Atrodo. (*Visa gerkle*) Who is?..

BECKETTAS. Nerėk. Girdžiu. Girdžiu garsiau negu reikia. O kartais, – kaip ir šį kartą, – geriau išvis negirdėti. Ypač kvailų klausimų.

– Atleisk...

BECKETTAS. Nėra čia ko nei leisti, nei atleisti, o tuo labiau paleisti. Nebent tik vidurius.

Pauzė.

BECKETTAS. Who is Godot?
– Yes.
– Who is he?

Ilga ilga tyla.
Pagaliau – – –

BECKETTAS (*piktokai*). „If I knew, I would have said so in the play."*

Apsisuka ir išeina.
Tyla.

– Štai tau.
– Taigi.

Pauzė.

– Iš tiesų: keisčiau negu keista.
– Net nejauku.
– Kažkur kažkas ne taip.
– Kažkas kažkur kitaip.

Pauzė.

– Autorius nežino!
– Tai kas žino?

Staiga pasigirsta BALSAS.

---

* Paties Becketto žodžiai.

BALSAS. Aš.

Pauzė.

– Kas?
BALSAS. Aš.
– O kas tu?
BALSAS. Godot.
– Godot?
– Oh, my God!
BALSAS. Ne, tiktai Godot.
– Tikrai?
BALSAS. Užtikrinu.

Tyla.

– Bet kas tu?
BALSAS. Sakau: Godot.
– Tačiau kas yra Godot?
BALSAS. Kartoju: aš.
– Bet kas tu esi?
BALSAS. Aš esu aš.
– Kas aš?
BALSAS. Kaip visi. Kaip ir judu. Aš yra aš.
– Tai nieko nepasako.
BALSAS. Priešingai – labai daug.
– Nebent žinai, kas yra tasai aš.
BALSAS (*nusijuokia*). Padeda.

Tyla.

– Ar tu tikrai su barzda?
BALSAS. Kokia barzda?
– Barzda.
BALSAS. Kas jums sakė?
– Tavo pasiuntinys.
BALSAS. Koks pasiuntinys? Aš jokio pasiuntinio nesu siuntęs.
– Betgi Vladimiras...
– ... ir Estragonas...
BALSAS. Vladimiras? Estragonas?.. O kas jie tokie?
– Nežinai?
– Tu nežinai?
BALSAS. A, tiedu. Jie, matyt, sapnavo. Kaip paprastai.
– Kaip paprastai?
BALSAS (*abejingai*). Jei norit, tebūna nepaprastai.

Tyla.

– (*Nedrąsiai*). Kai kas sako, jog tu... (*Lūkuriuoja*).
BALSAS. Taip?
– ... jog tu esi...
BALSAS (*stengdamasis nesijuokti*). Žinoma, aš esu.

Pauzė.

– (*Abu, staiga*). ... – Viešpats Dievas.

Spengianti tyla.

BALSAS. Dievas? Aš? Bijokit Dievo! (*Nusijuokia*).
– Net jeigu ir be barzdos.

– God.
BALSAS. God?
– God. GOD-ot.
– Get it?

Pauzė.

BALSAS. Got it. Hm. Ar čia komplimentas, ar įžeidimas? (*Palūkėjęs*) Vadinas, waiting for God? Bet juk jis, sako, yra – visur ir visada. Tai kam jo laukti?

Tyla.

BALSAS. Be to...
– (*Beveik panikoj*). Be to?
– Be ko?
BALSAS. ... jeigu God, tai kas tasai „ot"?
– (*Abu*) Koks „ot"?
BALSAS. God-OT. (*Pauzė*) Get it?

Tyla.

– (*Abu*). Got it.
BALSAS. Kas tai? „Ot" tai tau? (*Nusikvatoja*).

Ilga tyla.

– Tačiau Vladimiras ir Estragonas...
– ... vis dėlto laukė tavęs.
BALSAS. Vis dėlto?
– Jiedu tavęs labai laukė.

BALSAS. Girdėjau.

– Ir nesulaukė.

BALSAS. Taip pat girdėjau.

– Tai kodėl tu neatėjai?

BALSAS. O ką aš ten būčiau veikęs? (*Pauzė*) Ką j u d u būtumėte ten veikę?

Abu susižvalgo.

– Turbūt ne kažin ką.

– Tikriausiai.

BALSAS. Tai va. (*Pauzė*) Well, „let us not waste our time in idle discourse!" (*Vėl pauzė*) „In an instant all will vanish and we'll be alone once more, in the midst of nothingness!" Adieu.

Ilga tyla.

– Nutilo?

– Atrodo.

– Nuėjo?

– Turbūt.

TAS PATS BALSAS. Ne „atrodo" ir ne „turbūt", – ne tik nutilo, bet ir nuėjo.

Tyla.

– Ar tikrai čia buvo Godot?

– Tu abejoji?

– Nesu tikras. O tu?

– Tiesą sakant, ir man neaišku.

Tyla.

– Kodėl jis tik prabilo, bet nepasirodė? Bijo savo veidą parodyt?
– Jeigu jį turi.
TAS PATS BALSAS. Štai tokiu būdu įrodoma tai, ko nematai. Ir nematysi.
– Nepasirodė...
– ... – ir įrodė?

Tyla.

– O ką jis č i a būtų veikęs?
– Taigi: ką?
– Jeigu jis iš tiesų Godot.
– Jeigu.

Tyla.

– Prakeikimas! (*Desperatiškai*) Who is he?
– Who is the damned Godot?

Ilga tyla.

– Tai kas dabar?
– Nežinia.
– Nežinia?
– Dabar ir visada.

Ilga ilga tyla.

Abudu vėl susižvalgo.

– Čia reikėtų šį „veikalą" užbaigti.
– Bet galima ir šiek tiek pratęsti.
– Galima.
– Būtent – – –

Pauzė.

– Žinai ką?
– Ką?
– (*Lūkuriuodamas*). Bijau net sakyti...
– Imk ir išdrįsk. (*Pauzė*) Na?
– (*Nedrąsiai*). Kodėl mes turime žinoti?
– Manai, kas yra Godot?
– Taip. Ir ne vien tik tai. Žinoti apskritai. Kodėl mes būtinai turime žinoti?
– Žmogus, sako, privalo žinoti.
– Viską? Kodėl?
– Todėl, kas jis žmogus.
– O kas taip sakė?
– Pats žmogus.
– Ergo, joks autoritetas.

Tyla.

– Užmirškim tą Godot. Tebūna jis, kas jis yra.
– Tebūna. Ir tepasiunta.

Abu beišeiną.
Staiga – – –

VĖL TAS PATS BALSAS. Palaukit! (*Pauzė*) O kas j u d u esate?

– (*Abu, krūptelėję, nervingai*). Mudu?

TAS PATS BALSAS. Taigi: judu.

Abudu vėl žiūri vienas į kitą.
Bando nusijuokti,
tačiau taip ir neaišku –
ar juokiasi, ar verkia.
Ir nueina.
Nervingai.

1999

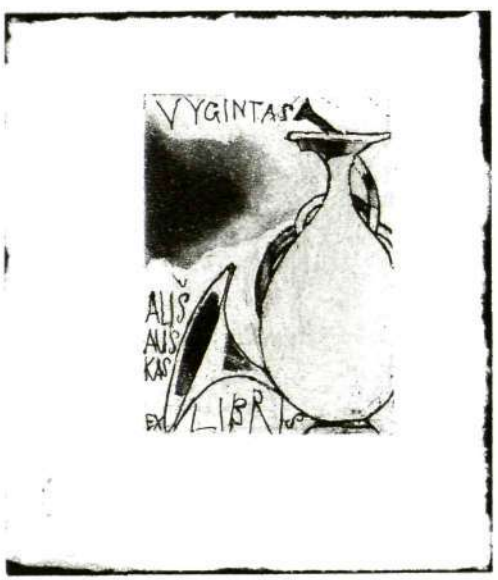

KAS YRA ANKSTYVŲJŲ NAUJŲJŲ LAIKŲ ISTORIJOS ŠALTINIO TIESA: LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS XVI a. POLITINĖS ISTORIJOS INTERPRETACIJŲ TIKROVIŠKUMO PROBLEMA

JŪRATĖ KIAUPIENĖ

Savo laiku pozityvistai sukūrė ir išpopuliarino, daugiau – pavertė stabu, istorijos faktą, surastą šaltinyje. Istorikai ilgam įtikėjo, kad jeigu turi šaltinį, kurio autentiškumas nekelia abejonių, bei iš jo kruopščiai susirenki faktus ir juos sudėliojęs bei įvertinęs perteiki skaitytojui, pastarasis gauna tikrovišką seniai praėjusių laikų vaizdinį, buvo įsitikinę, kad istorijos tikroviškumą užtikrina patikrintas šaltinis, teikiantis faktus bei istoriko sąžiningumas, neleidžiantis jam nieko iškreipti ar prikurti. O kad istoriką galima būtų kontroliuoti, buvo sukurta sudėtinga nuorodų į šaltinius ir literatūrą sistema, nepašvestajam panašėjusi į formulių rinkinį. Istorijos knygos darėsi vis sudėtingesnės, o „sausas" rašymo stilius buvo pripažintas tikrai moksliniu. Gero tono reikalu tapo rašyti, pateikiant kuo daugiau faktų bei nuorodų į šaltinius. Kuriam laikui istorikų bendrijoje įsivyravo įsitikinimas, kad pagaliau pasibaigė istorijos „pasakų" laikai ir atėjo istorijos tikroviškumo triumfo valanda, nuostata istoriją skirti literatūros bei menų sričiai, jai buvo suteiktas mokslo statusas. Neginčijamu XIX a. mokslo autoritetu pripažintas vokiečių

istorikas Leopoldas Rankė išpopuliarino ir šiandien neretai kartojamą frazę – istorikas privalo rašyti „taip kaip iš tiesų buvo".

Autoritetas autoritetu, bet XX amžiuje, pasitelkus *Abejonę*, ryžtasi paklausti, ar pats XIX a. istoriografijos metras Leopoldas Rankė tikrai visada teikė skaitytojams tikrovišką jo taip pamėgtos politinės istorijos vaizdinį, ar iš tikrųjų taip ir buvo? Juk daugybę faktų istorikas sėmėsi iš gana sąvito šaltinio – diplomatinės korespondencijos. Rėmėsi šiais šaltiniais lyg ir nesusimąstydamas, ar ankstyvųjų naujųjų ir vėlesnių laikų diplomatai visada rašė „taip kaip buvo", nepagražindavo ar kokiu kitu diplomatišku būdu neiškreipdavo tikrovės.

Panašių klausimų, griovusių pozityvistų sukurtąją prioritetų, vertybių sampratos sistemą, *Abejonei* XX amžiuje kilo ir daugiau. Atsirado ir pasekėjų, teoretikų, teigiančių, kad kiekviena istorijos studija, kokia plačia autentiškų šaltinių baze bebūtų paremta, tėra istoriko sąmonės vaizdinys, kadangi kiekvienas šaltinis taip pat tėra tik žmogaus kūrinys, interpretacija, o istorinis pasakojimas gali būti prilygintas išplėtotai metaforai, kuri neperteikia esmės to, apie ką pasakoja. Svarstymui buvo iškelta beveik eretiška tezė, kad pats autentiškiausias šaltinis tėra interpretacija, o istorikas, remdamasis senų laikų interpretacijomis, pats kuria naujas.

Klausimas, kas yra istorinė *tiesa*, ar istorikas gali ją atskleisti, XX a. tapo rimtų diskusijų objektu. Postmodernistinės ir po-postmodernistinės istorijos filosofų bei teoretikų bendrijoje bandyta išsiaiškinti, kokia yra istorinių tyrinėjimų prigimtis, koks jų poveikis, kokie jie turėtų

būti. Ieškota atsakymo, kiek tikras yra arba gali būti istorikų kuriamas praeities vaizdinys?

Tačiau visa tai vyko toli nuo Lietuvos istorijos mokslo. Mūsų istoriografijos šie XX amžiaus mokslinio modernizmo vėjai dėl daugelio priežasčių neužkabino, nekilo diskusijų ir apie sukurtojo ar kuriamo senosios Lietuvos valstybės politinės istorijos vaizdinio tikroviškumą.

O gal rimtam istorikui svarstyti tokių problemų neverta, gal visi šie postmodernistų teiginiai tėra tuščias žaidimas žodžiais? Bet ar tikrai viskas taip paprasta – turi šaltinį – žinai, kaip buvo, gali būti tikras, kad atkursi tikrovišką praeities vaizdą. Pasvarstykime, pasitelkę istoriografijoje įvairiai vertinamą, diskutuojamą, turbūt svarbiausią, tolesnę raidą nulėmusį, XVI a. Lietuvos politinės istorijos reiškinį – 1569 m. Liublino uniją.

Prieš 430 metų politiniame Europos žemėlapyje atsirado nauja valstybė – Abiejų Tautų Respublika. Šios Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sąjungos sukūrimas, keturių nūdienos Europos tautų ir valstybių – Baltarusijos, Lenkijos, Lietuvos ir Ukrainos, viso regiono istorijai reikšmingas įvykis buvo ir tebėra interpretuojamas įvairiai, dažnai – net gi prieštaringai. Kitokios ir Liublino unijos vietos, svarbos savojoje istorijoje suvokimo, vertinimo politinės-kultūrinės tradicijos.

Antai Lenkijoje kiekviename didesniame mieste nesunkiai rasime aikštę ar gatvę pavadintą Liublino unijos vardu. Ir tai nėra tik iš senų laikų paveldėta tradicija. Unija Lenkijoje ir šiandien suprantama, kaip svarbus, minėtinas politinės istorijos įvykis. Dar daugiau, 1569 m. Liublino unijai suteikiamas labai šiuolaikiškas skambėjimas. Štai 1999 m. Liubline ne tik iškilmingai prisi-

menama istorinė data – 430 unijos metinės. Ta proga Lenkijos iniciatyva rengiamas tarptautinis politikų ir istorikų susitikimas-pokalbis apie 1569 metų uniją ir jos reikšmę Vidurio rytų Europos regiono tautų ir valstybių istorijoje, istorinių saitų svarbą bei galimybes modeliuoti bendrą XVI a. istorijos paveldėtojų ateitį naujojoje besivienijančioje XXI amžiaus Europoje.

Lietuvos politinėje kultūroje susiklostė visiškai kitos, sakytume „tylos", tradicijos. Viešajame politiniame mūsų visuomenės gyvenime šis įvykis nėra minimas. Liublino unijos, kaip reiškinio, turinčio daug platesnę nei vienas 1569 m. aktas prasmę, aprėpiančio ištisą epochą, sudarančio jos politinės-kultūrinės erdvės šerdį, analizavimas, vertinimas paliktas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorikams. Šiuolaikiniai politikai juo, atrodo, nesidomi, rimčiau neieško sąsajų tarp istorinės, dabarties ir ateities Lietuvos valstybės, neišnaudoja senosios istorijos teikiamų galimybių kur kas plačiau, ne tik per XX a. istorinių realijų sukurtąją prizmę, partnerio teisėmis įsiterpti į XXI a. Europos modeliavimo procesą.

Tačiau, kuo čia dėta istorijos šaltinio tiesa?

Pastaruosius keletą metų rašant studiją apie XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriją, stengiantis suprasti bei atskleisti kompiuterių eros skaitytojams suprantama kalba tų tolimų laikų valstybę valdžiusių žmonių mąstymo būdą, elgesį, vertybinę orientaciją, Liublino unija kaip daugiamatis politinis-kultūrinis procesas, nulėmęs kelių bajorų kartų gyvenimą, atsidūrė dėmesio centre. Tokiame kontekste svarbūs tapo ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XVI a. politinės istorijos istoriografines interpretacijas suformavusių šaltinių kilmės, pri-

gimties, teikiamos informacijos tikroviškumo bei jos panaudojimo klausimai, tapo akivazdu, kad šaltinio tiesos problema negali būti sutapatinama su tuo, ką istorikai vadina šaltinio autentiškumu. Šaltinis gali būti autentiškas savo kilme, bet, ar visada jis perteikia įvykius taip, kaip buvo iš tikrųjų, ar visada pasakoja istorikui *tiesą*. O gal įvairūs šaltiniai atspindi tik tam tikrą, konkrečių aplinkybių sąlygotą, *tiesos* dalį. Tai klausimai, kurie kilo skaitant šaltinius, kuriais remiantis buvo ir teberašoma Liublino unijos laikų politinė istorija.

Svarbiausiu visų rašiusiųjų ir rašančiųjų politinę XVI a. LDK istoriją informacijos šaltiniu buvo ir yra vadinamieji seimų dienoraščiai. Iš jų sužinota, kaip klostėsi įvykiai seimuose, kada koks klausimas buvo svarstytas, kokios buvo politikų, jų grupuočių nuostatos, ten buvo surastos net XVI a. politikų sakytųjų kalbų savotiškos stenogramos. Skaitydami jas norime pažinti žymiausių XVI a. žmonių Lietuvos mąstymo būdą, kalbos manierą. Bet ar tai įmanoma?

Seimų dienoraščių autentiškumu istorikai neabejoja. Tačiau atidiems šio šaltinio tyrinėtojams iškyla namažai klausimų. Štai paskaitykime, ką apie Lenkijoje vykusių seimų dienoraščius rašo Irena Kaniewska, istorikė gerai pažįstanti šios rūšies šaltinius.

Bene svarbiausia šio šaltinio ypatybė, verčianti istoriką būti atsargiu ir kritišku, Kaniewskos manymu, yra tai, kad seimų dienoraščių autoriai nėra žinomi. Kita svarbi aplinkybė – luominė institucija seimas neturėjo savo raštinės. Todėl seimų dienoraščiai atsirado iš privačių asmenų iniciatyvos. Informacijos perteikimo formai bei jos turiniui turėjo įtakos autoriaus (autorių) asmenybė, jo inte-

resai, išsilavinimas, politinės pažiūros, tikyba, teritorinė kilmė, o taip pat saitai, sieję su luomu bei žmogiškieji draugystės ryšiai. Visa tai, tyrinėtojos nuomone, suteikia seimų dienoraščiams kaip šaltiniui panašumo į atsiminimus. Tokie, pusiau atsiminimai, seimų dienoraščiai verčia tyrinėtojus kritiškai naudotis šiuo šaltiniu. Atsargumas būtinas ir dėl to, kad seimų dienoraštis dažniausiai daro patikimo šaltinio įspūdį, sukuria vaizdą, kad pasakojimas yra objektyvus. Tą įspūdį sustiprina ir tai, kad pasakojama ne apie vieno asmens veiklą, o apie įvykius, kurie vyksta institucijoje. Informacijos objektyvumo įspūdį sutvirtina ir tai, kad seimų dienoraščiai turi protokolinių užrašų formą, juose nenurodoma, kas juos rašo, kokioje aplinkoje reikėtų ieškoti autoriaus, nerasime dienoraščiuose ir žinių apie tai, kada, kokiu būdu buvo gauta informacija apie seimo darbą. Tyrinėtojai galvoja, kad žodinę informaciją apie seimo posėdžius suteikdavo ar net surašydavo raštu patys jų dalyviai. Negalima atmesti ir galimybės, kad egzistuodavo autorių grupės. Šie žmonės nebūtinai visi būdavo seimo nariais. Tarp jų galėjo būti seimo pasiuntinių ar senatorių aplinkos žmonių – sekretorių, raštininkų, dvariškių. Jiems ir galėjo būti perduodami užrašai, gal būt net diktuojama informacija apie posėdžių eigą. Ta pati grupė, tik papildyta žemesniosios grandies raštinių pareigūnais, galėjo sudaryti kolektyvą, kuris dirbdavo pagal išankstinį asmenų, norėjusių gauti patikimą informaciją, kas vyko seime, užsakymą. Dažnai tokie raštinių pareigūnai turėdavo galimybę laisvai vesti užrašus seimo posėdžio metu. Jie iš klausos surašydavo kažką panašaus į stenogramą, o po to tvarkydavo tuos užrašus, pagal užsakovų norą suteikdavo jiems tekstų, kokius randame mes, po

kelių šimtmečių skaitydami, pavidalą. Tuo tarpu juodraščius, kaip nereikalingus, tikėtina – sunaikindavo. Prie suredaguotų seimo posėdžių protokolų būdavo pridedamos įvairių dokumentų, svarstytų ir priimtų seime, kopijos bei politikų sakytųjų kalbų tekstų rankraščiai ar jų nuorašai. Žinoma, kad pasiuntiniai seime dažniausiai skaitydavo iš anksto paruoštus kalbų tekstus. Pastabų liudijančių, kad vienas ar kitas politikas, skaitęs iš rašto randama pačiuose dienoraščiuose[1].

Susipažinus su seimų dienoraščių rašymo technologija, aiškėja, kad Lenkijoje vykusiųjų seimų dienoraščiai gali pasakoti mums vieną, pavadinkime ją lenkiškąja, *tiesos* versiją, o Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje rašytieji – gali būti išsaugoję kitos politinės terpės suformuotą *tiesą*. Tos šaltiniuose slypinčios *tiesos* gali sutapti, gali ir skirtis. Taip kilme autentiški šaltiniai paspendžia istorikui informacinius spąstus. Pažiūrėkime, ar tikrai šaltiniai gali virsti spąstais?

Vienos interpretacijos istorija: 1562 m. Vitebsko peticija

Istorinėje literatūroje daug metų iš studijos į studiją perrašomas teiginys, esą XVI a. viduryje skaitlinga Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vidutinioji ir smulkioji bajorija norėjusi, kad unija su Lenkija būtų kuo greičiau sudaryta. Eilinius bajorus viliojusios Lenkijos bajorų gerokai anksčiau išsikovotos plačios teisės bei privilegijos, o unijai priešinosi tik Radvilų giminės vadovaujami didikai,

1 Diariusz sejmu lubelskiego 1566 roku. Opracowała Irena Kaniewska. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk. 1980. Wstęp. S. VII-VIII.

bijoję prarasti turėtąją valdžią bei didžiulius turtus. Taip jau susiklostė, kad ši tezė istoriografijoje buvo priimta be diskusijų, neieškota ir daug argumentų jai paremti, pasitenkinta žinomais 1562 m. įvykių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės karo lauko stovykloje prie Vitebsko aprašymais. Iš jų sužinome, kad nepatenkinta pašauktinė bajorų kariuomenė, siuntė pas valdovą Žygimantą Augustą savo pasiuntinius. Jie ir atvežę vadinamąją 1562 m. Vitebsko peticiją, kurioje, greta kitų reikalavimų, buvęs ir prašymas paspartinti unijos su Lenkija procesą.

Gilinantis į XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų viešąjį gyvenimą pažinti leidžiančius šaltinius, vis dažniau pradėjo „svečiuotis" *Abejonė*, klausdama – ar iš tikrųjų taip ir buvo, ragindama atidžiau pažvelgti į šaltinius.

Jų – žinoma keletas. Tai šaltiniai, pasakojantys, kas įvyko kariuomenės lauko stovykloje prie Vitebsko 1562 m., apie pasiuntinybę pas karalių, vežtąją peticiją, jos atsiradimo aplinkybes bei turinį. Tačiau iki šiol nėra surasti nei peticijos teksto originalas, nei kokie nors jo nuorašai.

Laiko prasme įvykiui artimiausias yra įrašas 1562 m. Lenkijoje vykusio Piotrkavo seimo dienoraštyje, pavadintas „Apie Lietuvos uniją"[2]. Perskaitę jį sužinome, kad seimą pasiekusi žinia, esą Lietuvos bajorų kariuomenė iš Vitebsko siuntė pasiuntinius į Vilnių pas Karalių, prašydama unijos; prašiusi to visa Lietuvos bajorija, priešinosi tik keletas Ponų, tarp kurių iškiliausias buvęs ponas Mikalojus Radvila, Vilniaus vaivada, kancleris, maršalas,

2 1562 m. Piotrkavo seimo dienoraštis: Zrodłopisma do dziejow unii Korony Polskiej i W. X. Litewskiego. Cz. II. Oddział 1. Ogłosił A. T. Działyński. Poznań. 1861.S.157.

etmonas, didelių valdų laikytojas. Pats peticijos tekstas aptariamame 1562 m. Piotrkavo seimo dienoraštyje neįrašytas.

Kito, 1563 m. Varšuvos seimo dienoraštyje randame vasario 14 d. įrašą, pavadintą „Visų luomų ir riterijos prašymas, kurį siunčiame Karaliui Jo Didenybei Ponui mūsų".

Iš jo sužinome, kad Vitebske vykęs seimas (taip įvykį karo lauko stovykloje vadina šaltinis) 1562 m. rugsėjo 9 d. davė Lietuvos pasiuntiniams instrukciją. Toliau yra įrašytas ir pats peticijos arba instrukcijos tekstas:

> Pirmiausia [prašome – J.K.], kad Jo Didenybė Karalius sušauktų seimą bendrą su ponais lenkais ir kad unija suvienytų mus. Labiausiai to reikia dėl dviejų priežasčių, tam, kad rinkti vieną valdovą, jeigu, neduok Pone Dieve, nepalikęs įpėdinio numirtų Jo Karališkoji Didenybė Ponas mūsų, o taip pat dėl vieningos ir bendros gynybos, tam, kad kartu seimuose būtume, kad teises ir laisves visi vienodas turėtume, ko nuolankiai prašome. Tam reikalui savo pasiuntinius išsirinkome, kad su Jo Karališkosios Didenybės ir Jų Malonybių Ponų tarybos narių žinia juos pas Ponus Lenkus pasiųstume.
>
> Antra. Kad neturėtume sutikti su tokio seimo sušaukimu, kuriame mums būtų duodamas žadėtasis statutas arba kiti dalykai siūlomi, norint mus atitraukti nuo minties apie bendrą seimą su Ponais Lenkais ir apie uniją. Ir taip, mes neturime to leisti ir negalime atsisakyti nuo to. Todėl skubiai su tais prašymais pas Jo Karališkąją Didenybę skverbsimės, tam, kad tas mūsų patarimas sušaukti bendrą Karūnos seimą būtų įgyvendintas. Dėl to reikalo turime iš kariuomenės stovyklos į Vilnių važiuoti pas Jo Karališkąją didenybę su savo prašymais nuo šios dienos, 13 rugsėjo sekmadienio, už trijų savaičių. O jeigu dėl kokių nors priežasčių tas bendras Karūnos seimas nepasiektų mūsų, negalėtų vykti Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, neturime pasiduoti Ponų tarybos narių

pastangoms [sukviesti – J.K.] – tai yra dėl sidabrinės ir kitų rinkliavų; išskyrus vieną atvejį, kai tai skubiai ir būtinai reikalinga Respublikos reikalui, tam kad atremti priešą. Tačiau į skubius, bet nereikalingus sušaukimus važinėti nenorėtume.

O kadangi čia nėra susirinkusi kartu visa mūsų brolija ir Žemaitijos ponų nėra, turime Jų Malonybėms pranešti, kad kartu su mumis suvažiavę spręstų ir kartu su mumis tuos mūsų reikalus Karaliui Jo Didenybei išdėstytų. O tuos, kurie važiuoti, arba antspaudo savo prie to mūsų kreipimosi pridėti nenorėtų, arba pridėję, nuo to atsisakytų, kiekvieną tokį turime tarp savęs vadinti nemylinčiu Respublikos, laikyti jį tokiu, kuris nenori galvoti apie Respublikos gerovę, o tokio nenorime tarp mūsų turėti. Taip pat kiekvienas šlėkta, ar žemionio sūnus, kuris tarnybą pas savo poną atlieka, o tas jo ponas prie mūsų visų kuriamos Respublikos prisijungti nenorėtų, arba pasisakęs už ją, vėliau atsisakytų, visi tie neturi savo ponais dangstytis, o privalės paremti tokios Respublikos idėją savo pačio apsisprendimu ir laisva valia.

O kas dėl tų aukščiau minėtų reikalų būtų pašauktas į teismą mandatu arba šaukimu, ar per diečkų, t.y. vazni, toks privalo savo artimiausiems broliams pranešti, o jie taip pat privalo kitiems savo broliams duoti žinią, ir visi kartu turi su tuo pašauktu broliu važiuoti ir jam padėti, tam, kad vienas nekaltai už visus nenukentėtų. To visi kartu Jūsų Karališkosios Didenybės Pono mūsų mieliausiojo prašome.

O jeigu kas nors iš tarpo mūsų brolių, ar kurio kito luomo, ranka ar žodžiu užpultų mūsų brolį dėl tų aukščiau minėtų reikalų – šalia tokio visi turime susitelkę stoti, kad jam nekiltų jokia grėsmė, neleisti, kad jam kas bloga būtų padaryta, o taip pat turime atidžiai stebėti, kad nenukentėtume mes patys ir mūsų turtas, kad tas mūsų laisvanoriškas kreipimasis niekam nenuplėštų garbės.[3]

---

3 1563 m. Varšuvos seimo dienoraštis: Ten pat, p. 368-369.

Šis peticijos teksto atpasakojimas 1563 m. Varšuvos seimo dienoraštyje daro įspūdį, kad visa Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija iš tikrųjų galvojo apie uniją ir jos atkakliai reikalavo. Bajorija atrodo ryžtinga ir susitelkusi jėga.

1563 m. Varšuvos seimo dienoraštis nepraneša pas valdovą siustųjų pasiuntinių vardų. Vasario 15 d. įrašas informuoja tik, kad į seimą buvo atvežta „Lietuvos instrukcija", kuri atiduota Karaliui. Vasario 16 d. užrašyta, kad oficialieji Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntiniai [delegatai – J.K.] Varšuvos seime, vadovaujami Radvilos, reikalavę, kad jiems būtų duotas susipažinti raštiškas iš Vitebsko atvežtos instrukcijos tekstas.[4] Ar šis reikalavimas buvo patenkintas, ar ne, Varšuvos seimo dienoraščio autorius žinios mums nepaliko ir daugiau prie šio siužeto nebegrįžo.

Kitaip reikalas atrodo, skaitant Lietuvos Metrikoje įrašytą 1562 m. rugsėjo 24 d. valdovo Žygimanto Augusto atsakymą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Ponų tarybos nariams ir visai didžiojo etmono vadovaujamai bajorų kariuomenei. Čia skaitome, kad:

> Siuntėte pas mus [Žygimantą Augustą – J.K.] brolius savo, stalininką mūsų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, Platelių ir Telšių laikytoją, poną Joną Chodkevičių, Jeronimo sūnų ir Žemaičių žemės Beržėnų valsčiaus tijūną, poną Melchiorą Šemetą, prašydami mūsų paleisti kariuomenę, kadangi trūksta maisto bei pašaro.

Toliau valdovo atsakyme rašoma apie tai, kad paskelbus šaukimą rinktis į karą, bajorai buvo įspėti pasiimti maisto

4 Ten pat, p. 368-369.

ir pašaro ilgam laikui, primenama, kad daugelis vėlavo atvykti į kariuomenės susirinkimo vietą, pasakyta, kad valdovas nenorėtų kariuomenės paleisti šiuo valstybei sunkiu metu, tačiau iš pono etmono Ponų tarybos narių bei visos riterijos sužinojęs prašymo priežastis, sutiko ir leido kariuomenei išsiskirstyti, kartu nustatė tvarką, kokios turės laikytis į namus paleistieji pašauktinės kariuomenės bajorai, kuriems liepta būti nuolat pasiruošusiems susirinkti į karo stovyklą jei bus paskelbtas šaukimas.

Įrašas Lietuvos Metrikoje baigiamas pastraipa, informuojančia, kad „Dėl kitų reikalų, apie kuriuos per savo brolius Mums pasakojote, atsakymą Mūsų jie [pasiuntiniai J. Chodkevičius ir M. Šemeta – J.K.] sužinojo ir jums mūsų valią praneš"[5].

Jei apie 1562 m. Vitebsko peticijos turinį spręstume tik iš šio įrašo Lietuvos Metrikoje, nekiltų ir mintis, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorai būtų norėję unijos su Lenkija. Unijos siužeto Lietuvos Metrikoje įrašytame atsakyme nėra, valdovas svarsto visiškai kitas, kariuomenės aprūpinimo, jos paleidimo problemas, ir nė žodžiu neužsimena apie uniją. Tiesa, įrašo pabaigoje yra sakinys, nurodąs, kad su kariuomenės pasiuntiniais kalbėta ir apie kitus dalykus. Pasirėmęs juo, Lenkijos istorikas Oskaras Haleckis yra padaręs prielaidą, kad valdovas apie unijos reikalus su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų atstovais kalbėjęs žodžiu. Gaila, bet į

5 Cituojama pagal įrašo publikaciją knygoje: Литовско русский сейм. Опыть по истории учреждения в связи с внутренним строем и внешнею жизнью государства. Матвея Любавского. Москва. 1900. Приложения. No. 43. С. 118-119.

klausimą, ką pasakė Karalius kariuomenės pasiuntiniams žodžiu, matyt niekas ir niekada nebesužinos.

Taip atrodo Lietuvos Metrikoje užfiksuota kita, pavadinkime ją lietuviškąja *Tiesa*, pasakojanti mums apie 1562 m. rugsėjo mėnesio įvykius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės karo lauko stovykloje prie Vitebsko.

Išsamiausias, daugiausiai informacijos suteikiąs šaltinis yra Krokuvoje Čartoryskių bibliotekoje surastas anoniminio autoriaus rankraštis[6]. Šį rankraštį suradęs Oskaras Haleckis pavadino jį „Kronikėle". Šie nežinomo autoriaus užrašai savo forma labai panašūs į seimo dienoraštį. Tai patvirtina ir užrašas, esąs ant šio rankraščio viršelio: „1562 m. Piotrkavo seimas ir tai, kas vyko pusantrų metų iki seimo".

Oskaras Haleckis rašo, kad šio rankraščio autorius buvęs Karūnos bajoras, kilęs iš Mažosios Lenkijos[7]. Anos Dembinskos manymu autorius greičiausiai priklausė Lenkijos seimo nario Hieronimui Filipowskiui artimų žmonių ratui, t.y. buvo susijęs su Lenkijos bajorijos politikais egzekucionistais, reikalavusiais, kad valdovas paspartintų unijos su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste procesą[8]. Taigi turime dar vieną, Lenkijoje „gimusį" šaltinį. Pasinerkime į šio šaltinio teikiamos informacijos apie 1562 m. įvykius srautą.

---

6 Sejm piotrkowski i czo przed nim półtora lata tocziło się. Rękopis, XVI w. Rps. Czart. 1604 III.

7 Oskar Halecki. Sejm obozowy szlachty litewskiej pod Witebskiem 1562 r. i jego petycya o unię z Polską. *Przegląd Historyczny*, t. 18, z. 3, 1914, s. 321.

8 Anna Dembińska. Polityczna walka o egzekucję dóbr królewskich w latach 1559/64. Warszawa. 1935. S. 55.

Pirmiausia randame įrašą, pasakojantį apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės karą su Maskva, stiprėjantį bajorijos nepasitenkinimą ir kitus įvykius. Po to, autorius praneša skaitytojams, kad „kariuomenėje rugsėjo 13 dieną tarpusavyje buvo suorganizuotas sąmokslas (susimokymas, susitarimas)" ir pateikia tekstą[9], kurio struktūra ir turinys yra labai panašus, nors ir ne pažodžiui atkartojantis įrašą, pasakojanti apie 1562 m. įvykius karo lauko stovykloje prie Vitebsko 1563 m. Varšuvos seimo dienoraštyje. Į pirmą vietą čia taip pat iškeltas reikalaviams sušaukti bendrą seimą ir paspartinti unijos sudarymo procesą.

Iš kito įrašo sužinome, kad „sudarę tarpusavyje tokį atvirą sąmokslą (susimokymą, susitarimą), visi patraukė link Vilniaus. Vėliau išsiuntė antruosius pasiuntinius pas Karalių Jo Didenybę: Joną Chodkevičių, stalininką, Melchiorą Šemetą ir Havrilą Bokejų[10]." Taip pasibaigia pirmasis 1562 m. įvykiams skirtas siužetas.

Toliau randame įrašytą 17 puslapių tekstą, pavadintą: „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės riterių pasiuntinybė pas Karalių Jo Didenybę į Vilnių, iš karo lauko stovyklos[11]." Tai platus pasakojimas, leidžiantis susidaryti gana nuoseklų 1562 m. įvykių vaizdą, įsivaizduoti, koks galėjęs būti peticijos tekstas, suprasti, kad bajorams rūpėjo ir kariuomenės reikalai (jie tekste iškelti į pirmą vietą), ir

9 Spysy ktore szie staly pod Witepskiem XIII dnia septembra. Ten pat, p. 55-77.

10 Uczinilwsy miedzi szobą takowe lawne spiski rusily sie wsitczii ku Wilnu. A pothem wiprawili drugie posly ku Crolovy Je[go] M[osci]: Jana Chotkewycza stolnyka, Malchera Siemietha, Hawrila Bokeya. Ten pat. p. 57.

11 Poszelstwo riczerstwa Kxiestwa Wielkiego Litewskiego ku kroliowy Je[go] M[osci] do Wilna, z obozu. Ten pat, p. 57-74.

santykiai su Lenkija (bendras seimas, vienas valdovas), ir savos valstybės – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės prestižo ir jos gyventojų gerovės užtikrinimas (istorinis patriotinis ekskursas, reikalavimas išsaugoti atskirus nuo Lenkijos urėdus).

Turime tris XVI a. šaltinius-interpretacijas, kiekviena jų istorikui pasakoja savąją *Tiesos* versiją. XX a. istorikai M. Liubavskis, O. Haleckis, V. Pičeta, tyrinėję šią istoriją, išdėstė savas interpretacijas, teigiančias, kad unija su Lenkija buvęs visos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorijos noras ir reikalavimas, jam priešinęsi tik didikai. Ši interpretacija tapo XX a. istoriogafijos *Tiesa*. Bet ar ji vienintelė teisinga? Tuo XX a. pirmojoje pusėje jau yra suabejojęs Ivanas Lappo.

Daug *Tiesų* apie Liublino uniją

Tokioje pačioje situacijoje atsiduria tyrinėtojas, panūdęs sužinoti, kas įvyko Liublino seime 1569 m., kur sprendėsi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos Karalystės unijos likimas, o įtampa tarp dviejų valstybių politikų buvo pasiekusi kritinę ribą. Tuo metu Liubline vykę įvykiai aprašyti dviejuose iki šių dienų išlikusiuose dienoraščiuose. Jų autoriai nėra žinomi. Dienoraščių tekstus XIX a. antrojoje pusėje tyrinėjusios bei publikavusios Rusijos imperijos Archeografinės komisijos istorikai pagal jų turinį daro prielaidą, kad abiejų dienoraščių autoriai buvę lenkai, tik susiję su skirtingais užsakovais, atstovavusiais dviejų Lenkijos politikų grupuočių interesus[12].

12 Pl. žr.: Дневник Люблинскаго сейма 1569 гогода. Соединение Великого Княжества Литовского с Королевством Польским. С. -Петербург. 1869. Предисаовие. С. XV.

Nesunku įsitikinti, kad konkrečių situacijų, įvykių aprašymai bei vertinimai, politikų ar jų grupių charakteristikos šiuose 1569 m. Liublino seimo dienoraščiuose gerokai skiriasi.

Skirtumai geriausiai matosi, skaitant užrašytąsias seimo delegatų kalbas, mums paliktąsias XVI a. stenogramas. Tai istorikui vertingi informacijos šaltiniai. Turime galimybę „pažinti" Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XVI a. politikus bei jų oponentus, „pažinti" juos tokius, kokius jų portretus paliko mums rašiusieji seimo dienoraščius. Iš 1569 m. Liublino seimo dienoraščių sužinome, kokius unijos partnerių portretus paliko istorikams Lenkijos politikai.

Štai aprašinėdamas vasario 12 d. seime vykusius debatus, vieno dienoraščio autorius į Vilniaus vaivados Mikalojaus Radvilos Rudojo lūpas įdeda tokį tekstą: „Mes negalime visko to atsiminti, kadangi esame šaltų kraštų žmonės; lėčiau į viską atsiliepiame; todėl, kaip mokyklos patarlė sako ‚knyga yra antroji atmintis', prašome, kad, tai kas buvo pasakyta žodžiu, Jūsų Malonybės mums raštu surašytumėte tai, ką Jo Malonybė Krokuvos vyskupas pasakyti teikėsi"[13].

Kitame dienoraštyje tarp tos pačios dienos įvykių aprašymų randame ir nuorodą, kad Vilniaus vaivada, sakydamas atsakomąją kalbą, nurodė, kodėl Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atstovai reikalauja pateikti viską raštu, sakydamas, kad

> mes esame žmonės iš kitų kraštų ir ne tokio guvaus proto bei atminties, kad čia pat Jūsų Malonybėms galėtume tuoj

13 Ten pat, p. 66.

pat atsakyti; todėl vadovaudamiesi mokykline patarle prašome, kad Jūsų Malonybės mums raštu pateiktumėte; ir stebimės, kodėl Jūsų Malonybės neatsiliepiate ir raštu to duoti neesate nusiteikę ir prašome, kad visa tai, ką pasakė mums vyskupas apie tai, kaip (kokiomis sąlygomis) Lietuvos kunigaikštystė yra Karūnai atiduota[14].

Kyla klausimas, kokiais žodžiais Liublino seimo posėdyje vasario 12 d. į Lenkijos Ponų tarybos narius iš tikrųjų kreipėsi Mikalojus Radvila Rudasis?

Tokių pavyzdžių aptariamuose seimo dienoraščiuose galima surasti ne taip jau mažai. Panagrinėkime dar vieno plačiai žinomo, istorinėje literatūroje dažnai minimo, įvykio interpretacijas.

Turbūt kiekvienas, kuris bent kiek daugiau domėjosi senąja Lietuvos istorija, atsimena pasakojimą, kaip 1569 m. Lublino seime Jonas Chodkevičius klupėdamas prieš Karalių verkė, maldaudamas nepasirašyti Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei nepalankaus unijos akto.

Štai viename seimo dienoraštyje skaitome, kad antradienį, birželio 27 ponas Žemaitijos seniūnas plačia, gana ilga ir įtikinanačia kalba kreipėsi į Karalių Jo Didenybę bei ir Ponus, kurioje išsakė, kokiais unijos akto straipsniais buvę nepatenkinti Lietuvos Didžiosios Kungaikštystės atstovai. Kalbą baigdamas, kaip rašoma dienoraštyje, Chodkevičius „stipriai verkdamas atsiklaupęs maldavo Karalių, klūpėjo ir visa Lietuvos Taryba ir visi Lietuvos pasiuntiniai"[15].

Kitas to pačio seimo dienoraščio autorius tą pačią situaciją perteikia kiek kitaip. Jis rašo: „Antradienį, šv.

14 Ten pat, p. 66, tekstas esąs nuorodoje nr. 5.

15 Ten pat, p. 467.

Petro ir Povilo išvakarėse, Lietuvos Ponai atėję pas karalių Jo Didenybę, ten, dalyvaujant ponams žemių pasiuntiniams, jų vardu į Karalių kalba kreipėsi ponas Žemaitijos seniūnas"[16]. Šitoje vietoje pasakotojas, kaip matome, verkimo epizodo neeksponuoja.

Tačiau atpasakoję Žemaitijos seniūno kalbos tekstą, abu autoriai sutartinai rašo, kad „Visi stipriai verkdami kritę ant kelių," pabrėžia, esą, kai lietuviai verkdami atsistojo, „Iš mūsų Lenkų maža buvo tokių, kurie neverkė arba nebuvo iš gailesčio susijaudinęs, nes daugelis Ponų tarybos narių verkė"[17].

Ar iš tikrųjų tiek daug ašarų išliejo praeities politikai? O gal tai tėra dienoraščius rašiusiųjų emocijų išraiška, gal viskas vyko visiškai kitaip? Klausimas veja klausimą, o kur ieškoti atsakymo, ar įmanoma tikėtis jį rasti?

Vienas būdas ieškoti *Tiesos* – gretinti, lyginti unijos partnerių – Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politikų – paliktus šaltinius.

Jie liudija, kad ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politikų bendrijoje informacija apie įvykius seime būdavo perteikiama labai panašiais būdais. Tuo galime įsitikinti skaitydami politinę to meto korespondenciją.

Štai Mikalojaus Radvilos Rudojo patikėtinis bei atstovas Liublino unijos seime baigiamuoju jo laikotarpiu Andrius Volanas 1569 m. gegužės 31 d. laiške Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politikos lyderiui Radvilai Rudajam nuosekliai pasakoja, kas įvyko gegužės 29 ir 30 dienomis, pasakoja gyvai, įterpdamas Karaliaus ir savo paties pasakytus žodžius.

---

16 Ten pat, p. 467, tekstas, esąs nuorodoje nr. 1.

17 Ten pat, p. 471.

Į tai man [A. Volanui — J.K.] atsakė [Karalius – J.K.] šiais žodžiais: dar kartą apie tai su tavim kalbėsiu. Ir pradėjo prisiminti Jūsų Malonybės išvažiavimą šiais žodžiais: taigi, sako, linkėčiau ponui vaivadai ir sau, kad ponas vaivada dar būtų lukterėjęs, tada nebūtų atsitikę taip, kaip įvyko dabar, nes kai pats vienas likau, neturėjau kas mane palaiko. Bet matau, kad tai buvo Dievo valia. Kai paprašiau, kad Jums Jūsų Malonybei pasiųstų tokią unijos formą, kokios pagaliau lenkai norėtų, arba interpretuotų Aleksandro privilegiją, man – sakau kaip tikras teisuolis – atsakė, kad jis [Karalius – J.K.] nežinąs, o aš šiuo metu apie viską informuotas, kadangi visi čia susitinką[18].

Tokį vieno XVI a. dialogo aprašymą paliko ateinančioms kartoms laiško autorius.

Laiškas charakterizuoja patį A. Volaną, parodo jį buvus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politiku, jos interesų gynėju, liudija, kad jis nevengė išsakyti Radvilai ir savo pastebėjimų bei vertinimų.

Pabandykime išgirsti XVI amžiaus aidą A. Volano žodžiuose, parašytuose apie unijos su Lenkija perspektyvas:

Kalbant apie Jūsų Malonybės [M. Radvilos Rudojo – J.K.] atvažiavimą, nors ir visai sveikas Jūsų malonybė būtumėte, nemanau, kad Jūsų Malonybė savo buvimu galėtumėte tėvynei ir šlovingai valstybei pasitarnauti. Jūsų Malonybės atvykimas iš tiesų būtų veikiau pažeminimas nei pagerbimas. Tad teikitės Jūsų Malonybė žinoti, mano maloningasis pone, jau tvirtai įsitikinau, jog pats nei į jokias derybas, nei įkalbinėjimus dėl Aleksandro privilegijos pakeitimų ir su

18 Cituojama pagal A. Volano laiško publikaciją: *Andrius Volanas. Rinktiniai raštai.* Sudarė: Marcelinas Ročka ir Ingė Lukšaitė. III. Laiškai. 2. „Vilniaus vaivadai ir Lietuvos DK kancleriui Mikalojui Radvilai Rudajam, 1569 m. gegužės mėn. 31 d.", p. 348.

Lietuvos ponais nesileis, jiems tą uniją, kurią įvykdė karalius, pateiks, lieps jai prisiekti ir vietą susirinkimui nurodys. O jei kas to daryti nenorės, nelabai jų to ir prašys, nes beveik jų nebereikia, kai Voluinė, visiems voluiniečiams prisiekus, jau pateko į Karūnos malonę ir į jos antspaudo galią, o Kijevas, Brestas ir Kobrinas, atrodo, taip pat greitai pateks. Nes ponai pasiuntiniai jau siūlė, kad tos žemės Lenkijai atitektų. Ponia Vitebsko vaivadienė kartu su ponu Jonu iš Palenkės čia prisiekė. Taigi, maloningasis pone, nieko nenori Lietuvai palikti, nebent tik Eišiškes ir Maišiagalą" [19].

Kitas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politikai vadovavusio M. Radvilos Rudojo korespondentas Mikalojus Naruševičius, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paiždininkas, gyvenęs ir dirbęs Liubline nuo pirmosios 1569 m. seimo dienos iki jo pabaigos, birželio 11 d. iš Liublino, informuoja M. Radvilą Rudąjį, nuo kovo mėnesio pradžios, kada Žygimantas Augustas vienašališkai paskelbė prijungiąs prie Lenkijos dalį Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijų, iki pat unijos akto paskelbimo į Liubliną nebevažiavusi, kas vyksta seime[20].

M. Naruševičius laiške praneša, kad lenkai jau turi savo rankose Karaliaus duotą unijos privilegiją; turėdami ją ir valdovo dekretu prijungtąsias Palenkės ir Voluinės žemes, lenkai, kaip matosi, ne labai bemato prasmės ką nors su Liubline likusiais Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atstovais svarstyti ir labiausiai norėtų išsivažinėti iš to seimo, atsisakę bet kokių pokalbių; juolab, kad ir Kijevo vaivadija jau yra nuo Lietuvos atplėšta; rašo,

19 Ten pat, p. 349.

20 M. Naruševičius – M. Radvilai, 1569 06 11, Liublinas, *Archiwum Główne Akt Dawnych. Archiwum Radziwiłłow*. Dz. V. 10263. S. 15-20.

kad LKD atstovai, sužinoję apie tai, buvo nuvykę pas Karalių, kur tarp kitų dalykų priminė ir Kijevo reikalą, prašė kad jis nebūtų tokiu būdu nuo Kunigaikštystės atplėštas, kadangi uniją su Karūna sudarinėti turinti visa Kunigaikštystė; aptaria, kad anksčiau, dar prieš Kijevo vaivados priesaiką, Lietuvos Ponų tarybos nariai siuntė pas Karalių ir Karūnos ponus poną pakanclerį ir laiško autorių bei dar keletą asmenų iš pareigūnų tarpo ir Lietuvos pasiuntinių, kad, Karaliui jau būnant Taryboje, ponas pakancleris [Eustachijus Valavičius – J.K.] kreipęsis į Karalių, pasakydamas gana išsamią kalbą, po to atskirai kreipęsis į Karūnos Tarybos narius, prašydamas, kad Kijevo vaivados priesaika būtų atidėta, kadangi ponai Tarybos nariai ir kiti luomai ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntiniai suvažiavo tam, kad visa Kunigaikštystė sudarytų uniją su Karūna, tačiau, po tokio atplėšimo tokių didelių jos dalių Karūna nebegalės jau sudaryti unijos su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste, o tik su labai maža jos dalimi ir todėl nežinia jau, kokia ta unija galėtų būti; tęsdamas pasakojimą laiško autorius rašo, kad Karaliaus vardu trumpai atsakęs Karūnos kancleris, pareiškė, kad kiekvienam aišku, kaip Karalius vedąs abi savo valstybes į tą susivienijimą, o kad Lietuvos Ponų tarybos nariai ir pasiuntiniai į seimą, nepranešę Karaliui, iš seimo išvažiavo, reikalas tapo neaiškus ir abejotinas ir Karalius savo valia nusprendė, ką daryti. O apie Kijevo vaivadą Kancleris pasakęs, kad jis privalo padaryti tai, ką numato jo pareigos; nurodo, kad Karūnos Ponų taryba iš viso nieko neatsakiusi, o kai LDK atstovai išėję, tą pačią dieną Kijevo vaivada prisiekė Karūnai ir užėmė vietą karūnos Taryboje.

M. Naruševičius laiške dėsto ir savus pastebėjimus apie padėtį ir ją sąlygojusias aplinkybes, rašo, kad jis supratęs ir jau neabejojąs, kad palenkiečiai patys troškę to atplėšimo, o ir iš ponų voluiniečių galįs spręsti, kad jų niekas pernelyg stipriai nevertęs, o tik patys, nors ir ne visi, skubėję su Karūna susijungti, o ypač uolus buvęs ponas Bokėjus, kurį ponai lenkai Kronika vadina, nes jis tuos reikalus gerai žinąs. Toliau laiške pasakojama, kaip birželio 7 d. vyko kitas susitikimas su Karūnos Ponų tarybos nariais, kad susitikime vėl kalbėjęs Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakancleris bei Žemaitijos seniūnas, kuris visų vardu išreiškęs didelį apgailestavimą, kad ją ištikusi tokia nelaimė, kai be jokios priežasties buvo atplėštos jos žemės Voluinė ir Palenkė ir didesnė Bresto pavieto dalis bei klausęs, kodėl taip atsitikę visiems kartu viename seime posėdžiaujant, o kalbėdamas apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atstovų išvažiavimą iš Liublino, Chodkevičius sakęs, kad tai nebuvo toks jau blogas žingsnis, kaip kad kai kas tvirtina, nes net priešas tokiu būdu neatplėšia žemių, kaip tai buvo Liubline padaryta, esant amžiniems broliškiems santykiams su Karūna; pasakoja, kad lenkai nieko neatsakę į tas kalbas, liepę perskaityti Karaliaus privilegiją unijos reikalu duotą, kurios kopiją laiško adresatas jau gavęs; praneša, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atstovai unijos privilegiją įvertino labai blogai, nes ji buvo surašyta jiems nedalyvaujant, o lenkų pasiuntiniai laikosi tos naujos Karaliaus privilegijos nuostatų ir nežada jos atsisakyti, net nori daugiau – viso Bresto ir Pinsko, norėtų ir Žemaitijai nurodinėti bei, kad Kuršo kunigaikštis su savo žemėmis Karūnai priklausytų; pasakoja, kad, matydami, kas darosi,

lietuviai nieko geresnio nesugalvojo, kaip pasiremti Aleksandro privilegija ir birželio 10 dieną įteikė Karūnos ponams savo raštą. M. Naruševičius siunčia Radvilai Rudajam šio rašto nuorašą ir praneša, kad Karūnos Ponų taryba, gavę tą raštą, geras penkias valandas posėdžiavo, nemažai laiko su jais praleidęs ir Karalius, po to, pasikvietę Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atstovus pareiškė sutinką kai kuriuos Aleksandro privilegijos straipsnius apsvarstyti; išvardijęs šiuos straipsnius, laiško pabaigoje autorius prašo Dievo, kad padėtų, pasitelkus Aleksandro privilegiją, bent ką nors išgelbėti šiame tokiame sunkiame reikale.

A. Volano ir M. Naruševičiaus laiškai yra autorinės įvykių Lublino seime interpretacijos, juose aiškiai išsakomi vertinimai. Tai gali būti pavadinta Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinėje bendrijoje suformuotąja ir šaltiniuose iki mūsų dienų išlikusia *Tiesa*.

* * *

Liublino unijos epocha paliko mums nemažai tokių korespondencijoje atsispindinčių politikų *Tiesos* liudijimų, kurie sakyte sako, kad XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos politikai ilgai negalėjo rasti abiem pusėm priimtinų sprendimų, nes kalbėjo skirtingomis *politinėmis kalbomis*, vyko dialogas, kuriame kiekviena pusė, kitaip įsivaizduodama būsimą dviejų valstybių ryšį, gynė, neretai labai emocionaliai, savąją *Tiesą*. XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės *politinė kalba* kol kas menkai tėra pažinta, daug joje slypinčių *Tiesos* prasmių laukia XXI amžiaus istorikų dėmesio. Bet jau šiandien galima pasakyti, kad kiekvienas mus iš XVI a.

pasiekęs autentiškas šaltinis pasakoja *Tiesą*, bent jau tokią, kokią esant įsivaizdavo ar norėjo matyti šaltinį palikęs asmuo ar grupė. Todėl šaltiniuose, gimusiuose skirtingoje aplinkoje, slypi vis kita *Tiesos* pusė. Istorikui tai – labai svarbu, nes tik suvokęs, kad *Tiesų* gali būti ne viena, suradęs jas atskleidžiančius šaltinius, jis gali parodyti epochos daugiamatiškumą, sugretinęs, išanalizavęs tokius šaltinius istorikas turi galimybę atkurti visapusiškesnį vaizdinį to, kas vyko prieš kelis šimtus metų. Kuo daugiau skirtingų, atrodytų prieštaringą informaciją teikiančių šaltinių gali pasitelkti istorikas, tuo didesnė tikimybė, kad jo interpretacija bus arčiau išsvajotos *Tiesos*.

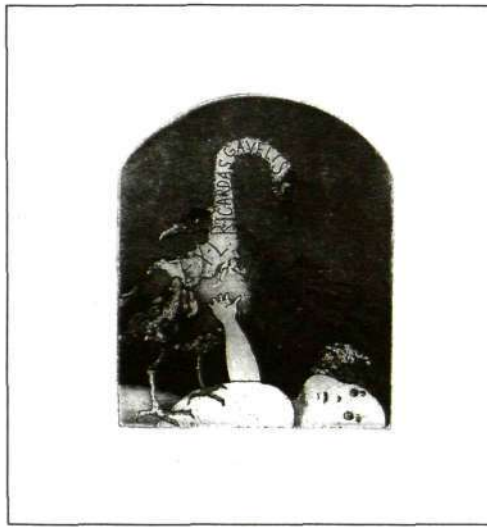

ŠEŠĖLIS ELIZIEJAUS LAUKŲ PAKRAŠTYJE

RAIMONDAS KLIMAVIČIUS

Negailestingojo Krono ryjama, Letos upės vandeniu girdoma praeitis, prancūzų istoriko Marko Bloko žodžiais tariant, „savo tyrinėtojams draudžia apie ją sužinoti ką nors kita, negu tai, ką ji pati jiems atskleidžia".[1]

Nenuostabu, jog mes daugiau žinome apie žmonių, gyvenusių praeityje, atliktus darbus ir sukurtus kūrinius, negu apie juos pačius. Kartais net negalime apibūdinti jų išvaizdos, nes Praeitis nesiteikė mums išsaugoti jų portreto ar bent naratyvinio atvaizdo.

Taip atsitiko ir su žinomu XIX a. pirmosios pusės lietuvių kultūros veikėju, poetu Dionizu Poška. Tyrinėtojai po kruopelytę surankiojo jo biografijos duomenis, surado publikuotus kūrinius bei neskelbtus rankraščius. Tačiau poeto atvaizdo rasti nepavyko. Naujausio ir išsamiausio tyrinėjimo apie Pošką V. Vanagas savo knygoje „Dionizas Poška" apgailestauja, jog taip ir liko „nežinomas išorinis portretas ir menkai tėra duomenų, įgalinančių jį restauruoti bent aprašomoju būdu".[2]

---

1 М. Блок. *Аналогия истории.* М., 1986.С.35.

2 V. Vanagas, *Dionizas Poška* (Vilnius), 1994, p.9. Toliau: V. Vanagas.

Pagrįstai kyla klausimas, ar iš viso kada nors egzistavo koks nors portretinis D. Poškos atvaizdas? Jeigu taip, tai kur jis buvo saugomas ir koks jo likimas?

Atsakymą į šiuos klausimus savo raštuose pateikia pats poetas. Remdamiesi jais ir kai kuria kita pagalbine medžiaga šiuo straipsniu ir pabandysime tai išsiaiškinti.

1959 m. Vilniuje buvo išleisti D. Poškos „Raštai"[3]. Juose šalia poeto kūrinių, vertimų ir kitų dokumentų buvo paskelbti ir jo laiškai. Keletas jų buvo adresuoti Vilniaus universiteto profesoriui J. Loboikai. Viename laiške, pavadintame „Atsakymas į klausimą, kurį iškėlė Šviesusis Dauggalis Jonas Lobojka", D. Poška pateikė detalų Baublio ir jame buvusių vertybių aprašymą. Apibūdindamas paveikslus, kabojusius Baublyje, laiško autorius nurodo, jog dviejuose iš jų buvo vaizduojami mitologiniai Eliziejaus laukai. Pirmajame pateikiama scena kaip Charonas į šią išrinktųjų pomirtinę buveinę atveža Volterą, o ji stebi Prancūzijos karaliai bei didieji literatai. Antrajame – Jean Jacques Rousseau, kurį Eliziejaus laukuose pasitinka antikos mąstytojai bei didvyriai.[4]

Baigdamas šių paveikslų apibūdinimą, D. Poška rašo; „Pagaliau – o negirdėtas stebukle! – kažkaip iš netyčių po visų tų didžiųjų žmonių ir literatų kojomis, prie pat Eliziejaus laukų pakraščio atsirado ir mano šešėlis, siluetas...".[5]

D. Poškos palikimo tyrinėtojai į šį poeto šešėlio atsiradimą Eliziejaus laukų pakraštyje neatkreipė dėmesio arba palaikė tai autoriaus autoironija.[6] Tam įtakos galėjo turėti ir tai, jog lietuviškame šio laiško vertime, publikuo-

3 D. Poška, *Raštai* (Vilnius, 1959). Toliau *Raštai*.
4 Ten pat, p. 525.
5 Ten pat.
6 V. Vanagas, p. 108.

tame D. Poškos „Raštuose", įsivėlė netikslumas. Šalia pateiktame lenkiškame tekste yra parašyta „Cien moy wlasny w Sposobie Sylwetki".[7] Tuo tarpu lietuviškai išversta „mano šešėlis, siluetas", nors tikslus vertimas turėtų būti „mano šešėlis silueto pavidalu". O tai iš esmės keičia sakinio prasmę. Kadangi D. Poška šiame tekste kalba apie savo atvaizdą, tai „siluetas" šiuo atveju nėra „šešėlio" sinonimas, o turėtų būti suprantamas kaip dailės kūrinys, kuriame figūros ir daiktai vaizduojami kaip dėmės ryškiais išoriniais kontūrais.

Todėl galime teigti, jog poetas, rašydamas apie savo šešėlį Eliziejaus laukų pakraštyje, turėjo galvoje savo siluetinį portretą, kurį jis įdėjo į paveikslą, vaizduojantį Rousseau atvykimą į Eliziejaus laukus.

Siluetas – tai figūros ar daikto vaizdavimo būdas, pakartojantis plokščiame paviršiuje atsirandantį šešėlį, kai tas daiktas ar figūra apšviečiama. Todėl jame pateikiami tik objekto kontūriniai bruožai, ir jis atrodo kaip vientisa juoda dėmė. Paprastai siluetai piešiami juodu tušu ant balto popieriaus arba iškerpami iš juodo popieriaus ir komponuojami ant šviesaus fono. Šitokiu būdu sukurtas žmogaus portretas negali atspindėti veido bruožų ar kokių nors detalių, todėl ypač išraiškingi privalo būti kontūrai.

Toks vaizdavimo būdas jau senovėje buvo žinomas Kinijoje ir turbūt iš ten atkeliavo į Europą. XVIII a. viduryje Europoje, o ypač Prancūzijoje, labai paplito siluetiniai portretai. Terminas „siluetas" taip pat gimė Prancūzijoje. Jo atsiradimas siejamas su karaliaus Liudviko XV valstybės ministru Etjenu de Siluetu (Silhouette). Stengdamasis reformomis ir perdėtu taupumu pataisyti valstybės finansinius reikalus, jis susilaukė pašaipios Paryžiaus visuomenės reakcijos. Be to, sklido kalbos, jog

7 *Raštai*, p. 524.

ministras laisvalaikį praleisdavo iš spalvoto popieriaus karpydamas visokias figūrėles. Todėl jo pavarde imta vadinti viską, kas asociavosi su pigumu, netikrumu, išoriniu blizgesiu, menkumu. O kadangi naujieji šešėliniai portretai, palyginti su tapytaisiais, atrodė menki, tai ir jie imti vadinti portraits à la Silhouette.[8]

Silueto menas XVIII a. antrojoje pusėje paplito visoje Europoje ir ypač suklestėjo XIX a. pradžioje. Buvo kuriami ne tik individualūs siluetiniai portretai, bet ir ištisos siužetinės kompozicijos bei grupiniai portretai.

Lietuvoje siluetai atsirado XVIII a. devintajame dešimtmetyje. Juos kūrė tiek tapytojai, tiek neprofesionalūs dailininkai. Originalių siluetinių portretų meistras buvo Česlovas Moniuška (1790–1870), dirbęs Vilniuje nuo XIX a. antrojo dešimtmečio pabaigos.[9] Nemažai šios rūšies meno kūrinių puošė to meto Lietuvos dvarų sienas. Grafų Kosakovskių rūmų Vaitkuškyje koridoriuose „kabojo begalės natūralaus dydžio profilių asmenų, kurie per šimtmečius aplankė šeimininkus. Jie buvo iškirpti iš juodo popieriaus ir priklijuoti ant balto kartono."[10]

Siluetus, matytus Z. Moravskio dvare Ustronėje, atsiminimuose mini P. Galaunė. Tai buvę du „Šeimyninio gyvenimo scenų" siluetai. „Sprendžiant iš vaizduojamų asmenų kostiumų, šukuosenų, manierų, aplinkumos pavaizdavimo, tie siluetai buvo daryti XVIII a. gale. Ir ne siluetisto-mėgėjo, bet gero menininko."[11]

Siluetinių meno kūrinių XVIII a. pabaigoje–XIX a. pirmojoje pusėje Lietuvoje buvo ir daugiau. Todėl tikėtina,

---

8 *Энциклопедический словарь* Ф. А. Брокгауза и И.А. Ефрона. С. Петербург. 1900. Т. XXIXa. С. 886.

9 T. Adomonis, N. Adomonytė, *Lietuvos dailės ir architektūros istorija (Vilnius*, 1997), t. 2, p. 250.

10 R. Aftanazy, „Vaitkuškis." *Eskizai*. 1994, Nr. 6/7, p. 79.

11 P. Galaunė, *Muziejininko novelės* (Vilnius, 1967), p. 49.

jog Baublio savininkas galėjo turėti savo siluetinį portretą, kurį jis „Eliziejaus laukų paveikslo pakraštyje patupdė."[12]

Lieka neaišku, ar šis siluetinis portretas buvo iškirptas ir priklijuotas, ar tiesiog nupieštas ant popieriaus lapo. Galime tik konstatuoti, jog šalia atvaizdo buvo lenkų kalba užrašytas ketureilis (kaip rašo D. Poška, „o prie jo – tokie iš burnos einą žodžiai"):[13]

Gal numirus Charonas neperveš per Stiksą?
Gal nelaukia manęs Eliziejaus laukai?
Nes kaip sako, kas lėbauja, ten nenuvyksta,
Tad dar gyvas įsprūdau, nedelsęs ilgai.

Iš D. Poškos aprašyto kelių ponių („grandesų") apsilankymo Baublyje, kai jos, neradusios ten „nei ant portretų rėmų, nei ant kitų daiktų aukso bei sidabro blizgesio ėmė tarpusavyje tyčiotis ir peikti: „Kodėl portretų rėmai tokie prasti? Kodėl knygų apdarai tokie skurdūs?", aiškėja, jog Baublyje kabėję paveikslai buvo įrėminti.[14] Todėl galime spėti, kad poeto siluetinis portretas buvo užkištas („patupdytas") už Eliziejaus laukus vaizduojančio paveikslo rėmų ir taip atsidūrė „po visų tų didžiųjų žmonių ir literatų kojomis". Sunku pasakyti, kas buvo šio silueto autorius: profesionalus dailininkas ar keliaujantis mėgėjas? O gal jį sukūrė pats D. Poška?

Neaiškus ir šio portreto likimas. Testamente, kuriuo D. Poška paskirstė savo senienų rinkinius, apie paveikslus nieko neužsimenama. Tačiau poetas nurodė, jog testamento vykdytojams „Baublį, kartu su visa biblioteka atiduodu ir įpareigoju, kad jie savo nuožiūra tas ąžuolines altanas su

12 *Raštai*, p. 527.
13 Ten pat, p. 525.
14 Ten pat, p. 533.

jose esančiomis smulkmenomis arba vietoje paliktų in fundo, arba visuomeninei vietai (įstaigai) atiduotų".[15]

Sprendžiant iš šio nurodymo, visi Baublyje buvę paveikslai turėjo ir likti jame. Kaip žinoma, po D. Poškos mirties Barzdžius kurį laiką valdė Antanas Paškevičius bei kiti poeto giminaičiai. Po 1847 m. dvaras buvo parduotas Konstantinui Volmeriui.[16] Didžioji dalis Baublyje buvusių senienų, ypač per Pirmąjį pasaulinį karą, buvo išsklaidytos ir nežinia kur dingo.[17] O jų likučius 1924 m. savo globon paėmė Tauragės mokytojų seminarija.[18]

Galbūt šiandien kokiame nors muziejuje ar privačioje kolekcijoje saugomas siluetinis nežinomo vyriškio portretas ir yra Dionizo Poškos atvaizdas. Todėl yra vilties, jog Praeitis dar gali atskleisti ir šią savo paslaptį.

---

15 Ten pat, p. 674-675.

16 V. Biržiška, *Aleksandrynas* (Vilnius, 1990), t. II, p. 236.

17 B. Kviklys, *Mūsų Lietuva* (Vilnius, 1992), t. IV, p. 175.

18 P. T-ka, „Kelionė po Žemaitiją", *Klaipėdos žinios*, 1926 m. sausio 8 d., Nr. 6(583).

TAURA (Zaranka Underys)

gimė 1959 m. Detroite, Mičigane. 1980 m. baigė Detroito Wayne Valstybinį Universitetą. Pagrindinė meno sritis – akvarelės. Išvykusi į Čikagą 1983 m. įgijo Montessori auklėtojos pažymėjimą ir vėliau dešimt metų paskyrė Montessori auklėjimui ir lietuviškai veiklai.

1991 m. Taura grįžusi gyventi į Detroitą, grįžta ir prie kūrybinio darbo. Nuo 1994 m. Taura eksponuoja darbus Mičigano meno galerijose, taip pat Čikagoje. Jos akvareles yra įsigijusios privačios kolekcijos Amerikoje ir Europoje.

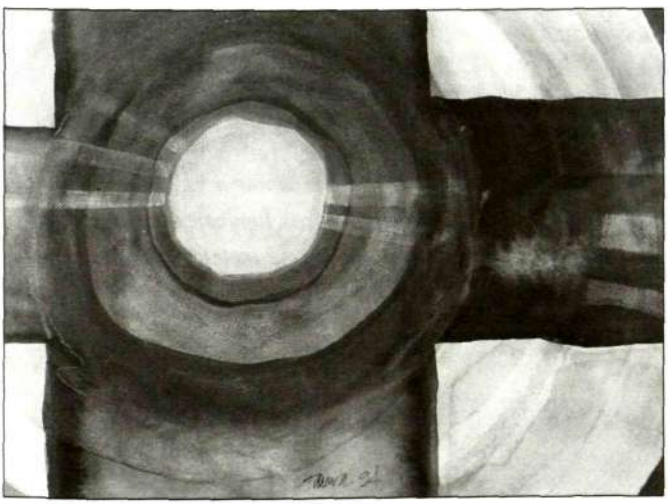

„Švyturys", akvarelė, 30.5cm x 43.5cm, 1994

Tauros tapyba netelpa į tradicinės akvarelės sampratos rėmus. Darbai nutapyti, liejant vieną sluoksnį ant kito, nuplaunant, pagilinant ir paryškinant spalvinius plėmus. Tokiu būdu potėpio tekstūra įgauna greičiau tapybai, negu akvarelei būdingą sodrumą ir gilumą. Tauros akvarelės nedidelio formato. Tačiau, tobulai dailininkės balansuota kompozicija, miniatiūroms suteikia monumentalaus paveikslo įspūdį.

Dalininkė sako, kad jai svarbus ne vien galutinis darbo rezultatas, bet ne mažiau reikšminga pati kūrybos eiga kaip dvasinio gyvenimo išraiška. Kūryba Taurai – tiesioginis jos minčių, jausmų ir išgyvenimų atspindys. Daugelis bando apibrėžti dailininkės darbus kaip „mistiškus", „simbolinius", ar „dvasinius", tačiau ji pati linkusi juos įvardinti kaip „Paslėptą atskleidimą" – „Masked Revelations", panaudodama savo pirmosios personalinės parodos pavadinimą.

Ankstyvesniuose darbuose vyrauja augaliniai, dažnai medžių motyvai, vėlesniuose panašia kompozicija atkartojama žmogaus figūra, suteikdama paveikslams dramatišką, egzistencinę prasmę. Ypatingą vietą Tauros tapyboje užima spalva. Ji kaip varomoji jėga diktuoja piešinį, jo metaforiškas užuominas, įprasmina mintis ir nuotaikas.

Nora Aušrienė

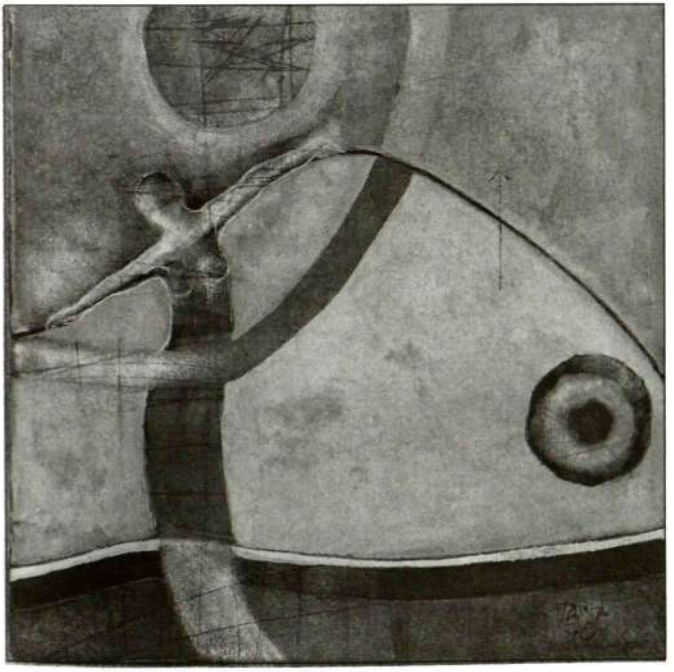

„Ariadnė", akvarelė, 18cm x 18 cm, 1996

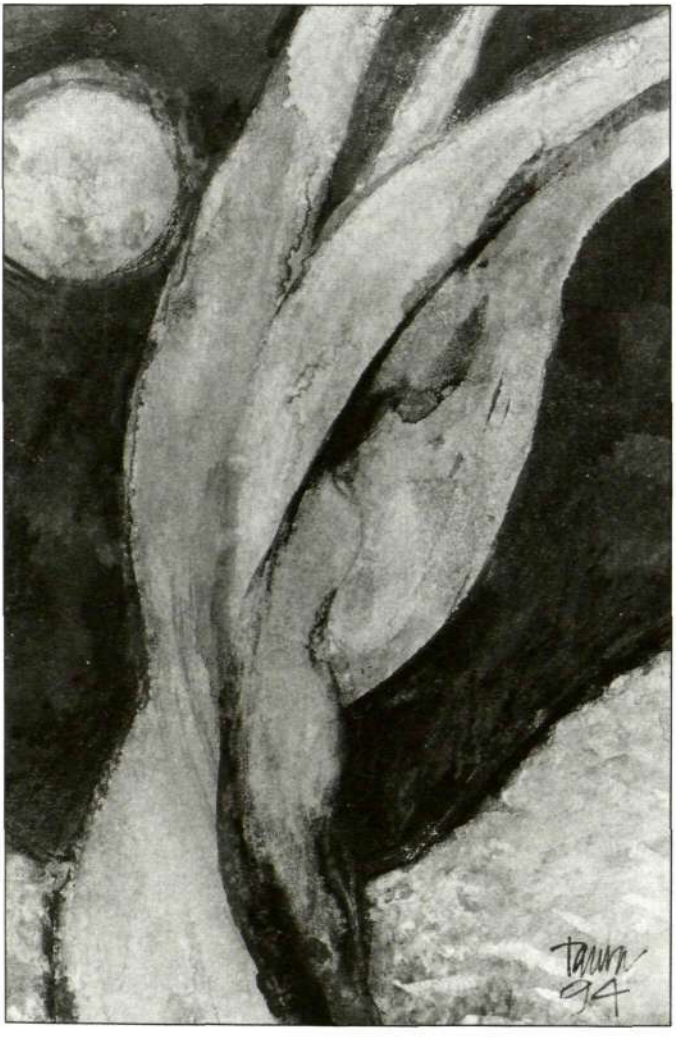

„Transcendencija“, akvarelė, 9cm x 12.5 cm, 1994

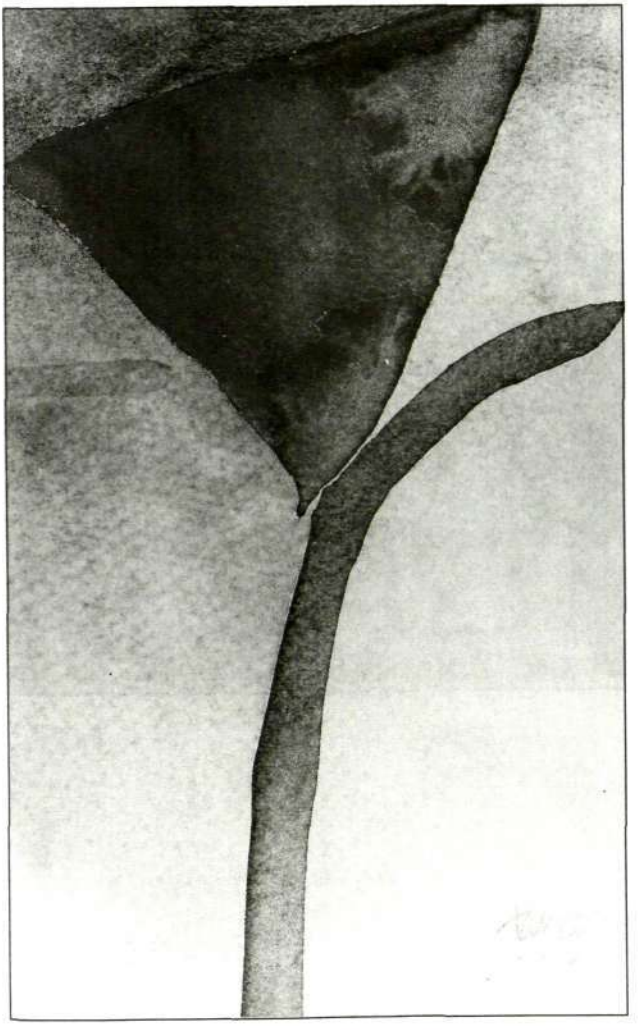

„Stemforstan", akvarelė, 10cm x 19cm, 1980

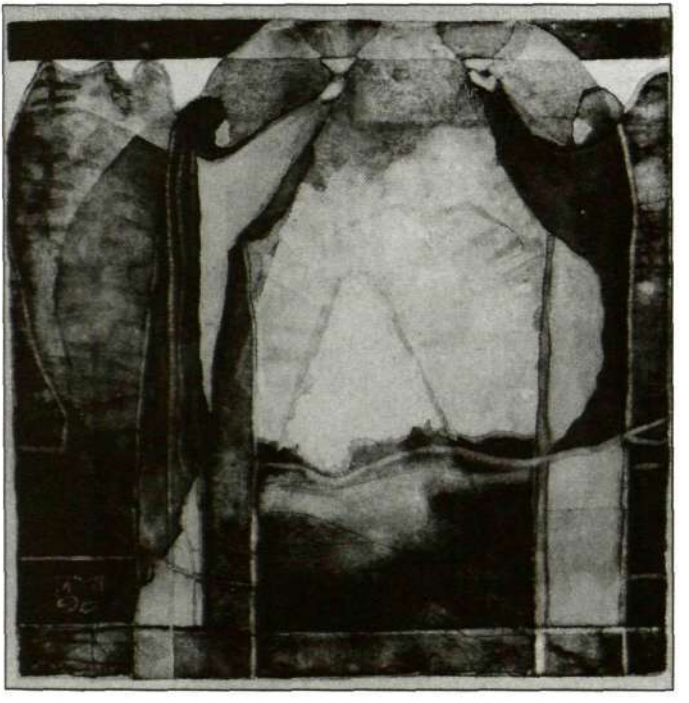

„Auka“, akvarelė, 18cm x 18 cm, 1996

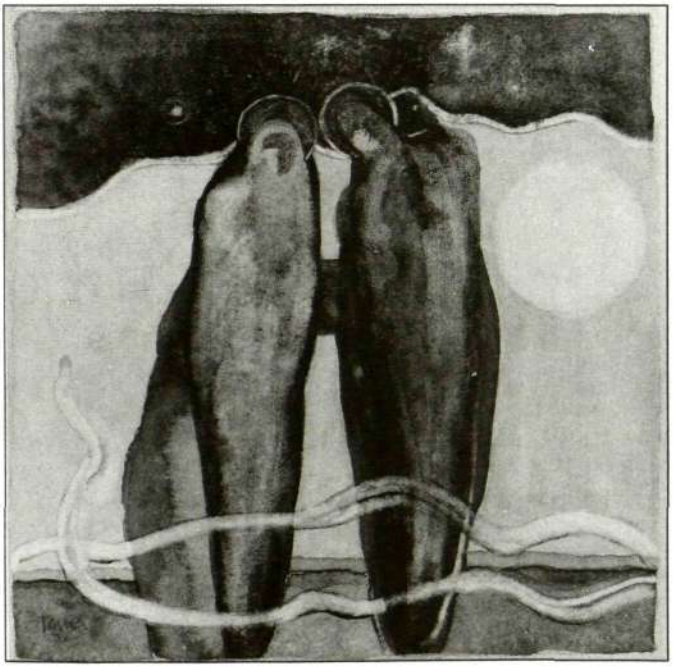

„Alfa“, akvarelė, 18cm x 18 cm, 1996

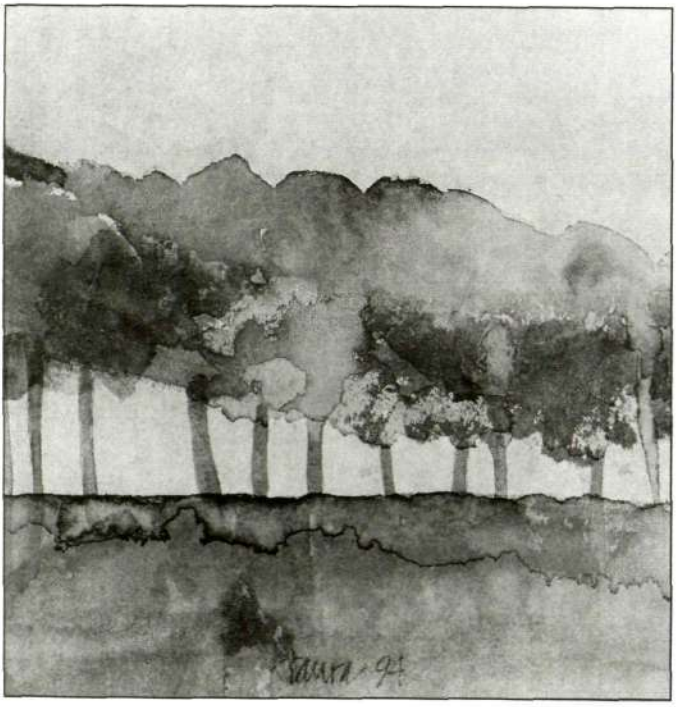

„Garbinimas“, akvarelė, 18cm x 18cm, 1994

NALŲ ĮNAŠAS Į ŠIŲ DIENŲ AMERIKIEČIŲ LITERATŪRĄ

VAINIS ALEKSA

Kas yra nalas? „Nalas" yra mano paties sukurtas žodis, lietuviškas amerikietiško „zine" atitikmuo. „Zine" – tai „maga-zine" trumpinys, analogiškai „nalas" – nuo „žurnalas".

Nalai – svarbiausia šių dienų Amerikos pogrindinė spauda. Įvairiais būdais nalai pasisako prieš visuomenėje jau pripažintus politikos dėsnius, bet pagrindinė jų varomoji jėga – priešinimasis meno ir literatūros centralizacijai universitetuose, muziejuose ir ypač didžiosiose leidyklose. Ieškodami prieinamesnių publikacijos priemonių, nalai atsisako papildomų išlaidų, kartu ir „kokybiško" produkto. Nalai pigiai išleidžiami ir pigiai įsigyjami. Jie dažniausiai platinami paprasčiausiu ekonomikos būdu – mainais. Žinoma, nalų populiarumo negalima paaiškinti vien ekonominėmis priežastimis. Kaip pasimatys iš poros pavyzdžių, ekonominio pobūdžio pasipriešinimas susilieja su platesniu kultūriniu pasipriešinimu žiniasklaidai (media), kurios pristatyta „tikrovė" būna tarsi vienintelė ir universali. Jei „nalininkus" būtų galima apibūdinti bendrai, galė-

tumėme sakyti, jog jie tiki, kad būti menininku yra kiekvieno žmogaus demokratinė teisė, kad galimi išgyvenimai, išraiškos, patirtys, kurių centralizuotas menas ar žiniasklaida nepripažįsta.

Apie nalus dar nėra plačiau kalbama*. Nors trumpi straipsniai jau pasirodo žurnaluose (pvz., *Time*), nėra aišku, kaip kategorizuoti nalų paskirtį ar prasmę. Spėjama, kad šiandien Amerikoje yra tarp 20 ir 50 tūkstančių nalų ir kad jų skaičius smarkiai auga.

Nalai yra dažniausiai trumpalaikiai; išleidžiami vienas ar du mažo formato leidiniai, kuriuos lengva dauginti. Turbūt daugiausia nalus leidžia jaunesni žmonės: dar nebaigę mokyklos ar vos pradėję studijuoti. Tokių nalų leidėjų dėmesys dažnai nukreiptas į vietinės muzikos reiškinius ir madas. Pvz., nemažai nalų išaugo iš *punk* kultūros, nemažai šiandieninių domisi tatuiruotėmis.

Kai kurie skelbia, kad nalas savo prigimtimi yra artimas meno objektui. Tokiems nalams nėra svarbiausia skleisti tam tikrą mintį ar turinį (kaip minėtiems *punk* muzikos ar tatuiruočių), jie laiko save originaliu menu (end in itself), reikšminga XX a. meno vystymosi dalimi. Šie nalai mane daugiausiai domina, apie juos čia ir kalbėsiu.

MUSEA. Tipiškas turinio ir išvaizdos atžvilgiu nalas – *Musea*. Jo turinys, kaip ir daugumos nalų, įvairus: vedamieji, meninės nuotraukos, novelės, iliustracijos, eilėraščiai, kitų nalų recenzijos, komiksai – viskas suklijuo-

---

* Straipsnis paruoštas pagal paskaitą, skaitytą Santaros-Šviesos suvažiavime 1995 metais.

ta beveik atsitiktinai. Ilgiausias (tai tipiškas atvejis), yra vedamasis. Tęsdami diskusijas, redaktoriai iš Dallas miesto aiškina, kad nalo pagrindinis tikslas – kovoti prieš nusistatymą, kad Amerikos „tikroji kultūra" egzistuoja tik rytiniame ir vakariniame jos pakraštyje. Dallas taip pat vysto naują meną, jau pats *Musea* yra tos kūrybos užmojų ir tikslų atspindys. Šio nalo forma (greitas, „atkištinis" suklijavimas, skirtingi šriftai, pažeidžiant autorines teises įdėtos iškarpos) – tarsi skubotas noras pasakyti, kad menas – ne amžinų standartų siekimas, bet nauja žinia.

Nors šiomis dienomis autorinės teisės ir intelektualinė nuosavybė pasidarė svarbi problema didžiosioms korporacijoms, *Musea*, kaip ir dauguma kitų nalų, laisvai ima tekstus iš įvairiausių šaltinių: senų knygų, spaudos ar kitų nalų. Nors spaudos iškarpos naudojamos civilinio nepaklusnumo pretekstu, skolinimasis iš kitų nalų traktuojamas kaip draugiškumo ženklas. Tokio tekstų skolinimosi negalima pavadinti plagijavimu. Mat plagijuojant sąmoningai norima apgauti skaitytoją, o čia kaip tik, tyčia, paliktos klijavimo žymės, liudijančios, kad tekstas paimtas iš kitur.

Koliažo forma suteikia nalui prasmingą įtampą. Viena vertus, *Musea* yra estetinis žinialapis, skirtas mažai Dallas miesto visuomenės grupei. Tačiau rajus tekstų naudojimas, kaip įcentrinė jėga, traukia šį nalą į platesnį pasaulį. Savo mažajai bendruomenei siūlydamas solidarumą ir vieningumą, nalas tuo pačiu teigia, kad jo ir, sakykim, žiniasklaidos tekstai yra lygiaverčiai. *Musea* subtiliai kalba apie idealų pasaulį, kuriame jo kūryba galėtų išlikti savita net plačiosios spaudos kontekstuose.

Sudėtingi santykiai su mažąja bendruomene būdingi ne tik nalams, bet ir kitiems įtakingiems literatūriniams XX a. Amerikos žurnalams. Mažųjų žurnalų istorijos kontekste išryškėja nalų ypatingumas. Kaip ir *Little Review* ar *Broom* žurnalai šio šimtmečio pradžioje, *Musea* rūpinasi, kaip pakeisti ar net kurti bendruomenę, ne tik ją atvaizduoti. Nalas nėra antologija, kurios redakcinis darbas – atrinkti tekstus pagal atitinkamą standartą arba ankstesnį pavyzdį. Priešingai, nalui kaip tik svarbiau eksperimentuoti. Redaktorius tarsi klausia: kas atsitiktų, jei šiuos du tekstus padėčiau vieną šalia kito? Kaip kiti rašytojai reaguotų į šitą tekstą – nors apskritai nepavykusį, bet turintį vieną novatorišką ypatybę? Kokių naujų rašytojų aš pritrauksiu? Ką jie naujo duos nalui?

SECOND ASSEMBLING. Nalai, kurių tikslas – sukurti bendruomenę, sudaro ypatingą žanrą, kurį būtų galima pavadinti demokratine literatūra. Šios literatūros principas – redaktoriaus, kaip teisėjo, vaidmens panaikinimas. *Second Assembling*, išleista jau prieš dvidešimt metų, yra šio žanro pavyzdys. Redaktorius paskelbia, kad ruošia leidinį ir pažada naudoti visą jam atsiųstą medžiagą. Rašytojo pareiga – ne tik sukurti, bet ir atspausdinti bei padauginti tekstą, kad redaktoriui liktų visų menininkų darbus tik sudėti į vieną sąsiuvinį. Kaip galima matyti, šio žanro estetika atspindi esmines demokratinės visuomenės dilemas ir laimėjimus.

Kyla klausimas, kaip gyventi su netvarkos apraiškomis, kurios yra neišvengiamos demokratinių laisvių pasekmės. Nalas jaučia šią dilemą, nes, laikydamasis savo pažado, spausdina ir nemažai nevertingų darbų. Pvz.,

demokratinis žurnalas *Abuse* yra pilnas straipsnių, kurių autoriai pravardžiuoja redaktorių ir verčia juos spausdinti.

Kita vertus, demokratinis „redagavimo" būdas pritraukia ir įdomių kitur nespausdinamų kūrinių. Staigus nepramatyto grožio iškilimas chaoso kontekste turi tarsi mitologinę jėgą. Šiam grožiui svarbu ne tiek kūrinio naujoviškumas, kiek tai, kad jis surandamas netikėtoje aplinkoje. *Second Assembling* tarsi argumentuoja, jog nebūtina turėti žurnalų, pateisinančių savo buvimą principu, kad kas nors turi rūpintis meno kokybe. Iš dalies, *Second Assembling* parodo, kad meno kokybė priklauso ne tiktai nuo vidinių meno savybių, bet ir nuo būdo, kuriuo jis yra perduodamas.

TOUT-A'LE'GOUT. Kai kurių nalų pagrindinis tikslas – ypatinga forma. *Tout-A'Le'Gout (Viską kanalizacijon)*, kaip ir kituose literatūriniuose žurnaluose, yra iliustracijų, eilėraštis, apsakymas. Bet už atskirų meninių vienetų vertę svarbesnė nalo visuma – kaip estetinis objektas: padariusi klaidą nalininkė tiesiog užlipina teisingą žodį, parašytą ant kitos spalvos popieriaus, taip suaktualindama formos estetiką. Tekstas šiuo atžvilgiu nėra tik priemonė besislepiančiai už paviršiaus prasmei išreikšti, estetikos objektu tampa pats paviršius. Nors čia tik milimetrų klausimas, vis vien tekstas artėja prie žmogaus, o ne pasileidžia į kitoniškumo gelmes. Kaip siūlo siurrealizmo tradicijos, klaida tame tekste yra ne nuostolis, o proga atrasti ką nors naujo kūrybos procese.

Formos sureikšminimas sudaro kitą nalų žanrą. Nemažai nalų naudoja tekstą taip, kaip koliažistas naudotų įvairias medžiagas. Šio žanro tekstai ne visada iki galo

įskaitomi, nors dažnai pakankamai aiškūs, kad suprastume teksto šaltinį ir pagrindinę mintį. Nalai parodo, kaip reikalinga naujai permąstyti kalbos naudojimą: kai iš poros žodžių galime suprasti visą laikraščio iškarpos turinį apie, sakykim, karą.

FUNMANE FORM. Sureikšmindami teksto formą, dauguma nalų tuo pačiu pabrėžia ir jo tradicinę paskirtį komunikuoti. Bet komunikacija nale (pvz., *Funmane Form*) pagrįsta visai kitokiais principais. *Funmane Form* sukurta, galima sakyti, vieno asmens – Hendy. Jis ne tik redaguoja, bet ir kuria: čia yra jo rašytas dienoraštis, nuotraukos, eilėraščiai, eksperimentinė rašyba ir iliustracijos. Toks margas turinys betgi nėra, kaip, pvz. MTV, pasitenkinimas suskaldyta ir neapčiuopiama tikrove. Paties Hendy įvairus požiūris į savo išgyvenimus yra bandymas suvienyti skirtingas savo patirties perspektyvas.

Tyrinėdamas savo kultūrinį vienišumą Amerikoje, jaunas hongkongietis Hendy įvairius žanrus naudoja ne stiliui vystyti, bet kaip įrankius naujai vientisai asmenybei sukurti. Nors jo eilėraščiai galėtų būti nagrinėjami įprastais literatūros kritikos metodais, jų vertės ypatingumas iškyla tik visame nalo kontekste. Ambivalentiškumas, kaip dažnai lyrikoje, čia tebeveikia, tačiau prasmė juo nesibaigia. Iš nalo konteksto suprantame, kad Hendy ilgisi namų. Hendy lyrika perduoda šią tiesioginę prasmę, tuo pačiu neprarasdama galios sukurti didesnį rezonansą.

EYEWASH. Toks savos medžiagos redagavimas paskutiniu laiku, atrodo, labai populiarus. *Eyewash* – taip pat parašyta ir redaguota beveik vieno žmogaus – išorinį

įvairumą jungia bendros temos. Šio nalo turinys iš pradžių atrodo tikrai atsitiktinis, gal net siurrealistiškas. Pora apysakų apie *Big Foot*, satyrinis išgalvoto *Apatheism* judėjimo apibūdinimas, rimtas, analitinis straipsnis apie juokdarius, „apsėsta" meditacija apie Hollywood žvaigždę Lee Marvin. Tačiau iš arčiau pažvelgus į straipsnius matosi, kad juos jungia bendra mintis: per didelis pasitikėjimas racionalumu trukdo regėti tikrovę. Lee Marvin ir juokdariai panašūs, nes iškelia psichologines prieštaras. Juokdariai, išsivystę iš viduramžių velnio įvaizdžio, o kitose kultūrose – iš apgaulės dievo, ne tik pralinksmina, bet atneša ir tamsesnę, pikto juoko, pusę – keršyti ar griauti tvarką. Lee Marvin suvaidinti tipai, svyruojantys tarp civilizuoto ir gyvuliško elgesio, prikelia mitologinę ribos tarp dieviškų ir gamtinių jėgų sampratą. Nors šios mintys nėra ypatingai įžvalgios, įdėtos nale atrodo naujai. *Eyewash* prisimena ir atnaujina Montaigne esė formą: pagrindinė mintis atidengiama per nukrypimus į tarsi atsitiktines temas.

Komiksai yra svarbi daugumos nalų dalis. Kai kurie nalai yra paskirti vien tik komiksams, kuriuos redaktoriai bando pristatyti kaip rimtą meno formą. James Kochalka parodo šio bandymo sunkumus. Pagal jį, įprastos komiksų tradicijos neigiamai veikia jo kūrybą. Nale *Self Portrait* Kochalka kuria komiksinius straipsnius savo išgyvenimams atpasakoti. Išgyvenimai dažniausiai paprasti, lyg paimti iš dienoraščio. Kasdieniškos temos atskiria Kochalkos komiksus nuo populiaraus žanrinio – žiaurumo ar komedijos – turinio. Kochalka naudoja komikso formą kaip dirvą ne įvykių aprašymui, bet lyriniam pasakojimui.

Beveik visada nalai su atsargumu žiūri į vadinamąją transcendenciją. Nors lyrinio pobūdžio komiksinis straipsnis siekia estetinio efekto, Kochalka nenori aplenkti teisybės, kuri veikia kasdienybės, o ne filosofijos aplinkoje.

DISHWASHER. Nalui *Dishwasher* ypač svarbus ryšys tarp patirties ir kūrybos. Tačiau jis komplikuotas, nes redaktorius Dishwasher Pete sąmoningai ieško patirčių, praturtinančių jo nalą. Pete tikslas – padirbti indų plovėju kiekvienoje Amerikos valstijoje. Darbas, aišku, sunkus, dažnai ir žeminantis, bet nalo kūrimo procesas teikia jam prestižo. Pete spausdina ne tik savo dienoraštį, bet ir rastas apysakas bei iškarpas apie indų plovimą. Pete taip pat recenzuoja filmus ir knygas, neteisingai vaizduojančias indų plovėjus ir jų pareigas.

Dishwasher estetinė energija kyla, kai vienu kartu kalbama ir juokaujant, ir rimtai. Viena vertus, Pete atrodo sarkastiškas ir ciniškas – lyg būtų apsėstas minties pasilikti proletaru. Antra vertus, Pete skelbia pasitenkinimą gyvenimu, koks jis kad ir būtų. Perfrazuodamas Platono žodžius, jis tarsi teigia, kad BET KOKS gyvenimas yra vertingas, jei nalas duoda progos jį apmąstyti.

DUPLEX PLANET. Požiūrio, kad nalo ir gyvenimo formavimas susilieja, laikosi ir *Duplex Planet*. Redaktorius David Greenberger, kaip ir Dishwasher Pete, visatą randa mikrokosme. Dar svarbiau, kad, irgi kaip Pete, Greenberger supranta, jog nalas teikia galimybes ir jėgą tą visatą keisti. Greenberger jau yra išleidęs maždaug 150

nalų, visų jų turinys – pokalbiai su pensininkais. Ir vėl turime keistą sąmojaus ir rimtumo mišinį, kuris gali būti atpažįstamas iš Marcel Duchamps kūrinių arba vadinamojo *Camp* požiūrio. Tik, kitaip nei *Camp, Duplex Planet* svarbu ne tiek kūrėjas, kiek patys pensininkai. Jei *Camp* iš viso galėtų būti nuoširdus, jis būtų randamas *Duplex Planet*.

Tradicinei literatūrai naluose tinkamos vietos nėra. Nors šiandien ir smarkiai vystosi pažangi ir naujoviška literatūra, naluose ji pasirodo kaip „nuogas karalius". Tinkamoje aplinkoje, eksperimentiniame žurnale ar universiteto seminare, tokia literatūra tikrai teikia vilti, kad žmogus vis dar pajėgia sukurti ką nors nauja. Nale, kur nėra aiškaus atsiribojimo nuo greito Amerikos gyvenimo tempo, komplikuotos ekonominės politikos ar neapykantos visiems neprisitaikiusiems prie vidurinės klasės idealų, eksperimentinė poezija suvokiama ne kaip novatoriška, bet kaip nutolusi nuo kultūros.

Kurdamas savo poetiką po pirmo pasaulinio karo, Williams manė, kad menininkas (ar jis būtų *už*, ar *prieš* Amerikos kultūrą) kalbėtis su ta kultūra galės tiktai suradęs ją atitinkančių formų. Jis sakė, kad reikia formos, kuri tiktų improvizacijai ir greitai kūrybai, kuri kasdieniškais žodžiais perduotų gilią mintį. Formos, galvojo Williams, kurioms reikia paskirti daug laisvalaikio valandų, atkurtų XIX a. idealus.

Kartais atrodo, kad šių dienų universitetuose praktikuojamos literatūros dėstymo formos sprendžia kitų šimtmečių problemas. Jose tarsi integruotas reikalavimas,

kad rašytojas būtų profesionalas, visiškai atsidavęs kūrybai, ir – ypač – kad jo negalėtų nukopijuoti nespecialistas. Nalai, bandantys kurti „universitetinę" literatūrą, savo, sunkesnėmis, sąlygomis, tokių standartų, aišku, nepasiekia. Nalai, atmetantys įprastus literatūrinių ginčų objektus, sukuria naujas formas, santykiaujančias, kaip Williams sakytų, su šiuolaikinio gyvenimo reikšmingomis tikrovėmis.

FEH. Tačiau yra nalų, kurie, šnairomis žiūrėdami į senus žanrus, atnaujina jų dvasią. *Feh*, anot redaktoriaus, yra šlykščios poezijos nalas. Jo eilėraščių sąmojus yra absurdiškas, o formos įvairios, dažniausiai sonetai, haiku. Tipišką *Feh* eilėraštį galėtume apibūdinti kaip Rabelais ir Ogden Nash kūrybos hibridą.

Kuo *Feh* skiriasi nuo populiarėjančio akademikų nusiteikimo grįžti prie senųjų formų? Šie, vadinami naujieji formalistai teigia, kad grįžimas prie senųjų normų yra atsakymas į skaitytojų norus pripažinti poezijos komunikacinę paskirtį. Naujasis formalizmas supranta formą kaip techniškai tobulą dekoraciją, o patį eilėraštį – kaip filosofinę miniatiūrą, kasdienybėje atskleidžiančią neva gilias, humanistines mintis. Lyginant neoformalizmą ir *Feh*, išryškėja pastarojo komunikacijos specifika. Tobulai atkurtos formos ir atpažįstamas turinys ne tiek ką nors skaitytojui praneša, kiek patvirtina tai, ką skaitytojas jau supranta. *Feh* taip pat neieško žodžių išreikšti dar neišreikštiems jausmams ar mintims, tačiau neapsimeta, kad tai yra jų pagrindinis tikslas. Lyginant su neoformalistų rimtumu, *Feh* pabrėžia eilėraščių galimybę teikti karnavališko pobūdžio malonumą. *Feh* „komunikuoja" ne

šaldytuvų erotinį gyvenimą, bet spaudos ir žodžio laisvę, žmogaus dioniziškąją pusę: džiaugtis nepaaukojant savęs kultūriškai-poetiškai.

Nalai dar tik vystosi, bet jau matosi, kad jie yra tam tikras literatūros pakaitalas. Nalai radikalūs tuo, kad jie praktiškai įgyvendina seną teoriją, skelbiančią, jog kiekvienas žmogus iš esmės yra kūrėjas. Ligšiol literatūros istorijose skaitytojas buvo esminė literatūros dalis. Buvo manoma, kad skaitytojų turi būti daug, o tik keletas išrinktųjų – rašytojai. Toks santykis tarp rašytojų ir skaitytojų tiesiog pamėgždžiodavo centralizuotos jėgos struktūras, kuriose rašytojas atliktų vado, o skaitytojas – pasekėjo vaidmenį. Nalų pasaulyje skaitytojas, kaip esminis vaidmuo, nebeegzistuoja. Aišku, skaitymas vyksta, bet ne kaip atskiras veiksmas.

Nalai atveria pasaulį, kuriame didesnė dalis yra kūrėjai. Žmonių mėgstamą pasišaipymą iš moderniojo meno nalai apverčia aukštyn kojomis. Kai žiūrėdami į Picasso sakome: „ir aš tą patį galėjau nuteplioti", nalai ne ginčijasi, kad „čia iš tikrųjų slypi nepaprasta ir ezoteriška technika", bet atsako: tai teisybė – mes iš tikrųjų galime ką nors panašaus sukurti. Nalai teigia, kad meno kūrybos prieinamumas jį ne nuvertina, bet įprasmina.

Yra dar ir kitų pasekmių. Nalai ne tik paskiria kūrėjo vaidmenį kiekvienam žmogui, bet ir pasako, kokie bruožai kūrėjui svarbiausi. Apskritai, šių dienų vadinamoji postmoderni kritika supranta žmogų kaip subjektą, sukonstruotą įvairių sąlygų ir kontekstų; pabrėžiamas ne

asmens vientisumas, bet jo susiskaldymas į įvairias tapatybes. Nalai tarsi tiesiogiai atsiliepia į postmodernaus žmogaus susiskaldymą. Nors gyvenimas mus skaldo, nalas yra forma, duodanti žmogui progą „susivienyti". Nalas leidžia žmogui būti rašytoju ir indų plovėju, keliautoju ir kūrėju, leidžia kūrėjui neapsiriboti specialybe: fotografas gali rašyti poeziją, o poetas gali piešti, kritikuoti, redaguoti ir eksperimentuoti. (Iš literatūros kritikos dingęs asmuo, subjektas, po ilgesnio laiko pilnavertiškai atgimsta naluose).

Nalai taip pat atliepia pranašavimus, kad žymiausia Vakarų kultūros įprasminimo forma yra įvaizdis. Nalai teigia, kad žmonių kūrybingumas ir mūsų kultūroje sieks tekstualios išraiškos. Šitos kryptys nėra reakcingos. Nalų tekstas pvz., retai pristatomas be konteksto, kaip tai būna kompiuterių pasaulyje. Tekstas naluose beveik visada, kaip viduramžių iliuminuotuose rankraščiuose, apsuptas kitais tekstais ir įvaizdžiais. Nors žmogus pajėgia save „suvienyti" naudodamas tekstus, jis nepadaro to pabėgdamas ar slėpdamasis nuo pasaulio. Naluose tekstas nėra nei garbinamas, nei izoliuojamas, jis lyg apdaužytas, apibraižytas, dažnai naudojamas kūrėjo įrankis.

Kalbėti apie įtakas literatūroje yra patrauklus, bet painus reikalas. Tiksliau būtų manyti, kad literatūros reiškiniai dalinasi visais kultūros aspektais. Daug „rimtosios" kultūros apraiškų randa tiesioginių ryšių su kompiuteriais, filmais, žiniasklaida, mokslu ir literatūros istorija. Mažesni literatūriniai žurnalai panašėja į nalus. Juose dažniau pasirodo kūrinių, pvz., vengiančių tradicinių žanrų įtakos. Be to, ten mažiau kūrinių, kurie nau-

doja modernistų iškeltą „personą". Nalai, kaip mažesni kultūros žurnalai, nori kūrybos, pasižyminčios kasdieninio gyvenimo atvirumu ir pasitikėjimu.

Dar neradau idealaus nalo, kuris mane patenkintų, kaip Joyce ar Šekspyras. Bet įsivaizduoju, kaip atrodytų toks nalas, jei Joyce sugebėjimų menininkas pradėtų skirti dėmesį nalų galimybėms. Smagiausia įsivaizduoti, kad tokio genijaus nalo nereikėtų pirkti, būtų galima tiesiog išsimainyti.

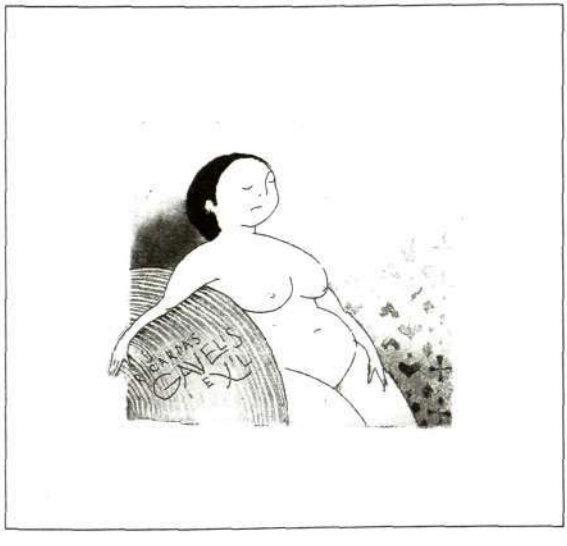

VIEŠI ŽAIDIMAI INTYMIOSE VIETOSE: KITOS ISTORIJOS, KITI GYVENIMAI

ARTŪRAS TEREŠKINAS

> Nepaisant prievartinio nuodėmių atleidimo, kraugeriškų karų, dvidešimtas amžius gali būti geriausiai apibūdintas kaip seksualinio žydėjimo amžius... Namai, sodai, parkai privalo būti planuojami mylintiems ir mylėjimuisi: tai yra esminis aplinkos, skirtos žmogiškam vystymuisi, aspektas.
> – Lewis Mumford, *The Culture of Cities*

> Tūkstančio metų senumo gamtovaizdžio tradiciją Vakarų pasaulyje nūn pakeičia laisva kaiti erdvės organizacija, kurios mes dar iki galo nesuvokiame... Nauji simboliai randasi iš griuvėsių, ir gamtovaizdis atranda naujas formas ir vėl atgyja.
> – John Brinckerhoff Jackson, *A Sense of Place, A Sense of Time*

> Kompjuteris negali turėti egzistencinės patirties.
> – Viktorija Daujotytė
> (cit. iš Valdo Kukulo esė be pavadinimo, *Literatūra ir menas*, 1999 m. birželio 5 d.)

Šią postdekonstruktyvistinę istoriją apie viešas ir intymias erdves nūdienėje Lietuvos kultūroje galima pradėti keletu būdu. Galima pasakoti citatomis, nukreipiančiomis dėmesį į skirtingų erdvių kūrybą: į viešą erdvę intymiems

santykiams plėtotis; į erdvę, prarandančią aiškią struktūrą, bet atrandančią naujų reikšmių repertuarą; į elektroninę erdvę, kuri, kad ir neturinti egzistencinės patirties, gali tapti neformalia viešąja erdve, kurioje dalijamasi ne tik malonumu, bet ir rūpesčiu, ne tik neįpareigojančiu atsitiktinumu, bet ir vienijančia fantazija. Kitas būdas pradėti pasakoti būtų aprašyti tai, kaip nuogas moters kūnas, įsiveržiantis viešon erdvėn, pasidaro viešo reginio ir asmeniško savęs permąstymo kryžkele. Įsivaizduokite: alternatyvaus meno festivalio metu ant Vilnios krantų demonstruojant videoprojekciją, jauna nuoga moteris skutasi galvos, o paskui ir intymių vietų plaukus. Performansas vadinasi „Nusiplovimas".[1] Žiūrovai nustebinti, sunerimę, šokiruoti: pasikėsinta ne tik į ribas tarp to, kas rodosi vieša ir intymu, bet ir į įtvirtintas viešumo bei intymumo savokų reikšmes. Viešai atliktas intymus aktas, nors ir aiškinamas įvairiai, siūlo itin aktualią mintį: visuomenės stebimas asmuo, pasidaręs jos normų, draudimų, lozungų indu, apnuogina savo kūną visų žvilgsniui, nuostabai, pasmerkimui. Patraukiant žmonių dėmesį iššaukiančiu elgesiu kviečiama kritiškai permąstyti santykį tarp asmens ir bendruomenės, tarp fizinio kūno ir viešos erdvės.

Tad apie ką ši istorija? Ji ir apie problemišką viešumos ryšį su tuo, kas intymu, asmeniška Lietuvos kultūroje (Ką reiškia būti viešam ir intymiam? Kaip dalijamasi intymumu su tauta ir visuomene?) Ji ir apie tai, kaip viešojo gyvenimo sferose kovodami kultūrines, politines, ideologines kovas, atmesdami ar priimdami įtvirtintas tapatinimosi formas, mes arba tampame viešumo subjektais, arba būname nu-

---

1 Apie performansą žr. "Ilona Latvytė: ‚Pati tikrai neišdrįsčiau apsinuoginti' ", *Respublika*, nr. 164, 1999.07.17, p. 26.

stumiami į intymaus nereikšmingumo užribį. Ši istorija yra ir apie tai, kaip uzurpuodamos kultūriškai prasmingas erdves, skirtingos visuomenės grupės Lietuvoje mėgina transformuoti jas į sakrališkai neliečiamus ir viešam renginiui negyvus plotus. Stebint masinės kultūros peripetijas, politinius žaidimus, kasdienį žmonių gyvenimą, analizuojama ne tik tai, kaip mūsų individualūs gyvenimai yra užliejami kolektyvinių fantazijų bei jų krizių, bet ir tai, kaip pasidavę visuomenės disciplinavimo technologijoms, tampame savo pačių stebėjimo įrankiais. "Nereikšminguose" masinės kultūros bei kasdienio buvimo dokumentuose, vadinamuosiuose kultūros „atliekose", teorinis žvilgsnis pamato nevienareikšmes visuomeninės erdvės, tautinės tapatybės, bendruomeninės normos, malonumo, fantazijos, skirtumo sankirtas.

1. Vieša/Intymu

Šiuolaikinė socialinė bei politinė teorija iš naujo atrado identiteto, viešos ir intymios erdvės sąvokas, ėmė jas šviežiai interpretuoti, iškeldama galios, dominavimo, kultūrinių skirtumų, klasės ir lyties problemas. Pradėta vis labiau domėtis ne tik laikinėmis istorinėmis, bet ir erdvinėmis visuomenės, tautos, asmenų sambūrio dimensijomis: imtasi analizuoti įsivaizduojamą bendruomenę kaip viešą erdvę, kur dominuoja politinę galią turinčias socialinės bei kultūrinės grupės. Modernizmo privilegijuojamą laiką pakeitė erdvės interpretacijos. Kaip yra rašęs prancūzų filosofas Michel Foucault, humanitarinių bei socialinių mokslų atstovai ilgai laikė erdvę „mirusia, sustingusia, nedialektiška, nejudančia". Priešingai, laikas buvo

suvokiamas kaip "turtingumas, vaisingumas, gyvenimas, dialektika".[2] Pasidavus laiko magijai, buvo primirštamas kultūrinių santykių ir identitetų erdviškumas. Erdvinis kultūros modelis sugrąžino į kultūrą paraštes: subkultūros, užribio grupės, autsaideriai, tie, kuriems ir istorija, ir dabartis nėra gailestingos, tapo ir analizės, ir politinio aktyvizmo objektu.

Itin svarbi pasidarė viešosios visuomeninės erdvės (sferos) sąvoka, pirmiausia dėl to, kad šiuolaikinėje masinių komunikacijos priemonių ir pramogų industrijos eroje pastebimas ir apraudamas "tikros" viešosios sferos nykimas. Knygoje *Struktūrinė viešos sferos transformacija* vokiečių sociologas Jürgen Habermas teigia, kad vieša sfera laikytina mūsų socialinio gyvenimo erdve, kurioje gali susiformuoti kažkas panašaus į viešą nuomonę. Demokratinėje visuomenėje visiems piliečiams garantuota teisė į tą sferą: ji yra kiekviename pokalbyje, kurio metu privatūs individai susiburia į viešą visuomenės vienetą ar ląstelę. Tapdami tuo vienetu, individai nėra nei verslo, nei kokios nors profesijos žmonės, besirūpinantys savo asmeniniais reikalais, nei konstitucinės tvarkos nariai, paklūstantys valstybinės biurokratijos apribojimams. Jie paprasčiausiai veikia kaip viešas vienetas tada, kai nevaržomai diskutuoja apie svarbius jiems klausimus (t.y., kai jų susitikimo, bendravimo laisvė yra užtikrinta; kai jie turi teisę išreikšti bei platinti savo nuomones apie tai, kas juos visus jaudina ir liečia). Tad viešoji sfera yra arena, kur asmenys sprendžia jiems rūpimas problemas, kur viešu diskursu yra išsakoma vi-

---

2 Michel Foucault, *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, ed. Colin Gordon (New York: Pantheon Books, 1980), p. 70-71.

suomeninė nuomonė, galinti turėti įtakos vyriausybės sprendimams.[3]

Pasak vokiečių sociologo, viešumo kaip tam tikro bendrumo konfigūracijos idėja pasirodė XVIII amžiaus Vakarų Europoje, formuojantis buržuazinėms visuomenėms. Tokios sąvokos kaip „vieša nuomonė" pateisino buržuazijos pasipriešinimą absoliutizmo valstybei. Buržuazinė viešosios sferos idėja rėmėsi atsiradusiu kritinio viešumo diskursu, kuriuo buvo reiškiami visuomenės interesai kaip priešprieša valstybei. Kritinio viešumo raida susijusi su tokių institucijų kaip meninis ar literatūrinis salonas, kavinė, spauda (turint galvoje laisvą, nekontroliuojamą valstybės spaudą) ir industrinis kapitalizmas atsiradimu ir raida.[4]

Kalbant apie viešumą, neįmanoma apeiti ir to, kas privatu, intymu, apibrėžties. Tad ką reiškia būti ir veikti intymiai, asmeniškai, privačiai? Šiuolaikinių amerikiečių sociologų bei filosofų teigimu, kategorijos „asmeniška sfera", „privatumas" subordinuoja tris dimensijas. Pirmiausia, „asmeniška sfera" – tai moralinės, religinės sąmonės sfera: religinės bei būties problemos kaip racionaliai neišsprendžiamos paliekamos pačių individų valiai, jų pasirinkimui ir sąmonei. Antra, asmeniškos sferos dimensija susijusi su ekonominėmis laisvėmis: čia „privatumas" reiškia tai, kad politinė valstybė nesikiša į prekinių santy-

---

3 Jürgen Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, trans. Thomas Burger and Frederick Lawrence (Cambridge, Mass., 1989), p. 1-26.

4 Pasak Habermaso, viešoji sfera egzistuoja tik modernioje buržuazinėje konstitucinėje valstybėje. Jürgen Habermas, op. cit., p. 31-43.

kių laisvę bei darbo jėgos rinką. Trečioji „privatumo" reikšmė apima vadinamą intymią sferą: tai yra namų aplinką, kasdienius poreikius, seksualumą, reprodukciją, rūpinimąsi vaikais, sergančiais, neįgaliaisiais bei nusenusiais.[5] Pažymėtina, kad šiame straipsnyje sąvoka „privatus" bus vartojama tik trečiąja reikšme: čia ji bus tolygi „intymiam".

Jürgen Habermaso apibūdinta intymi gyvenimo sfera – tai namų aplinka: joje atsiskleidžia asmenų unikalumas, jų „aš", kuris tik abstrahuojamas viešoje liberalaus kapitalizmo kultūros erdvėje, gali virsti pilietiškumo jausmu.[6] Kalbėdamas apie XVIII amžių, Habermas teigė, kad buržuazinė šeima buvo idealizuojama kaip grynas žmogiškas „intymių santykių" laukas.[7]

Jürgen Habermas nubrėžia griežtą takoskyrą tarp to, kas vieša ir privatu, vieša ir intymu.[8] Kaip matėme, jo mintyje moderni visuomeninė sfera – tai vieta, kurioje asmenys išreiškia savo racionalumą bei universalumą, ab-

---

5 Seyla Benhabib, „Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition, and Jürgen Habermas," op. cit., p. 31-43.

6 Jürgen Habermas, op. cit., p. 27-37 ir 43-51.

7 Ibid., p. 48.

8 Aiškios opozicijos tarp to, kas vieša ir asmeniška, vieša ir intymu, suvoktis jungia ir liberalus, ir konservatorius (pastarosios sąvokos vartojamos plačiąja reikšme). Liberalai asocijuoja privatumą su laisve: vertindami intymią gyvenimo sferą, jie gina individų teisę būti asmeniškai, be kitų individų ir valstybės įsikišimo. Dažnai tapatindami tai, kas intymu, asmeniška, su kūnu bei jo reikmėmis, konservatoriai siekia, kad tai, kas intymu, būtų visiškai pašalinta iš viešojo gyvenimo. Žr. Joan B. Landes, „Introduction," in Joan B. Landes, ed., *Feminism, the Public and the Private* (Oxford: Oxford UP, 1998), p. 2-3.

strahuotą nuo jų specifinių situacijų ir reikmių. Vadinasi, Habermaso manymu, viešoji sfera yra esmiškai homogeniška, išvalyta nuo bet kokių intymumo apraiškų: į ją netelpa šeimyninio gyvenimo peripetijos, jausmai, troškimai, kūniškumas, iš jos pašalinamos marginalinės grupės, paprastai siejamos su iracionalumu ir kūnu (pvz. moterys, seksualiniai disidentai, psichiniai ligoniai, etc.).[9]

Nūdienos viešasis visuomeninis gyvenimas ir jį teorizuojančios disciplinos – politinė kritinė teorija, poststruktūralizmas, feminizmas, kultūrinės studijos – kvestionuoja Habermaso brėžiamą santykį tarp to, kas vieša ir to, kas intymu. Tas santykis esąs daug problemiškesnis nei vokiečių sociologas mano. Pirmiausia dėl to, kad patys terminai „viešas", „privatus", „intymus" nėra vien tik paprasti visuomeninės bei asmeninės sferos įvardinimai – tai kultūrinių klasifikacijų apibūdinimai ir retorinės etiketės. Politiniame diskurse šie galingi terminai dažnai vartojami siekiant nuvertinti vienus interesus, požiūrius ar diskusijų temas ir pervertinti kitas.[10] Pavyzdžiui, teigiant, kad tam tikri interesai, reikmės, požiūriai yra tik asmeniški, neverti viešumo, ignoruojami didžiuliai skirtumai, kuriuos ir viešumoje, ir intymioje sferoje patiria ne tik skirtingų lyčių, bet ir skirtingų įsitikinimų, pažiūrų ir polinkių asmenys. Ypač šitai akivaizdu traktuojant lyties santykius šeimoje: suasmeninant šeimyninius santykius užkertamas kelias

9 Iris Marion Young, „Impartiality and the Civic Public: Some Implications of Feminist Critiques of Moral and Political Theory," in Joan B. Landes, ed., op. cit., p. 440.

10 Nancy Fraser, „Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy," Craig Calhoun, ed., op. cit., p. 131.

juos viešai diskutuoti ir apeinama galios santykių dinamika tarp vyro ir moters. Feministiniai sąjūdžiai įrodė, kad asmeniniai santykiai šeimoje nėra vien tik intymios sferos dalykas: griežtai atskiriant viešą ir intymią erdvę, pateisinama moterų priespauda ir išnaudojimas šeimoje.[11]

Griežtą takoskyrą tarp intymios ir viešos gyvenimo sferų griauna ir vis labiau viešumą pasiekiančios „seksualinio priekabiavimo" bylos. 1999 m. atlikta apklausa „Smurtas prieš moteris Lietuvoje" parodė, kad „įvairų priekabiavimą – nepadorius skambučius telefonu, kabinėjimąsi gatvėje, persekiojimą darbe – patyrė 3/4 arba 71,4% Lietuvos moterų."[12] Žinoma, seksualinis priekabiavimas

---

11 Seyla Benhabib, „Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition, and Jürgen Habermas," in Craig Calhoun, ed., op. cit., p. 92-93.

12 Jurga Tvaskienė, „Priekabės," *Vakarinės naujienos*, 1999.08.13, p. 2. Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas įsigaliojo 1999 m. kovo 1 dieną. Juo ginami asmenys nuo seksualinio priekabiavimo, kuris apibėžiamas kaip „užgaulus, žodžiu ar fiziniu veiksmu išreikštas seksualinio pobūdžio elgesys su asmeniu, su kuriu sieja darbo, tarnybiniai ar kitokio priklausomumo santykiai. Nukentėjusysis turi teisę kreiptis į moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolierių. Skundai paduodami raštu per tris mėnesius nuo skundžiamų veiksmų padarymo." Auksė Gelžinienė, „Kai prie namų židinio laukia skriauda," *Ekstra*, nr. 9, 1999.03.01, p. 44-45. Iš Lietuvos žiniasklaidos pranešimų matyti, kad darbo vietos yra seksualizuojamos: dar daug seksualinio išnaudojimo atvejų. Diskriminuojama ir amžiaus požiūriu. Dar vis pasitaiko skelbimų, kur sekretorės-vertėjos darbui ieškoma „patraukli ir sociali ne vyresnė nei 30 metų mergina" („attractive and sociable", skelbimas iš laikraščio *Klaipėda*, 1998.5.8). Ieškant vyrų, jų grožis neminimas, ir amžiaus riba pasiekia 35 metus (pvz.: 1998 birželio 27 d.

dažnai dar lieka neišviešintu skausmu, su kuriuo asmuo turi susigyventi.[13]

Kiti nūdienos visuomeniniai reiškiniai taip pat liudija apie įtampą tarp to, kas vieša ir intymu. Pasaulis vis labiau ima panėšėti į išvietinto intymumo ekraną. Tokie asmeniški dalykai kaip erotika, pornografija, vedybos, asmeninė moralė, dvasingumas, depresija vis dažniau pasirodo viešo intymumo dalyku, visuomeninio susirūpinimo ir net moralinės panikos objektu.[14] Lietuvoje, kaip ir visur, daugėja terapeutinio viešumo formų (pokalbių laidos, viešos išpažintys, autobiografijos, pikantiški skandalai). Terapeutinės kultūros formos demonstruoja, kad visuomenė nesugeba apsaugoti viešosios sferos nuo intymumo. Išgyvenama, išpasakojama, išduodama realybė per daug grėsminga, nepatogi, kad galėtų likti už racionalaus viešojo gyvenimo ribų.

Santykį tarp to, kas vieša ir intymu, problemina ir tokių sąvokų, kaip „geismas" ir „fantazija", reikšmių kaita. Naratyvas, įvaizdis, fantazija nebelaikomi subjektyviais fenomenais; jie veikiau mūsų socialinio pasaulio objektyvūs komponentai, tiek pat ontologiškai reikšmingi, kaip ir kiti „objektyvūs" socialiniai reiškiniai, vykstantys ekonomikoje, politikoje, istorijoje. Mūsų geismai ir fantazijos, anksčiau suvokti tik kaip subjektyvūs psichologiniai fenomenai, nūn

---

Lietuvos ryte ieškoma ne vyresnio nei 35 metų reklamos elementų gamintojo.)

13 Deja, kol kas neatlikta tyrinėjimų apie seksualinį priekabiavimą patyrusius Lietuvos vyrus. Tačiau tokių tyrinėjimų turėtų rastis.

14 Įžvalgią viešo intymumo apibrėžtį pateikia Lauren Berlant, *The Queen of America Goes to Washington City: Essays on Sex and Citizenship* (Durham: Duke UP, 1997), p. 1-9.

regimi kaip turintys epistemologinę ir praktinę funkcijas: pavyzdžiui, fantazija nėra vien tik asmeniška reakcija į viešų situacijų bei aplinkybių skurdą, bet ir būdas suvokti, apibrėžti šitas situacijas bei aplinkybes ir net į jas įsiterpti. Šitokia geismo ir fantazijos samprata atliepia dabarties masinių informacijos priemonių aparatą.[15] Intymiems dalykams migruojant į viešąją sferą ir atgal, takoskyra tarp viešumo ir intymumo nuolat perdirbama, perkuriama, perkalbama.

2. Intymiai normatyvinis / Viešai neegzistuojantis

Kiekvienas režimas, net ir demokratinis, žino, kad asmenį stebi ne tik valstybinės institucijos (pvz.: Saugumas), bet ir šeima, artimieji, aplinkiniai, net ir pats asmuo, per įvietintą visuomeninį normatyvumą (panoptikumo principas).[16] Jausdamas, kad yra stebimas, individas stebi pats save: šitaip pasidaroma savo paties

---

15 Fredric Jameson, „On Negt and Kluge," in Bruce Robbins, *The Phantom Public Sphere* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1993), p. 66.

16 To, kas normatyvu, suvokimas pasiskolintas iš Michel Foucault, *The History of Sexuality: An Introduction*, vol. 1, trans. Robert Hurley (New York, 1978). Foucault teigė, kad normalizacija yra ne svetimos valios primetimas kitiems, bet statistiškai įsivaizduojamos normos paskleidimas (išplatinimas). „Erotinę neteisybę ir seksualinę priespaudą" Foucault aiškina ne tiek individų laisvės/nelaisvės sąlygomis, kiek normatyviniu prievartiniu santykiu tarp žmonių ir institucijų, kurios sukurtos tuos santykius tvarkyti, formomis. Daugiau apie tai galima pasiskaityti Lauren Berlant ir Michael Warnerio straipsnyje apie heteronormatyviškumą „Sex in Public," in *Critical Inquiry*, vol. 24, no. 2 (Winter 1998): 547-566.

pavergimo principu.[17] Stebėjimo kultūra, persunkianti subjekto odą, manipuliuoja jo kūnu, gestais ir elgesiu.[18]

Mūsų intymūs gyvenimai dažniau sugeria nei atmeta normatyvinę viešosios sferos retoriką, etiką, įstatymus: išmokstame elgtis iš viešojo gyvenimo taisyklių (skaitydami laikraščius ir romanus, žiūrėdami televiziją). Atsirėmę į viešumoje įteisintas normas, modeliuojame ir savo asmeninį gyvenimą (elgdamiesi tarsi vaidintume publikai). Dėl to fantazijos, susijusios su skirtingų formų intymumu, dažniausiai numiršta konvencijų sferoje, virsta konvencijomis, kurias reglamentuoja tautos ir piliečiai, bažnyčia ir tikintieji, rašytojai ir skaitytojai, mokytojai ir mokiniai.

Nūdienės normatyvinės ideologijos, reklamuojančios vienareikšmes, vienakryptes ir intymių, ir viešų santykių išraiškas (šeimyninė meilė, bendruomenė, patriotizmas), dažniausiai biologizuoja ir suprastina asmenį iki reprodukcinės jo kūno paskirties. Totalizuojant biologinį imperatyvą, prieinama prie sąmoningai neišsakomos, bet numanomos minties: socialinis organizmas tik imituoja gyvūnų rūšių teleologiją (vadinasi, Darvino idėjos dar nepasenusios!). Nostalgiškai patriarchalinė tauta sugrąžinama į šeimą; bendruomeninis solidarumas įsivaizduojamas tik per poravimosi, giminystės, kartų naratyvo ir reprodukcijos scenas:

> Juk šeimos institucija susikūrė, kad laiduotų žmonių giminės tąsą, šeimos tikslas – vaikai, jų auklėjimas. Iš esmės ir šeima randasi tik tada, kai gimsta vaikas. Šitaip dvi lytys

17 Apie tai žr. Michel Foucault, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison* (New York: Vintage, 1979), p. 202-203.

18 Michel Foucault, *Power/Knowledge*, p. 40.

socialinėje plotmėje „įveikia" savo kitoniškumą ir tampa pagrindine visuomenės ląstele.[19]

Bendruomeninių ir intymių santykių manifestacijos, diktuojamos kitokių, „biologiškai neprasmingų" bei nepatriotinių motyvų („seksualiniai apetitai"), paprastai diskredituojami arba tiesiog neminimi. Laikant šeimą antgamtiniu dariniu, skirtu gamtinėms funkcijoms, kitokios „žmogaus sukurtų principų pagimdytos tikrovės" paverčiamos nelegaliomis.[20]

Vis dar klasikiniais stereotipais gamtinamos ir moterys. Moterų žurnalai dar sunkiai išvengia požiūrio, kad moteris tėra aistrų ir jausmų sūkuriuose nuskendusi būtybė. Moteris kaip „racionalumą nuginkluojantis elementas" apribojama tik tam tikrais siekimais ir troškimais:

---

19 Vytautas Rubavičius, „Ką gali intelektualas žiniasklaidos sraute", *Literatūra ir menas*, 1998.06.06, nr. 23, p. 4.

20 *Ibid.* Pastarajame straipsnyje diskutuojamos homoseksualizmo ir šeimos problemos. Pasak autoriaus, „Homoseksualų šeima paneigia skirtingų lyčių jungties svarbą ir sykiu patį giminės tąsos procesą. Suprantama, tai nėra šeima, tai tik juridinis darinys, žmogaus sukurtų principų pagimdyta tikrovė. O prisipažinę tokiai ‚šeimai' teisę įvaikinti mes iš esmės legalizuojame įvairiausius seksualinius iškrypimus." Cituoti teiginiai šaukiasi daugybės klausimų. Ar autorius nori pasakyti, kad šeima yra biologinė (natūrali), visuomenės nesukurta, institucija? Kita problema susijusi su „iškrypimais". Daugybė statistikų bei tyrinėjimų įrodė, kad daugiausia vaikų išprievartaujama „normaliose" heteroseksualinėse šeimose, o ne šeimose, kurias sudaro vienos lyties asmenys. Kitos statistikos duomenimis, tik labai nedidelis procentas vaikų, užaugintų dviejų motinų ar dviejų tėvų, tampa homoseksualistais.

...karjeros siekianti moteris – ligonė. Niekas negali pasakyti, kur ta riba, kai moteris daugiau neina tolyn. Ji tik intuityviai pajaučia. Tos, kurios neperžengia tos ribos, yra pačios nuostabiausios moterys. (...) Vyras subręsta apie 25-30 metus. Tuomet jis įsisavina žinias, sugeria visa tai ir bando kažko pasiekti. Jis siekia, o moteris nesiekia, ir tik išsigimusi moteris gali ko nors siekti.[21]

Tad kas atsitinka toms moterims, kurios siekia? Kas atsitinka tiems geismams, kuriems užginta viešoji sfera? Tiems troškimams, kurie neturi kultūroje erdvių pasireikšti ar būti tose erdvėse kultivuojami? Ką daryti su tais gestais, netikėtais susitikimais, žvilgsniais, fantazijomis, kurios neturi jokio kanono (nėra kanonizuotos normatyvinių ideologijų)? Ką daryti tiems, kurie negali rasti savęs, savo tapatybės normatyvinių ideologijų naratyvuose? Ką daryti subkultūrinėms grupuotėms, vienišiems, keistuoliams, nepritapėliams, etninėms mažumoms, gėjams ir lesbijietėms, kurių gyvenimus atsisakoma ne tik pateisinti, bet ir įsivaizduoti?

Tie, kurie nesiduoda manipuliuojami normatyvinių disciplinavimo technologijų, yra nuviešinami, paverčiami nematomais. „Suprivatinant" tokių asmenų buvimo erdves, jie paverčiami viešai neegzistuojančiais, nelegaliais. Ir kreipiamasi į tokius žmones kaip į ne visiškai „viešus". Numojama ranka: neva, radikalūs jų gyvenimų skirtumai neturi būti viešinami.

Visuomeninės bei tautinės narystės indeksas – labai jau siauras kontekstas gyventi savą gyvenimą, tai jaučia

---

21 Arvydo Šliogerio žodžiai cit. iš Mildos Augustinaitytės et als., „Antroji lytis pralaimi ir laimi," *Veidas*, nr. 26. 1999.06.30, p. 14.

dažnas. Norėdami „turėti gyvenimą" (ar jį įsigyti) paraštinių geismų, troškimų ir fantazijų savininkai privalo atsiduoti ar pasiduoti normalizuojančioms ideologijoms, nes tai tėra vienintelis būdas būti išgirstam. Kitas būdas patraukti visuomenės dėmesį, pasidaryti viešos diskusijos dalimi, iškelti „intymias" problemas viešumon, yra vartoti ekstremistines estetikos priemones, ekstremalius gestus, pozas, demonstracijas ir performansus. Tačiau grupių ir asmenų, kurie pasitelkia kraštutinių kultūrinių bei politinių formų archyvą, siekdami, kad jų asmeniniai naratyvai, jų troškimai bei geismai nebūtų palenkiami universalizuojančiai normatyvinei ideologijai, Lietuvoje nėra tiek daug. Viešoji visuomeninė sfera jiems lieka didingu kalbėjimu, kur kiekviena „normali" erdvė įkalina savo normatyviškumu. Sako transeksualas:

> Nuolat susiduri su tuo, kada esi niekas vien dėl to, kad esi kitoks. Virš tavęs visada – aukštesnė valdžia: tradicijos, stereotipai. Ir ima augti pasiutęs noras prasimušti pro visą šį mūrą.[22]

Mėginantiems mąstyti ir gyventi kitaip, dažniausiai pasiūloma tik gėdinanti blogo piliečio, psichinio ligonio, dar dažniau iškrypėlio ar maniako, etiketė: „Klaipėdietės Vitos [transeksualės] įsitikinimu, lietuviai nepakenčia kitokių žmonių negu jie patys – ji buvo ne kartą primušta, išmesta iš automobilio, šimtus kartų apšaukta nenormalia,

---

22 Cit. iš Dalia Gudavičiūtė, Aušra Pilaitienė, „Moterys trokšta tapti vyrais, vyrai – moterimis: Transeksualai Lietuvoje neranda galimybių susitvarkyti gyvenimo," *Lietuvos rytas*, 1999.06.05, p. 3.

iškrypėle, iškeikta."[23] Psichiniais ligoniais buvo pavadinti ir bulvarinės pokalbių laidos „Bobų vasara" dalyviai. Šios laidos vedėja parašė „Atvirą laišką buvusiems ir būsimiems ‚Bobų vasaros' dalyviams", atsiprašinėdama už žurnalistės teiginį, kad laidos dalyviai esą psichiškai nesveiki.[24] Pasak žurnalistės, dalyvių „smegenėlės per minkštos"; „dalis laidos dalyvių tikrai nėra psichiškai sveiki, tik gal nėra aplinkiniams taip pavojingi, kad juos reikėtų izoliuoti", be to, jie skurdžiai, menko išsilavinimo ir žemo intelekto.[25] Kad ir kaip būtų juokinga, tarp laidos dalyvių būta ir žinomų žmonių, tokių kaip D. Teišerskytė, R. Kurtinaitis, V. Bubnys, D. Mieželienė, D. Bobelienė, L. Mertinienė, R. Pavilionis, N. Oželytė ir kt.

Pastarasis pavyzdys ne vienintelis. Asmenys, kurių ir intymus, ir viešas gyvenimas skiriasi nuo viešai priimto, ir kurie su savo gyvenimo istorijomis įsiveržia į viešumą, įvardijami stereotipinėmis psichinio ligonio, iškrypėlio, netikusio piliečio, maniako etiketėmis. Nužmoginant juos, jie priskiriami viešumai tik tiek, kiek juos galima stereotipiškai apibūdinti. Skatinant viešosios erdvės vienalytiškumą, brėžiant griežtas ribas tarp viešų ir intymių interesų (deja,vieniems jie asmeniški, kitiems verti viešumo), tos ribos priimamos kaip savaime suprantama, „natūrali" duotybė.

---

23 Ibid. „Save normaliais vadinantys žmonės stengiasi nepastebėti invalidų, niekina kitokius negu jie patys, vadina iškrypėliais, sakė Vita. – Aš jau pripratau prie visko, stengiuosi nereaguoti. Visuomenė žiauri." *Ibid.*, p. 8.

24 Edita Mildažytė, „Atviras laiškas buvusiems ir būsimiems ‚Bobų vasaros' dalyviams," *TV antena*, 1999.08.14, p. 15.

25 Cit. iš Audronė Urbonaitė, „ ‚Popsas' televizijoje ir skaudžios jo pasekmės," *TV antena*, nr. 31, (1999), p. 10.

3. Intymaus viešumo apsuptyje

Kaip buvo minėta, viena iš jėgų, komplikuojančių griežtą takoskyrą tarp to, kas vieša ir intymu, yra masinė kultūra bei žiniasklaida. Kad ir varomos komercinio impulso, pastarosios nėra vien kapitalistinės produkcijos bei idoeloginės manipuliacijos vieta, bet ir atsipalaidavimo, privatumo, malonumo, aistros versmė. Būdamas efektyvia reikšminga materialaus istorijos audinio dalis, jos sykiu esti ir kultūrinių karų arena, ir kasdieninio gyvenimo ikonografijos šaltinis.[26]

Per masinę kultūrą bei žiniasklaidą malonumas įsiveržia į viešąją sferą: masinės kultūros reiškiniai bei tekstai gali ir kelti estetinį malonumą, ir žadinti seksualines fantazijas, ir skatinti identitetų kūrybą, ir kviesti iššūkiui prieš normatyvines ideologijas. Nors Habermas teigia, kad pasaulis, kuriamas žiniasklaidos, yra netikra, bet tariama viešoji sfera[27], žiniasklaida ir masinė kultūra suteikia galimybių alternatyvinėms grupėms bei individams pasirodyti ir pasireikšti – kurtis heterogeniškoms aistrų, žaidimų ir naujų estetinių polinkių publikoms, kurios atsisako tapatintis su kolektyvinėmis viešumo bei intymumo formomis. Traukiantis nuo abstrahuojančios viešosios sferos į asmeninių potyrių ir išgyvenimų pasaulį, iš naujo permąstomos jutimų, jausmų, sekso, seksualumo kaip viešų ir net politinių reiškinių reikšmės.

---

26 Lawrence Grossberg, *We Gotta Get out of This Place: Popular Conservativism and Postmodern Culture* (New York: Routledge, 1992), p. 69.

27 Jürgen Habermas, op. cit., p. 171.

Masinė kultūra bei žiniasklaida suviešina kūną, kuris normatyviškai laikytas tik „intymių potyrių" lauku. Abstrahuotą viešos sferos nukūnijimą pakeičia laisva kūniškų įvaizdžių bei vaizdinių cirkuliacija. Suviešinto intymumo kultūra manipuliuoja kūno vaizdiniais, kurie vartojami daugybei tikslų: susižavėjimui, identifikacijai, malonumui, šmeižtui, skandalui.[28] Malonumas įsirašo į stebinčio ar dalyvaujančio toje kultūroje kūną juoku, ašaromis, verksmais, prakaitu, erekcijomis bei kitomis karnavalinėmis reakcijomis. Tačiau mąstant apie išlaisvinantį masinės kultūros bei žiniasklaidos potencialą, nereikėtų pamiršti, kad multidinaminės masinės kutūros, žiniasklaidos, kasdienio gyvenimo ir socialinių struktūrų sankirtose utopinės, optimizmą keliančios intymumo versijos susikryžiuoja su normatyvinėmis praktikomis, nežabotos fantazijos su institucijomis ir ideologijomis, manipuliuojančiomis asmenų kūnais ir veiksmais.

Nūdienos viešoje visuomenės sferoje susitelkiama ties kūnu ir seksu ne vien tik dėl masinės kultūros žaidimų. Dalis už visuomenę, tautą ir valstybę kalbančių žmonių demonizuoja bet kokius seksualizuojamo kūno bei erotikos vaizdinius, sklandančius po viešumą.[29] Kūno, sekso, erotikos išsibarstymas tarp asmeniškos ir viešosios gyvenimo

---

28 Apie tai žr. Michael Warner, „The Mass Public and the Mass Subject," Craig Calhoun, ed., op. cit., p. 385.

29 Kultūrininkai ir politikai mėgina suintyminti kūniškus vaizdinius ir publikos reakcijas į juos, tai yra sugrąžinti juos į asmenišką sferą, nes jie esantys nešvarūs, neautentiški, nedvasingi. Pastarieji žodžiai tikriausiai būtų vieni iš esminių Lietuvos pop kultūros kritikų žodyne. Kaip pavyzdį žr. Jonas Mikelinskas, „Kur mus veda seksomanija", *Metai*, nr. 5 (1998): 103-114.

sferų (seksas telefonu, erotinė spauda, prostitucija, etc.) paskelbiamas didžiule grėsme tautinei kultūrai, apskritai Lietuvos visuomenei. Masinės kultūros konstruojamas intymumo jausmas, okupuojantis netikėtas kasdienybės erdves ir teikiantis netikėtų malonumų, kelia pasibaisėjimą ir paniką tiems, kurie, kurdami „erotomanijos fobijas", nori atitraukti visuomenės dėmesį nuo svaresnių problemų, tokių, kaip švietimas, socialinė rūpyba, bedarbystė, skurdas, vis didėjantis išnaudojimas. Sekant erotomanijos persekiotojų logika, galima teigti, kad ne politikų veiksmai ir nutarimai, bet požiūris į pornografiją yra „tikro", priimtino pilietiškumo indeksas, t.y. tiktai jis gali apibrėžti tave kaip viešai egzistuojantį asmenį. Paradoksalu, kad siekiant sugrąžinti intymius dalykus į asmeniską šeimos erdvę, intymaus gyvenimo scenos paverčiamos viešomis tautinio bei visuomeninio buvimo erdvėmis (nemoralūs piliečiai užsiiminėja nepriimtinu seksu ir pan.).

Riboms tarp to, kas intymu, ir to, kas vieša, pasidarius problematiškomis, suirus hegemoniškam patogumui, viešą gyvenimą užplūsta katastrofinės „pasaulio pabaigos", degradacijos, krizės, smukimo vizijos. Kone kas savaitę kokiame nors laikraštyje galima pamatyti tokį pagalbos šauksmą:

> Beje, ją [seksualinę revoliuciją], kaip ir nežabotą smurtą, žiaurumą, begėdišką amoralumą, šlykščiausią vulgarumą ir iškrypėlių įpročius išsijuosusi propaguoja atitinkama šalies spauda, kino filmai ir televizija, nusikalstamai piktnaudžiaujantys informacijos laisve.[30]

---

30 Romualdas Lankauskas, „Vištų ferma kurorto centre", *Literatūra ir menas*, 1999.08.21, p. 15. Šiame straipsnyje autorius abejoja Basanavičiaus ir Maironio gatvių pavadini-

Pretenduojantys į visuomeninės moralės sergėtojus nesąmoningai ar sąmoningai suvokia, kad žinojimas (seksualinis žinojimas – pirmiausia) gali būti asmenį ir jo aplinką transformuojanti priemonė. Dėl to bet kokį žinojimą verta kontroliuoti ir normuoti. Viešoji erdvė turi būti ginama nuo intymumo, o kūniški bei seksualiniai vaizdai išstumti iš viešos apyvartos dėl to, kad jie kėsinasi į tas socialines normas, kurios reikalauja tik statinio jų prasmės šaltinio. Gynybos, ribojimo darbo imasi ne tik kultūrai atstovaujantys žmonės[31], bet ir valdžia. 1999 m. Seime buvo įsteigta speciali komisija, vadovaujama krikščionio demokrato Arimanto Raškinio, kuri pristatė žmonėms Visuomenės informavimo įstatymo pataisų projektą. Šiuo projektu siūloma įkurti viešos informacijos kontrolės institucijas: Viešosios informacijos saugos komisiją ir Viešosios informacijos saugos inspekciją, kurios turės nustatyti reikalavimus, „pagal kuriuos spaudos leidiniai, kino

---

mais Palangoje: mat tos gatvės išsigimusios, jose atsiradę barų ir kavinių, pagarsėjusių pilvo šokiais, „laukinių Rytų ir laukinių Vakarų" melodijomis; jos tapusios pasityčiojimu iš garbingų žmonių atminimo.

31 Normų ir apribojimų šūkiais apsišarvavę literatūros kritikai šoka nustatinėti, kokia meilė yra natūrali ir kokia ne, kiek erotikos Lietuvos piliečiui gali būti patiekta, ir kiek ne. Dalis kultūros žmonių, teigiančių, kad jų suvokimo struktūros ir praktiniai veiksmai yra ne tik pranašesni, bet ir privilegijuoti, vis labiau panėšėja į normatyvinių reikalavimų ruporus (kai iš tikrųjų turėtų būti priešingai). Žr. Viktorija Daujotytė, „Galima ir negalima literatūros istorija", kn. *Lituanistika XXI amžiaus išvakarėse: tyrinėjimų prioritetai, metodai ir naujovės*, red. Albertas Zalatorius (Vilnius, 1997), p. 10-17; taip pat žr. jos „Literatūros garbė", *Metai*, nr. 11-12 (1996): 3.

ir videofilmai bei kita viešoji informacija gali būti priskirtos prie erotinės, smurtinės ar kitos ribojamos viešosios informacijos, bei kontroliuoti, kaip įgyvendinami tokios informacijos apribojimai."[32]

Tačiau, prisidengus pornografija, ne tik siekiama daug ką paslėpti intymioje sferoje ir nubrėžti aiškią takoskyrą tarp viešos ir asmeniškos sferos, bet ir kėsinamasi į pastarosios vidurius. Norima ne tik uždrausti nederamo seksualumo plitimą viešumos diskursuose, bet ir rūpintis visuomenės psichine sveikata. 1999 m. vasarą Seimo pirmininkas ir valdančios konservatorių partijos vadovas Vytautas Landsbergis pasiūlė projektą įsteigti Valstybinę sveikos psichikos apsaugos komisiją. Komisijos reikalingumas šitaip teisinamas: „Lietuvoje pastebima tam tikra prislėgtumo, nevilties, depresijos tendencija, turinti ryšį su nusikalstamumu, savižudybėmis, alkoholizmu, polinkiu į narkomaniją."[33] Pastarojo teiginio logika užburianti: ne tik tai, kas yra vieša, privalo būti racionalu, tyra, neužteršta seksualinių apraiškų, bet ir tai, kas yra iracionalu (žmonių psichinis gyvenimas), turi būti suracionalinta, išvalyta. Įdomu ir tai, kad su nusikalstamumu žadama kovoti įkuriant psichikos komisiją.

Sergstint kultūrinių tabu sutvirtintą viešąją erdvę nuo iracionalių reiškinių (erotika, pornografija) ir psichinių

---

32 Apie tai žr. Milda Augustinaitytė et als., „Pornografija prieš demokratiją", *Veidas*, nr. 31, 1999.08.05, p. 14. Taip pat žr. Linas Kontrimas, „Septynios dienos", *Literatūra ir menas*, 1999.07.03, p. 2. Gerai, kaip rašo žurnalistai, kad „...Internetas ir palydovinė televizija tautiškai teisėtvarkai ir davatkynui visai nepavaldi." Milda Augustinaitytė et als., op. cit., p. 17.

33 Cit. iš Linas Kontrimas, op. cit., p. 2.

ligonių, į pagalbą itin dažnai pasitelkiama vaiko figūra. Vaikas viešumą apibrėžiančioje ir intymumo ribas nustatančioje retorikoje pasidaro pagrindiniu smogiamuoju ginklu. Grūdant į „patamsius" tuos, kurie neatitinka viešųjų erdvių etiketo ir „įdvasintų energijų" srovenimo, dažnai apeliuojama į vaikus. „Dėl vaikų", „vaikai pamatys", „reikia saugoti vaikus" ir panašios frazės girdimos ne iš vienos televizijos laidos ar matomos laikraščių puslapiuose. Vaikas paverčiamas susakralinto pilietiškumo ikona ne tik dešiniosios žiniasklaidos, bet ir politikų. Siūloma išvalyti televiziją ir spaudą nuo purvo vardan „tų vaikų..." Vaikų problemoms skirtoje konferencijoje Seime 1999 m. Seimo Šeimos ir vaiko reikalų komisijos pirmininkė V. Abramikienė pareiškė:

> Televizijos laidą galima uždrausti, tačiau ką daryti su kompjuteriu – nežinia, ką ten vaikas pamato. Nebėra cenzūros, bet kaip turime vertinti „geltonąja literatūra" vadintinus vos ne visus dienraščius? Mes regime, kokias vertybes jie siūlo.[34]

Vaikas šioje retorikoje tampa įvairiausių moralistinių tautinių fantazijų įsikūnijimu: vaiko interesais mėginama pateisinti ir visuomeninę cenzūrą, ir šiaip įvairių reiškinių, kurie atrodo vienam ar kitam garbiam asmeniui nepriimtini, draudimą. Vaiko vardu sergstima moralė ir prakeikiami „netinkami" vaizdiniai bei aktai, cirkuliuojantys masinėje kultūroje ir žiniasklaidoje. Pavyzdžiui, teigiant, kad vaikai neturi aiškios savimonės ir nesugeba kritiškai mąstyti, neigiamas vaikų seksualinio auklėjimo ir švietimo reikalin-

---

34 Cit. iš Rita Aleknaitė-Bieliauskienė, „Vaikai – ne tik ateitis", *Literatūra ir menas*, 1999.06.12, p. 10.

gumas. Seksualinis auklėjimas paprasčiausiai suvokiamas kaip būdas propaguoti seksą:

> Vaikai nesijaučia seksualiai išnaudojami – jiems viskas įdomu, jie tiesiog visko išmokomi: ir kaip greitai užsitraukti prezervatyvą, ir kokias gerti tabletes. Tačiau šitaip jie paruošiami būti seksualiniais suaugusiųjų partneriais ir seksualinių reikmenų (prezervatyvų, tablečių, rūbų ir t.t.) vartojimo ciklo elementais.[35]

Vaiko įvaizdžio kaip pilietinės atsakomybės ir pašventinto pilietiškumo ikonos hegemonija yra ganėtinai elastinga; ji moka prisitaikyti prie naujų sąlygų, moka save atgaminti.

4. Intymiai šventas

Ne tik vaikai vartojami apribojimų ir draudimų persmelktai viešajai erdvei kurti, viešos ir intymios sferos riboms propaguoti. Į pagalbą ateina ir mirusieji. Taip, visi žinome, kad tauta stipri savo prisiminimais. Didingos istorijos dominuojama tauta paklūsta išstumiančiai viešosios vaizduotės logikai: neturintys prisiminimų, neegzistuoja; neturintys istorijos, neturi ir vietos visuomeninėje erdvėje. Būtina pažymėti, kad svarbu turėti ne šiaip sau kokią istoriją, bet herojišką istoriją. Keletas pavyzdžių.

Kontroversijos dėl Lukiškių aikštės: iš pradžių joje, kaip sakralinėje erdvėje, buvo uždrausti bet kokie „profaniški" LIFE'o festivalio renginiai. Galų gale 1999 m. Seimo sprendimu Lukiškių aikštė buvo paskelbta uždara miesto zona. Pasak žurnalistės Romualdos Stonkutės,

---

35 Vytautas Rubavičius, op. cit., p. 4.

> Gudrūs buvo kagėbistai, rinkdamiesi rūmus pačiame miesto centre – įkėlė koją, rodos, visiems laikams. Iki šiol jų bijojome ir Seimo nutarimu būsime priversti toliau bijoti, dėl jų uždarėme ir mirusia teritorija paskelbėme visą miesto centrą. Niekas nedrįs neigti tos žmonių aukos, paaukotos šalia aikštės esančio pastato rūsiuose, tačiau kelių kartų tragediją paversti nesibaigiančia visos tautos nelaime yra rizikinga. Dar pavojingiau elgėsi valdžios žmonės, kurie be didesnių proto kančių priėmė sprendimą atsižvelgę į vienos žmonių grupės norą. Pagarbos prievarta neįdiegsi, galima laukti tik atvirkštinio varianto.[36]

Žinoma, aikštėje sutelkta tautos atmintis, bet ar apvalius tą vietą nuo nepageidaujamos dabarties spektaklių, ta atmintis pasidaro šventesnė? Ar gąsdinant asmenį praeities šmėklomis, „praeities dvasia", autoritarine atmintimi, prieš kurią kiekvienas privalo sustingti, nuleisti akis, dievobaimingai nusižeminti ir paskęsti tyloje, ta atmintis išsaugoma? Ar istorinės tautos traumos išgydomos draudimais? Politinės terapijos išdava dar viena uždrausta erdvė.

Su kitokiais atminties ir viešosios erdvės pasidalinimais susijęs konfliktas dėl sovietinių skulptūrų parko Grūto miške, Varėnos rajone, prie Druskininkų. Laimėjęs projekto konkursą, vienas verslininkas ėmėsi darbo. Veltui. Subruzdus įvairioms visuomeninėms grupėms, joms puolus rašyti įvairius atsišaukimus bei pareiškimus, reikalaujančius uždrausti parko idėją, Seimas priėmė leidimą steigti parką.[37] Skulptūros turi būti grąžintos Genocido ir rezistencijos tyrimo centrui.[38]

---

36 Romualda Stonkutė, „Praeities šmėklos", *Veidas*, 1999.05.20, p. 63.

37 Ibid.

38 *Veidas*, 1999.06.24, p. 9. Taip pat žr. Romualda Stonkutė, „Kam priklauso praeitis", *Veidas*, 1999.06.24, p. 47. Pasta-

Kas kaltas, kad Lukiškių aikštė paversta susakralinta, išvalyta nuo dabarties erdve, o Grūto parke iš viso uždrausta viešą erdvę įkurti? Kas kaltas, kad tautai ir visuomenei atstovaujančios ar jų balsą pasisavinusios grupės ir asmenys turi teisę „nuhigieninti" viešą sferą ne tik nuo nepageidaujamos dabarties, bet ir nuo nepageidaujamos praeities (penkiasdešimties sovietinių metų kaip nebūta, nes jie įžeidžia tautos atmintį)? Matyt skirtingos atmintys: Lukiškių aikštės atveju atmintis heroiška ir didinga, Grūto parko atveju neheroiška ir gėdinga. Žinia, ir Lukiškių aikštės, ir Grūto parko ribojimai ir draudimai susiję su ideologinėmis, ekonominėmis ir asmeninėmis kovomis. Tačiau abiem atvejais erdvės, kurios turėjo pasidaryti viešomis, padaromos draudžiamomis, suintyminamos. Siūloma ta pati amnezijos, nedalyvavimo ir eliminavimo kultūra.

5. Intymiai utopinis

Ši užsitęsusi istorija liudija ne tik tai, kad demokratija yra susipynusi su demagogija ir mėginimu išstumti kitus už viešos sferos ribų, bet ir tai, kad mes patys nesąmoningai susitapatiname su normatyviniais idealais. Teisindamiesi tautos ir moralės interesais, konstruojame viešąją visuomeninę sferą kaip normų, draudimų ir spaudimų persunktą.[39] Paraštiname ir paverčiame nematomais ne tik

---

rasis straipsnis galėtų būti pavadintas ir „Kam priklauso dabartis".

39 Aiškiai nustatytos ribos tarp viešos ir asmeniškos sferų, kad ir darančios pasaulį suvokiamą, lengvai perkandamą ir patogų pateisina ir pratęsia istoriškai įteisintas socialines,

seksualinius vaizdinius ir įvaizdžius („tualetinę kultūrą", anot krikščionio demokrato Raškinio[40]), bet ir daugybę žmonių, kurių ir intymūs, ir vieši gyvenimai skiriasi nuo visuotinai priimtinų. Paraštindamiesi ir paraštindami kitus, neklausiame, kokiais būdais ir diskursais susiskaldžiusioje visuomenėje kovojant dėl savų asmeninių, ekonominių, politinių, kultūrinių interesų viešos ir intymios erdvės padaromos strateginiais įrankiais. Tačiau užuot likę neproblemiški, asocijuodami save su tyliomis fantazijomis, taisyklėmis ir pareigomis, su tais, kurie ir vardan vaikų, ir mirusių, ir valdininkų, ir žvaigždžių, mėgina vartoti viešumo ir intymumo problemas siekdami normalizuoti tam tikras žinojimo ir praktikos rūšis, galima klausti, kieno interesais, užgaidomis, nauda teisinama prievarta viešai erdvei ir sykiu bendruomenės nariams ir norima išbraukti iš viešumos alternatyvias susitikimų ir išsiskyrimų erdves, nesunormuojamas heroiškos istorijos, gėdingų atsiminimų ar dievobaimingos tylos.

---

kultūrines, seksualines, tautines ir kitokias opozicijas (moteris-vyras, šeima-darbas, lietuvis-nelietuvis, hetero-homo). Net ir politikoje vyrauja griežtas savų ir kitų pasidalinimas. „Mūsų žmogus Vyriausybėje" „Mūsų žmogus televizijoje", – mėgstamos V. Landsbergio frazės." Cit. iš Valdo Vasiliausko, „Samdinių armija – nepatikimiausia", *Extra*, nr. 3, 1999.01.18, p. 9. Aišku, daug sunkiau žvelgti į tai, kas dedasi kultūroje, neprimetant jai savo suvokiamų ribų ir nedejuojant apie ribų nesilaikančius asmenis, tarp jų ir ribų nematančius „kūrėjus". Nes be abejo, „niekas labiau neguodžia įtvirtintos tvarkos nei reikalavimas, kad viskam būtų nustatyta aiški reikšmė ir aiški pozicija". Barbara Johnson, *A World of Difference* (Baltimore, 1987), p. 30-31.

40 Cit. iš Milda Augustinaitytė et als., „Pornografija prieš demokratiją", *Veidas*, nr. 31, 1999.08.05. p. 14.

Ši užsitęsusi istorija liudija ir tai, kad priklausymas bendruomenei yra sykiu ir viešas, ir asmeninis aktas; jis ir atsidavimo bei pasidavimo, ir savikūros aktas: viešos erdvės, kuriose sklaidomi intymumo suvokimai, išsakomi rūpesčiai, nuoskaudos, erdvės, kuriose mes gyvename ir kurias adaptuojame, kuriame, kartais rekonstruojame, svarbios mūsų tapatybei ir mūsų saviraiškai. Nes ne tik asmenys kuria viešas erdves, bet ir erdvės kuria asmenis (tuos, kurie su tomis erdvėmis tapatinasi, jose veikia, atranda naujų intymių santykių galimybių). Tik nevaržomas diskurso procesas (viešoji sfera kaip diskursyvinis darinys), o ne kažin kokia „moralinė hierarchija" leidžia nubrėžti ribas tarp viešų interesų ir privačių reikmių, asmeninių vertybių ir viešumoje priimtinų normų, teisingumo ir pakenčiamo gyvenimo.

Užsitęsusi istorija liudija ir apie nelengvą teorijos sankirtą su utopija bei fantazija. Teorizuodami dabartį, ieškome utopinių ateities galimybių. Išbandydami fantazijas, patiriame, kad jos, kaip ir geismai bei troškimai, – ne individuali nuosavybė, bet produktyvi jėga, įgalinanti ryšius tarp asmenų, bendruomenių, tautų, kurianti „...naujus santykius tarp individų, daiktų ir grupių."[41] Ieškodami būdų būti ir būti viešai, t.y. būti prieinamiems kolektyvinei atminčiai, vieni iš mūsų susisieja su kūrybinga kasdienio gyvenimo, kalbos, erdvės pastanga; kiti siedinasi su pramogų, vartojimo įgūdžių, aprangos stilių, retorinių figūrų, politinės kūno ekonomijos malonumais; dar kiti atranda save naujose viešumo formose, transcendentuojančiose gyvenimiškos fizinės erdvės dimensijas – elektro-

41 Elspeth Probyn, *Outside Belonging* (New York: Routledge, 1996), p. 12-13.

ninėse internetinėse erdvėse, kuriose skleidžiasi ir viešų diskusijų, ir intymių santykių daigai. Kas kad kompjuteris neturi egzistencinės patirties. Kompjuteryje ir kompjuteriu galima mylėtis. Galima tapti kuo tik nori. Galima kalbėti apie malonumą, skirtumą, aistrą, kūną, ženklinį, atsitiktinumą. Kompjuteriu galima platinti banalias fantazijas, kuriose nauja erdvės politika, besišaknijanti specifinėse vietovėse, geismuose ir bendrijose, padeda įveikti izoliaciją, užribį, buvimą neregimu.

K. OSTRAUSKO *STASIUKAS*: LIETUVIŠKOJI ISTORINĖ DRAMA POSTMODERNO KONTEKSTE

AUŠRA VELIČKAITĖ

Stasiukas[1] – viena iš Kosto Ostrausko dramų Lietuvos istorijos ir reikšmingų jos figūrų temomis. Tiesa, nenusižengiant grynosios tipologijos reikalavimams, nė vienos iš jo dramų negalima vadinti istorine. T. y., siekiančia atkurti tam tikrą istorinį įvykį, su didesne ar mažesne (dydis gali priklausyti nuo autoriaus intencijų ir sugebėjimų) meninės fantazijos parafraze vadinamą istorinį (dažniausiai politinei valstybės istorijai reikšmingą) faktą prikeliant, jį inscenizuojant pagal įsigalėjusios politinės tradicijos vertinimus.[2] Istoristinės (termino priesaginė distinkcija padės atskirti aptariamas dramas nuo tradicinių, vadinamųjų istorinių) K. Ostrausko dramos labiau skai-

1 K. Ostrauskas, *Stasiukas*. *Metai*, 1996, nr. 4.

2 Čia galima prisiminti K. Popperį, sakiusį, kad politinė (valstybių ir karų geografijų) istorija geriausiu atveju yra tik viena sudėtinė dalis žmogaus ir žmonijos istorijos, kad žmonijos istorijos traktavimas pagal politinės istorijos atskaitos taškus yra, mažų mažiausiai, trumparegystė. Galų gale, kad žmonijos istorija apskritai negali būti parašyta, o tai reiškia, kad ji prasmės neturi.

tytinos postmoderno, kuriame dramaturgas savo ar ne savo noru kuria, kontekste, kur politinės istorijos tradicija neturi tradiciškai gerbtinos centrinės vietos ir tiesos statuso, nepretenduoja į vienvaldės tiesosakos sostą. Faktai čia traktuojami kaip mitai; galima sakyti, istorinis faktas postmodernistiškai – tai dėl tam tikrų priežasčių (galbūt *power*, hierarchinių ar sociokultūrinių) dabartį pasiekusi ir mitinę kristalo formą (iš liaudies lūpų) įgavusi dažnai schematiška ir „pritempta", vienpusė interpretacija. Postmodernistiniame kontekste atsiranda nauja estetinė intriga: vienaplaniais „faktais", tiksliau jų visuomeninėmis opinijomis, suabejoti, jas demaskuoti ir dekonstruoti. K. Ostrauskas ją nuolat panaudoja, Lietuvos istorijos (Čičinską, Vaižgantą) ir pasaulinės kultūros (Romeo ir Juliją, Casanovą, Eloizą ir Abelardą, Ovidijų, Hamletą etc.) mitinius herojus prikeldamas naujuose netikėtuose scenovaizdžiuose, šitaip leisdamas „jiems patiems" prabilti ir išardyti savo įspūdingą, bet vienpusį ir, atrodo, neturintį teisės vadintis „istoriškai teisingu" įvaizdį. Taip tarpdisciplininę dvasią literatūra prisijungia prie programiškai naujojo istorizmo (*new historicism*) paskelbtos ir istoristinės „analų" mokyklos praktiškai vykdomos dekonstrukcijos.

Panašiai K. Ostrausko užsimota ir rašant *Stasiuką*, tačiau tematiniu požiūriu pastaroji drama konservatyvesnė. Lietuvių literatūroje ji natūraliai glaustųsi prie pripažintų istorinių dramų – aukštųjų tragedijos gaidų – tradicijos; iš garsiausių būtų galima paminėti V. Krėvės *Skirgailą*, B. Sruogos *Milžino paunksmėje*, J. Grušo *Barborą Radvilaitę*, Just. Marcinkevičiaus draminę trilogiją *Mindaugas. Mažvydas. Katedra.* (Pats K. Ostrauskas save kaip dramaturgą suvokia Krėvės ir Sruogos kontekste, įvar-

dindamas juos kaip didžiuosius). Tas pats konfliktinis istorinės situacijos ir asmenybės, akcijos ir refleksijos, valstybiškumo ir žmogiškumo, likimo ir valios santykis; ta pati romantinė rezignacija, neišvengiamo pralaimėjimo nuojauta ir konstatacija; negailestinga ir skausminga savianalizė bei diagnozė, dažnai hipertrofuota, mazochistinė subjekto savirefleksija ir ne per objektyvus savo reikšmės suvokimas, kaltės hiperbolizavimas bei demonstravimas; kalbėjimas dideliais žodžiais.[3]

Kita vertus, *Stasiukas* kartu ir oponuoja įprastai lietuviškų istorinių dramų „pagrabinei" didybei. Pagrindiniu dramos veikėju pasirinktas ne koks pavyzdinis tiražinis Lietuvos istorijos vadovėlių herojus, besišaukiąs tautinio atgimimo ir savimonės paglostymo vardan vykdytino romantizavimo. Apskritai, nuo Jogailos internacionalinės santuokos, laikomos išdavikiška, Lietuvos istorijoje prasidėjęs Rzeczpospolitos unijos laikotarpis susilaukia anaiptol ne pagarbaus tautos dėmesio. K. Ostrausko siūlomas paskutinio Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stanislovo II Augusto Poniatovskio provytautinis nusiteikimas tautinės romantinės istorijos akyse turėtų atrodyti labai ir labai abejotinas ar bent jau nereikšmingas: ir nusibaigusi valstybė – ne lietuvių, ir karalius – karūną praradusi užsienio ryklių bei savų šlėktų marionetė. Reikšmingas jau pats pavadinimo pasirinkimas: Stasiukas – mažybinė-maloninė vardo forma, kurioje aiškiai girdimos ironijos, jei ne atviros paniekos, jo istoriniam vaidmeniui intonacijos.

---

[3] Iš ironiškos distancijos visus išvardintus aspektus galima būtų laikyti adekvačiausia lietuviškosios *mea culpa* kultūros reprezentacija.

Istorinės Stanislovo Augusto gyvenimo aplinkybės iš tikro nepavydėtinos.[4] Neveiksnus centrinis valstybės valdymo aparatas, bajorų tarpusavio vaidai ir kova dėl valdžios aplinkinėms valstybėms sudarė puikias sąlygas XVIII a. Rzeczpospolitą užkariauti ir pasidalinti. Stanislovas Augustas (1732 – 1798) į sostą atsisėdo didikų Čartoriskių ir Rusijos ambasadoriaus Repnino (veikiančio aptariamoje dramoje) remiamas. Jo valdymo laikotarpiu (1764 – 1795) buvo sumanyta daugybė įvairių reformų, kurias įvykdžiusi Lenkijos ir Lietuvos respublika būtų tapusi viena pažangiausių to laiko valstybių. Sakoma, kad Stanislovas Augustas buvęs nepraktiškas valstybės vadovas, labiau rūpinęsis kultūra nei politika. Jo dvaras buvo stambus kultūrinis židinys, apie kurį būrėsi vietinis ir užsienio intelektualinis elitas. Ypač garsūs dvaro ketvirtadienių pietūs, kuriuose ir pats karalius skaitė savo prancūziškai ir lenkiškai parašytų eilėraščių bei Šekspyro vertimų. Žinoma, kad buvo „gerai išauklėtas", išsilavinimą gavo Čartoriskių rūmuose, o vėliau – studijų kelionėse po Vokietiją, Olandiją, Angliją. Susirašinėjo su žymiais to meto pasaulio mokslo ir meno žmonėmis, prancūziškai rašė atsiminimus, turėjo puikią biblioteką, meno galeriją. Jo valdymo metu buvo įkurta riterių mokykla, Tautos teatras. (Dramoje į tai gausu kultūrinių aliuzijų ir sentimentų; Stasiukas švaistosi įvairiakalbėmis išmintimis, cituoja *Hamletą*). 1755 – 1758 m. atlikdamas

[4] Jį čia aptarti reikalinga dėl to, kad pats dramos autorius stengiasi laikytis istorinių šaltinių duomenų ir autentiškumo; sąmoningai faktus keisdamas laiko savo pareiga apie tai skaitytojui pranešti (plg. išnašą 15 p.). Be to, pjesėje daug įvairių kultūrinių bei politinių aliuzijų ir detalių, kurioms suvokti būtinas papildomas istorinis kontekstas.

diplomatinę praktiką Peterburge buvo įsimylėjęs Petro III žmoną, būsimą carę Kotryną II (sakoma, kad tai padėjo jam tapti karaliumi); jo dvaras neapsiėjo be kurtizanių (viena iš jų – Elžbieta Grabovska – K. Ostrausko dramoje Stanislovo Augusto pabaigos dienų draugė, būsima morganatinė žmona). III padalijimu 1795 m. Rzeczpospolita buvo galutinai likviduota ir lapkričio 25 (4) d. karalius Stanislovas Augustas buvo oficialiai nušalintas nuo sosto ir ambasadoriaus Repnino prižiūrimas apsigyveno Rusijos provincija tapusiame Gardine[5].

Pjesės veiksmas prasideda nuo šio momento, o baigiasi kai, 1796 m. Kotrynai II mirus, Povilo I įsakymu Stanislovas Augustas iškeliauja į Peterburgą dalyvauti naujojo caro karūnavimo iškilmėse. Istorinio veiksmo požiūriu dramoje tarsi nieko neįvyksta. Iš tiesų, politinėje scenoje uždanga jau nusileidusi, K. Ostrausko drama prasideda po didžiųjų įvykių: Rzeczpospolita, kaip pasaulio valstybė, jau nurašyta į istorijos archyvus, paskutinis Lenkijos ir Lietuvos karalius – jau be karūnos, o ir šiaip didžiojoje istorijoje tesugebėjo pasižymėti tik tuo, kad ją prarado. Rodoma ir komentuojama jau postkarališkos egzistencijos mizerija.

Visi dramos veikėjai – realūs asmenys, jų veikla ir charakteristikos, galima sakyti, istoriškai tikslios ir motyvuotos. Jų nedaug, septynetas, lygiai tiek, kiek reikia autoriaus istorinių faktų interpretacijai ir pagrindiniams centrinio veikėjo psichologinių kolizijų akcentams. Dramos epicentre – karalius, praradęs karūną. Apie jį išsidės-

---

5 Dalykinėms istorinėms referencijoms naudojamasi *Lietuvių enciklopedija*, XXVIII t. Lietuvių enciklopedijos leidykla. 1963. 438–440 p.

čiusios dvi stovyklos: artimųjų ir prijaučiančiųjų (Grabovska, Paolas Tremas, Krasickis, Kickis) bei priešų ar, tiksliau, svetimųjų (Repninas, Bezborodka). Kiekvienas personažas turi savo socialinę įkrovą, per juos atsiveria laiko socialinis pjūvis. Arčiausiai karaliaus – Elžbieta Grabovska – jo kurtuaziškai traktuojama meilė ir širdis, su skausmu atsimenanti prarastą karališką gyvenimą, Varšuvos kultūrinius džiaugsmus. Jai, kaip juokdariui ar vaikui, leidžiama garsiai ir tiesmukiškai pirštu badyti skaudžią realybę: *karalius nuogas* (pačioje pjesėje šiuos žodžius autorius demiurgišku gestu įduoda balsams iš publikos (45 p.) ir ją kaip tokią priimti. Buvusi kurtizanė lieka ištikima iki galo: finalinėje atviro pažeminimo scenoje vienintelė padeda savo karaliui, dabar – tik Stasiukui, rinkti išbyrėjusius saldainius – tariamas didybės regalijas. Ji ir italas virėjas Paolas Tremas – ne kilmingi, ne galingi, besivadovaujantys ne titulais, o širdimi – atlieka žmogiškumo priedermes. Panaši ir bajoro Kickio pozicija, kuri kartu įkūnija ir rzeczpospolitinės bajorijos laikyseną – liudytojo, o ne suinteresuoto veikėjo skepsį, nuošalumą bei pasyvumą, kai atskiro individo interesai svarbiau už valstybinius. Šis personažas reikalingas tiesiogiai išreikšti institucinei ir socialinei opozicijai: Rzeczpospolita vs. Rusija. Tylioje konfrontacijoje su carinės valdžios įgaliotiniais Repninu ir Bezborodka grafas Kickis bei katalikų arkivyskupas Krasickis etniškai atstovauja sugriautai *Respublikai*. Atviro priešiškumo nėra, galutinį Rzeczpospolitos žlugimą abi šalys priima kaip neišvengiamą ir neginčytiną realybę, lemtį. Pagal *bon ton* ir privalomos oficialios komunikacinės diplomatijos kanonus į karalių be karūnos abi pusės žiūri rezervuotai, kaip į

natūralia mirtimi mirštančią instituciją; tik rusiškoji pusė prisideda beveik į akis sakoma pašaipa, rzeczpospolitiškoji – etninio bendrumo sentimentu, o vyskupas – dar ir kūrėjui bei eruditui ir save gerbiančiam žmogui priderama pagarba bei solidarumu.

Tačiau charakteriai nėra vienaprasmės manifestacijos ir vienos idėjos schemos. Spėjamai implikuojamam autoriui priimtinas tiesas ir reliatyvizmo pojūtį išsako tiek „teigiami", tiek „neigiami" dramos veikėjai, taip atmetant blogio ir gėrio priešpriešos *cliché*. Nuo vienplanio plokštumo saugo ir apskritai K. Ostrauskui (kaip *implied author*) būdingas žaismingas pokalbių tonas. Jo dramų dialogai rutuliojasi elegantiškai vinguriuodami, tarsi būtų parašyti pagal klasicistinės dvikovos scenarijų. Gyvenimą – kaip žodžių dvikovą tiesiogiai suvokia ir naudoja veikėjai (STANISLOVAS AUGUSTAS. [...] pasikauk ir su žodžiu [p. 21]). Tokios žaidimo taisyklės pasirenkamos programiškai, su postmodernistiniu kryptingumu sąmoningai siekiama atkurti ir pamėgdžioti karaliaus rūmų atmosferą, grakščiai žaidžiama subtiliu replikų kandumu[6]. Pjesė paremta riterinio militarizmo žodynu ir kalbos intonacijomis. Veikėjai kaunasi žodžiais su pabrėžtinu savo elitiniam „stonui" deramu prancūzišku galantiškumu. Jų replikos dažnai trumpos, tikslios ir talpios, „dvigubo dugno" – ambivalentiškos ir ironiškos. Eliptinės – svarbiau, kas neužbaigta, nutylėta. Paviršiaus, kasdieninio pokalbio, mandagiosios konversacijos tekste gausu nuorodų į tai, kas svarbaus vyksta iš tiesų. Netgi pagal žanro apibrėžimą

---

6 Intertekstinė asociacija – faktas iš populiarios prancūziškos kurtuazijos „mito" schemos: karaliaus dvare mažytė replika gali iškelti iki aukštybių arba kainuoti galvą.

stilistiškai neutralios autorinės remarkos, paprastai naudojamos objektyviam scenovaizdžio aprašymui ir norimos nuotaikos kūrimui, K. Ostrausko *Stasiuke* turi daugiau įgaliojimų, iš dalies atlieka ir konotatyvaus, dažnai, kaip ir veikėjų replikos, ambivalentiško bei ironiško komentaro funkciją.

Kartais toks išskirtinis dėmesys žodžiui, jo polisemikos aktyvacija atrodo tik žaismas žiūrovo „popietinės estetikos" poreikiams tenkinti[7] – visai greta barokinio pretenzingumo ir lėkštokų prasmių pertekliaus ribos. Žodžiai išsipūtę akivaizdžiomis „potekstėmis", į kurias nevengiama dar ir demiurgo pirštu padurščioti – kad tik neliktų nepastebėtos:

> KRASICKIS. Esu šventai įsitikinęs.
> STANISLOVAS AUGUSTAS. Šventai? Nebūtum vyskupas.
> (p. 24)

Suprantama – autoriui būtų gaila, jei su tokiu juvelyrišku kruopštumu ir meistriškumu šlifuotų ir inkrustuotų aliuzijų koks išsiblaškęs ar ne itin subtilus skaitytojas savo mužikiškomis juslėmis pagauti nesugebėtų. Kaip *implied author* K. Ostrauskas gana iš aukšto, beveik didaktiškai žvelgia į savo įsivaizduojamą kūrybos adresatą *implied reader*: matyt, nesitikėdamas iš jo didelių įžvalgų, neduoda daug atradimų laisvės ir pasitikėjimo kreditų.[8] Kita vertus, padidintas dėmesys žodžiui rodo išskirtinį autoriaus

---

7 Autorė, aišku, suvokia, kad kvestionuoti „žaismą dėl žaismo" XX a. pabaigos teorinėje perspektyvoje yra, mažų mažiausiai, ironiška ir pavojinga .

8 Todėl visai tikėtina, kad labiau praprusęs skaitytojas gali atsilyginti autoriui jo paties monetomis; bet tai jau greičiau karštos recenzijos, o ne akademinės studijos tema.

sąmoningumą ir autorefleksiją. O teksto polinkį pačiam sinchroniškai dekonstruoti save, galima priskirti postmodernistinės instrumentuotės ideologijai.

Visagaliui postmodernizmui galima prirašyti ir triplanį pjesės vyksmą.[9] Modernizmo įtvirtintas dviplanis – drama dramoje – į lietuvių literatūrą atėjo pirmą kartą panaudotas, berods, K. Binkio *Generalinėje repeticijoje.* (Pasaulinės literatūros scenoje *a play within a play* įkurdino Šekspyras, savotiškai ir Cervantesas). Reflektuojamas ir komentuojamas kūrybos aktas įneša sąlygiškumo, norimo persikūnijimo, kuriamos *vs.* atkuriamos situacijos vidinių paralelių galimybę. K. Ostrausko Stanislovas Augustas pasirodo beesąs kūrėjas, rašantis „gulbės giesmę" apie Vytautą, kaip save, ar save, kaip Vytautą. Istorinė Vytauto asmenybė pasirenkama kaip mitas, adekvačiai išreiš-

---

9 Autorė mano, kad norėdama būti sąžininga, kalbėdama apie postmodernizmą įprasta dar vis delsiamà griežčiau apibrėžti, tyvuliuojančia prasme – kaip apie netolimos praeities ir – reliatyviai – dabarties universaliją, besotį konceptą, užėmusį mirusio dievo sostą (!?) – negali akademiniu atokumu tiesiog uždengti savo šiokios tokios ironijos jo atžvilgiu. Juolab – ir vėl ironija – kad šiuolaikinė akademinė situacija subjektyvizmui anei kiek, aišku – postmodernistiškai, neprieštarauja ir literatūros tyrinėtojo/s asmenybės, kaip tarpininkės, vaidmens paneigti nebando. Ji teigia absoliučią interpretacijos laisvę, o sąmoningą ironiją nagrinėjimo objekto ir savęs, kaip nagrinėjančio subjekto, atžvilgiu pripažįsta kaip vieną iš jos būdų. Pastaroji teisė gyvybiškai svarbi šios interpretacijos autorei, manančiai, kad apie analizuojamą objektą adekvačiausia kalbėti jo intencijuojama forma, taigi ir metaforomis, žinoma, neišvengiamai reduktyviomis. Šiuo atveju, tyrinėtoja sąmoningai leidžia sau akcentuotą reprezentatyvią pompastiką. Sakydamas apie kitą, daugiau pasakai apie save?... (plg. p. 44)

kiantis intensyviausios galios suverenumą Lietuvos valstybingumo istorijoje ir jo realų iliuziškumą. Valstybė nuo jūros iki jūros ir jos nekarūnuotas karalius, pasakų karžygys, mirštantis nuo šunvotės. Karalius *de facto*, istorinės lemties užgaida neaprobuotas *de jure*. Psichoanalitinė palyginimo ironija: su aktyviuoju jėgos ekstremumu tapatinasi paskutinis unijinės Lenkijos ir Lietuvos valdovas, išorinių jėgų priverstas savo valia atsisakyti karūnos. Pasyvusis tipas, ne veikiantis, bet atokiai medituojantis, persvarstantis istoriją. Stasiukas realiai yra visiškai aplinkos veiksnių dominuojamas, srovė jį nešasi su savimi; tuo tarpu jis pats, užuot griebęsis aktyvios veiklos, mazochistiškai rezignuoja ir sako nuošalės išminčiaus monologus. Medituoja todėl, kad nėra įgalus veikti? Tokią psichoanalitinę interpretaciją paremtų kai kurios kitos jau minėtos lietuvių istorinės dramos (kad ir *Mindaugas* ar *Skirgaila*), teigiančios tam tikrą etnopsichologinę konsteliaciją: individualios valios pralaimėjimą, jos atsisakant, nuolankumą likimui, *pilkos rudinės* etiką. Tiesa, „jų garbei" galima pasakyti, kad Just. Marcinkevičiaus ir V. Krėvės protagonistai pasiduoda tiktai suvokę savo bejėgiškumą iš ligtolinės aktyvios veiklos rezultatų, t. y. tarsi natūraliai paveikti senatvės sindromo. Įdomu pastebėti, kad šiuo sindromu pasižymi mažne visi lietuviški „herojiniai epai", o teisingiau jų sociokultūrinė epistemika – pradedant neišlikusio tautosakinio ilgesiu ir baigiant lietuviškąjį kaltės kompleksą dėl nerealizuoto pasipriešinimo tebevarančia I nepriklausomybės žlugimo interpretacija, iki dabartinių realijų[10].

---

10 Tebūnie leista paspekuliuoti psichoanalitika spėjant, kad iš čia ir vergiška sovietinių laikų okupuotos tautos saviplaka

Nesveikas akcijos ir refleksijos santykis, atrodo, yra ypatingas ne tik kaip lietuvių nacionalinio identiteto opa. Nuo *Hamleto* (kurio citatas su privalomu snobiškumu ir majestotiška arogancija laido Stanislovas Augustas (pvz., 32 p.) pasyviojo herojaus identiteto krizė (plačiaja prasme ir kritika) yra tapusi vakarietiško intelektualizmo kultūrine realija ar netgi atributu. Vidinis akcijos poreikis ir stingdantis jos beprasmybės suvokimas. Ekstrovertika virsta introvertinio sadomazochizmo savistaba, „drakonas" internalizuojamas, kova su kitais – kaip su išoriniu blogiu – nukreipiama į save[11]. Dramaturgas Stanislovas Augustas kuria ironišką Vytauto mirties interpretaciją: pirminė pseudoiškilminga antraštė „Vytauto *Didžiojo* mirtis" [pabraukta mano – A. V.] redukuojama į natūralistinės „Šunvotės" paantraštę. Nukarūnuojama (dekonstruojama ir paneigiama) romantinio kičo estetika, bet ne nuogo

---

ir jos dėsninga opozicija – Napoleono kompleksas, mūsų dienomis įžvelgiami labai gajose valstybinio masto istorijos romantizavimo (kad ir prezidento rinkimų euforijoje ir valstybinių iškilmių, pvz., inauguracijų, apeiginiuose ritualuose) tendencijose; čia pritiktų ir iš nesaugumo bei nesavarankiškumo pojūčio kylantis triukšmingas didžiųjų globėjų (NATO ar ES) ilgesys ar, atvirkščiai, patetiškas nihilizmas jų atžvilgiu; nepasitikėjimas savo jėgomis ir jo produkuojamas destruktyvus pavydas kitam. Bet galbūt tai tik pačios šios studijėlės autorės „negatyviojo lietuviškumo" selekcijos *fata morganos*.

11 Dar viena interkultūrinė spekuliacija: *par excellance* introvertiškų rytų išmintis apie drakoną savyje yra pražūtinga vakarų akcijos pasauliui, kur egzistencijos vertingumas matuojamas realiu herojaus poveikiu keisti aplinką, ją valdyti, palenkti savo valiai (will to power).

siurnatūralizmo triumfui[12]. Operuojama egzistencialistinės estetikos lygmenyje, sąmoningumo ir savirefleksijos struktūrose. Sizifinė stasiukiško Vytauto didybės ar menkystės ironija – šlovingą karžygišką gyvenimą pabaigti karūnuotam šunvote, suvokti, kad gyvenimas kaip akcija buvo nukreipta ne ten, tikėjimą numarinant kaip iliuziją:

> Užuot nukūręs į marias Juodąsias,
> Į savo Baltijos krantus nagais
> Turėjau įsikibt ir – anei pėdos,
> Nė grumsto kryžiuočiui atėjūnui! (38 p.)

Greta Stasiuko – mažojo demiurgo ir Vytauto – Stasiuko *opus magnum* paralelės atviras postmodernistinis kontekstas, kaip jau minėta, palankus įsiterpti ir trečiajai, ko gero vėlgi psichoanalitinei, *implied author*, interpretacinei erdvei. Ypač išėjus K. Ostrausko eseistikos knygai „Trečioji siena", kur nuolat grįžtama prie kūrybos ir laisvės, meno ir tiesos, kūrėjo subjektyvizmo ir realybės objektyvumo svarstymų. *Stasiuko* veikėjai replikuoja ir duplikuoja reliatyvistines K. Ostrausko filosofinės publicistikos nuostatas; tai tradicinę estetiką kvestionuoja, tai ją apverčia ar teigia, čia pat išmintingai ja suabejodami. Iš šios perspektyvos *Stasiuko* filosofinius, meno estetikos ir kūrėjo etikos pasažus galima skaityti kaip autorinę ironiją

---

12 Intertekstinė digresija terminams paaiškinti: romantinio kičo pavyzdys galėtų būti jau minėta tradicinė prezidento inauguracijų pompastika; siurnatūralizmas apibrėžtų dabartinės popkultūros ardomąsias, tam tikra prasme dekonstrukcines intencijas ir technikas, pvz., *Beavis and Butthead* „užpakalinio" šoko terapija Amerikos kultūroje ar *Radio show* lietuviškoje.

ir savistabą. Kaip gerbtiną paskutinį beviltiško (?[13]) atvirumo sau ir pasauliui laipsnį pasiekusį egzistencinio „bežemio" optimizmą ir stovėseną:

> Nesu [tikras]. Bet tikiuosi. Jeigu savim negali patikėti, tai kuo? (p. 29)
>
> Šioj ašarų pakalnėj visi mes esam tik mėgėjai. (p. 29)
>
> Galimas daiktas, kad tobuliausia tai, ko nėra. Bet jeigu jau kartą yra, yra taip, kaip yra. Ergo: ir mano drama. (p. 28)

Mokėti riteriškai atsilaikyti neišsitraukiant kalavijo – didelis talentas. O gal riterio dorybė – karštas kraujas?

---

13 Egzistencializmo estetikai privalomas šiek tiek gedulingas tonas.

I LOVE FOUCAULT, ARBA MANO VADINAMASIS AMERIKIETIŠKAS GYVENIMAS: III

Memuarų fragmentai

ARTŪRAS TEREŠKINAS

JIS (1997)

Išrašas iš mano istorinių užrašų. Nurašau pažodžiui. Šiandien energijos antplūdis. Klausykis: „Negyvenamos salos lyg tavo kalba trečiuoju asmeniu: mes neatsakingi už ją; neatsakingi už tai, kas plūduriuoja kažin kur, mūsų anti-sąmonės paribiuose. Tu žinotum, bet niekaip neįstengi žinoti. Tu pasakytum: jis jau miręs, bet sakai: tu miršti. Mėgintum ištirpdyti trečiąjį asmenį gramatinių formulių skiediniuose, bet numoji ranka: Būk, kad nebūtum." Tokia istorijos pradžia.

And who are you, said he? Don't puzzle me, said I. (Laurence Sterne, *Tristram Shandy*)

Visą rytą jis vaikšto piktas. Nėra kam pasiskųsti, nėra kur išlieti pykčio, nėra kuo nusiraminti. Vargšo go-

dos: pasakyk, kur tu esi, pasakysiu, kam gyveni. Pasakyk, kiek savyje sukaupei pykčio, pasakysiu tavo mirties valandą. Jo plaukai po truputi žyla. Nuo praeitos vasaros jis pradėjo juos kirpti trumpai, kad netrukdytų piktos mintys. Trumpi pražilę plaukai. Pyktis. Iš įnirtimo virpančios rankos. Karštis. Jis žino, kad tuoj pratrūks, kad kiekvieną minutę jis gali pradėti verkti. Sakyk, kodėl tu toks piktas? Jis kulniuoja kavinės link, kulniuoja lėtai, pasidairydams į šalis, vis tiek, vis tiek, pats sau kartoja, daug sykių aplaižydamas išdžiūvusias lūpas, vis tiek, nedaug tėra vilties, vis tiek. Kavinėje, prisigrūdusioje benamių ir turistų, iškvėpintoje smarvėje, jis geria rusvai kartų skystį, kuris tik šiek tiek panėši į kavą. Tai ne kava, jis žino, tai svetimų žmonių svetimas gėrimas, su vandeniu sumaišyti rudi vandeniniai dažai, paskaninti cinamonu, visokiais dirbtiniais kvapais. Prie kavos – duonos riekė, šiandienos pietūs. Jis lėtai su nuobodžiu kramto baltą duoną, vadinama prancūziška. Prancūziška, šypsosi, minkšta lyg vata, besivelianti burnoje, tokie prancūzai, tokia Prancūzija, šnibžda sau, tokie mūsų vaizdiniai ir įvaizdžiai, šita duona tikrai – ne prancūziška. Sukramtęs užsigeria rusvu skysčiu. Susuka pilvą. Nežino, ar nuo kavos, ar nuo duonos. Viduriai pradeda urgzti lyg suerzintas šuo. Nereikėjo, nereikėjo šito skysčio, nors nūn jau per vėlu, per vėlu skųstis, per vėlu pykti ant savęs ir ant kitų, vėlu dievagotis, kad esu nekaltas, vėlu raminti pilvą, vėlu pasikeisti. Pasikeisti, koks keistas žodis, ar jis nesirimuoja su „keistas"? Pasikeisti, pasidaryti keistam, keistis, keistėti, sukeisti save, o gal ir paskęsti. Dainuoti ape savo sapnus, nes ne sapnuose laimė, ne sapnuose, o kasdieniniame sapnavime: esi čia, esi, kol esi, ir norėtum

pasikeisti. Užmiršęs jis pradeda purtyti galvą, ne ne, nereikia, nereikia šitų minčių, nereikia savęs paties, noriu užmiršti, norėčiau susitikti mylimą žmogų, norėčiau pasakyti jam, pabūk su manimi, norėčiau pravirkti dabar, šioje prismirdusioje kavinėje, nors žinau, negaliu, nereikia, ar ne keistai atrodytų verkti dienos šviesoje, ar ne keista keistis?

Pietūs pasibaigė, jo rankos dar tebevirpa, nors jis nebepamena, ar iš nuovargio, ar tik iš pykčio sau. Vidurdienis, tvanki diena, žmonių prakaitas ir dezodorantų kvapas sumyšta į kažką neatpažįstamai svetima: svetimi žodžiai, juokas, juokingas gyvenimas, labas rytas, labas rytas, kokia netikėta diena, koks netikėtas pilvo urzgimas, kokia netikėta veido išraiška: aplaižomos lūpos, skysčio kartėlis burnoje, akių kampučiuose susikaupęs verksmas. Jis sugrįžta atgal į biblioteką.

Vakare jis turi laiko verksmui. Pridengęs savo veidą pagalvę, jis verkia visu garsu. Niekad šitaip neverkė: niekad šitaip negyveno, niekad šitaip neverkė. Kūkčioja, rauda, ašaros tuoj pat sudrėkina pagalvę. Pasiima kitą, pridengia veidą pūkine antklode. Nežino, ar mokėtų nusakyti savo raudojimą, ar kiekvienas garsas, einąs iš jo burnos, nereiškia, kad jo nelaimės iš tikrųjų tėra tik jo paties, niekam nereikalinga, niekam neišpasakota, niekieno nesuvokiama istorija. Ar kiekvienas garsas nėra tik nuoroda, kad jo gyvenimas, iš kurio tiek daug tikėjosi, virto nieko nereiškiančių ženklų ir žodžių virtine, atsitiktinių sakinių ir susitikimų vieta, susikryžiuojančių ir nukryžiuotų atsiminimų kapinėmis? Jis negalėtų pasakyti, tik nujaučia, kad jo klausimuose yra šiokios tokios

teisybės. Šiek tiek tiesos, šiek tiek nedorybės, šiek tiek puikybės ir šiek tiek klaidų. Rodos, kad rauda niekad nesibaigs. Jis junta, kad darosi sunku kvėpuoti, sunkus gumulas veržia gerklę, kad jo nosis visiškai užsikimšo. Smurgliai ir ašaros, kraujas ir snargliai. Viskas kartu, viskas sykiu, viskas tiek pat vertinga ir be reikšmės. Vasara, jo dulkinas butas, ašaros sumišusios su dulkėmis, prakaitas sumišęs su jo krauju, sudrėkintos pagalvės ir paklodės, išpurtusios akys, paraudusi nosis, vakaras lyg nesibaigianti rauda. Dieve, jis be reikalo kartoja Dievo vardą, Dieve, kodėl esu toks, kodėl negaliu būti kitoks, kodėl turiu verkti, kodėl mano gyvenimas šioje svetimoje šalyje pasidarė nuolatiniu išbandymu, kasdieniu nuovargiu ir verksmu. Kodėl, paskyk man, kodėl. Kitas balsas jo viduje nusijuokia: kokie kvaili klausimai, tau turėtų būti gėda, tau turėtų būti gėda, jaunuoli, ar pats nesi kaltas dėl savo gyvenimo, ar tavo gyvenimas, gražuoli, nėra tavo paties pasirinkimas? Nežinau, verkdamas atsako, nežinau. Aš vis mažiau ir mažiau žinau apie tuos, kurie manyje.

Verkti nereiškia išspręsti. Išspręsti nereiškia įvykdyti. Dievagotis nereiškia prisiekti. Tikrai. Ateis valanda, kai ašarų nebebus, jų paprasčiausiai pritrūks, jis pasidarys apatiškas, gulės žiūrėdamas į lubas, gulės ir šnibždės luboms, tokios nedailios, kaip mano sutikti žmonės, tokios nedailios kaip mano gyvenimas. Gulės ilgai, apatiškai stebeilydamasis į lubas, klausydamasis gatvės garsų už lango, mašinos, dūžtančio butelio, praeinančių juoko, muzikos, skambančios gretimame name, tamsos, kuri jam panaši į skystį, gertą širyt. Viskas panašu į ką nors. Metaforos ir metonimijos principai. Lieratūros kūrinio

analizė, galvoja, turėčiau išanalizuoti savo gyvenimą kaip literatūros kūrinį, bet žinau, kad mano analizė būtų kraupi. Destrukcijos analizė, netikėjimo ir užsisklendimo analizė. Niekingai prakeiktų valandų analizė, diena, kai analizės nebereikia. Mano gyvenimas niekad netaps literatūros analize, gal dėl to, kad jame nieko neįvyko, kad nieko nebuvo, kas galėtų virsti literatūra. Mano gyvenimas – lyg pasikartojantis televizijos serialas. Mano gyvenimo palydovė – vergė Izaura, įnirtingai daužanti sienon galvą, plaunanti savo ryškiai išdažytą veidą dirbtinėmis ašaromis. Arba Kleopatra, atminties Kleopatra, Vilniaus Kleopatra, išprotėjusi moteris didžiule nosimi, aštriais veido bruožais, rėkiančiomis spalvomis ištapytu veidu: pone, gal duotumėte man litą, rublį, dolerį. Pone, aš esu vargšė moteris, pone, mano gyvenimas panašus į literatūros kūrinį; pone prašau mane išanalizuoti.

Jis tebežvelgia į pilkėjančias lubas. Bejėgis kūnas, tįsąs ant matraco, pamesto ant grindų, susiraukšlėjusios paklodės, išmėtytos pagalvės, margas paklodžių raštas, nuovargis, po truputį migdąs nuovargis.

Šiandien mano rankos vos juda. Atpratau nuo savo nešiojamo kompjuterio, nuo mažų, klibančių klavišų. Lyg pieniniai dantys. Nors pats kompjuteris – jau senas. Žiūriu į jį savo silpnėjančiomis akimis. Mano kairė akis nuolat apsiblaususi, nuolat skauda, nuolat kažin kas ne taip. Nežinau nė ką sakyti, nežinau, ką daryti. Turiu laukti susitikimo su gydytoju. Šiandien nekokia diena: apsiblaususios akys, išsinarstę iš savo odų sakiniai, nelimpantys vienas prie kito žodžiai. Pavargęs. Neišmiegojęs.

Šįryt lovoje radau negyvą boružę, tikriausiai ją nuspaudžiau besivartydamas. O gal tik šiaip vėjas atnešė jos palaikus. Kas žino. Boružė jau danguje, prie dangaus vartų, laukia eilėje į Rojų. Aš čia, nubundu pavargęs ir nelaimingas. Norėčiau, kad boružė sugrįžtų pas mane, ir aš galėčiau jai sugiedoti: Petronėle, lėk lėk, tavo vaikai rėk rėk, indai nemazgoti, po staleliu sukavoti... Tokia diena: boružės šermenys.

Karštis apipila jį lipniu prakaitu. Iš karščio raitosi nagai. Karštis degina jo gerklę. Taip, jis šypsosi ir lupinėja savo ilgus dailius nagus. Paprasčiausiai reikėtų nusikirpti, bet vis neprisiverčia. Vakare jaučiasi visiškai išsekęs, rytais skuba iš namų, kurių negali pakęsti. Kas rytą jį prižadina darbininkai, besikarstantys ant kaimyninio namo. Jie šūkauja, kikena, leidžia prastą „kaimišką" muziką. Dainininkas asilo balsu dainuoja apie tai, kaip sutiko dailią merginą tamsiame Texaso bare. Sutiko ir įsimylėjo iš pirmo žvilgsnio. Ar yra tokių dainų, ar yra tokių istorijų? Bet meilė baigėsi nelaimingai, kaip ir visada: susitikimas bare, bučiniai, kelios savaitės, tragiškas išsiskyrimas prie to paties baro. Ji nueina su kitu sutiktuoju. Toks gyvenimas, skundžiasi dainininkas, permušamas darbininkų pasakojimų apie vakarykštes beisbolo rungtynes.

Šiaip taip išsiraivęs iš lovos, jis nudūlina tuoletan. Skauda pilvą, kaip ir dažnai rytais. Skauda nuo vakarinio persivalgymo. Tuštinasi.

Po dušo, gerdamas kavą, jis klausosi, kaip dažantys namą vyrai kalba apie moteris, kaip vienas giriasi savo sūnumi, kitas pasakoja apie savo dukterį. Paprastas

gyvenimas: ne toks tragiškas, kaip kaimiškoje dainoje. Toks gyvenimas. Šįrytinė kava neskani, per daug stipri, per daug pilna skirtingų skonių ir kvapų; sumaišytos niekam tikę pupelės. Kava juoda, tiršta, sunki. Kaip šiandienos karštis, slegiantis ir tirštas. Jis ilgai sėdi prie stalo, įbedęs akis į paveikslą, kabantį ant sienos. Neaiškos formos piešinys, žmogaus siluetai, mėlyna ir pilka spalvos. Visa sumišę ir neaišku, kaip šis rytas, kaip ši diena.

Tvankią naktį jis vartosi nuo vieno šono ant kito, nerasdamas sau vietos. Plati lova, sudrėkę naktiniai marškiniai, nusimeta juos ir stengiasi vėl panirti į miegą. Vėl vartosi, vėl ritinėjasi nuo vieno lovos šono į kitą. Nuo vieno į kitą. Taip prasivartys visą neramią naktį, sapnuodamas sapnus, kurių negali prisiminti.

Aštuonios. Jau seniai laikas keltis. Jaučiasi pavargęs ir išsekęs. Tvanku. Pro langus plevana lengvutis vėjelis, tvankos neišsklaidantis vėjelis. Reikia virti kavą. Įsijungia radiją: žinios. Rytinis ritualas, apie kurį jau pasakojau. Dušas, ilgai muilina savo veidą, dvokiąs vanduo, tiršta sunki kava, javų lėkštutė, kurią valgo atsainiai, nejausdamas skonio, sausainiai prie kavos, juos laiko šaldytuve, todėl jie tokie sušalę ir beskoniai, knisasi po ant grindų sumestų rūbų krūvą, ieškodamas švarios marškės, apatinių, rengimasis, knygos netvarkingai sudedamos į krepšį, durys ir gatvė. Toks rytmečio režimas.

Užtrenkdamas duris, kartoja vaikišką balabušką; mano batai buvo du... Taip, mano batai buvo du, vakar ir šiandien, tik du, toks tuščias esu šiandien, tokia tuščia mano ryto erdvė, visokie maži darbai užgraužė, nėra laiko susikaupti, nėra laiko geriems laikams, nėra laiko

laikui. Vasaros rytas jį pasitinka karštu tvankiu bučiniu. Patetiška, taip patetiška, mane bučiuoja rytas, amerikietiškas rytas, klepsi gatve link autobusų stotelės, taip, jaunas tamsiaodis rytas bučiuoja mano karštas tamsiai raudonas lūpas. Mano homoerotinė meilė: apkabina ir nepaleidžia. Karštis staigia čiurkšle įsilieja mano burnon.

Taip, homoerotiškas karštis, skverbiasi į kiekvieną tavo porą, užlieja tavo regėjimą, lūpas ir rankas. Taip, net tada, kai skauda pilvą, jis nesigėdija karščio. Nėra kaip gėdytis; nėra kaip gėdytis, gal praeis iki vakaro, o dabar tik šlapios pažastys, tik į šonus lakstančios mintys, tik dusulys. Karštis. Kaip neskaudės pilvo, jei visą dieną valgė vien tik šokoladą; šlykščią rudą košę, be jokio kvapo ir skonio; keista, kad įmanoma pagaminti tokį šokoladą, jis mąstė; kad įmanoma pagaminti beskonę ir bekvapę košę ir vadinti ją geriausiu šokoladu. Jau antrąsyk jis apsiriko pirkdamas šitą dirbinį; neapsižiūrėjo apsvaigęs nuo karščio ir tvankos. Jis laukia, kol nustos skaudėti pilvą. Dar ne, dar ne, bet gal po truputį.

Ar tau patinka žodžiai, pasakyk man, ar tau patinka žodžiai karštą vasaros dieną? Taip, man patinka, taip, man patinka. Kasdien treniruoju savo balsą; pripildau burną vandens ir stengiuosi ištarti aiškiau ir kuo greičiau: karštis, *heat*, vienuma, *loneliness*, ženklas, *sign*, pabūk su manimi, *stay with me*, niekuma, *nothingness*, laiptai, *stairs*... Žodžiai – atsitiktiniai, kartu su vandeniu besipilantys iš jo burnos. Diena tokia saldi, diena tokia tikra, esu su savimi, ir būsiu išdidi; paskutiniai vandens lašai, varvantys nuo jo lūpų. Štai, vienas pratimas baigtas. Štai,

viename žaidime nepralaimėjau, tokia mano dalia, toks gyvenimas. Žinau, neliko nieko, žinau, tik tu viena, ištikima diena, pabėgėlė diena. Taip beniūniuojant, dienos ir bėga. Nieko negali padaryti, tik šluostytis ašaras. Ieškoti prasmės, kur jos nėra. Diena tokia trumpa, kai perkerti trisdešimties metų ribą. Diena tokia trumpa.

Pirštais paliečia savo skaudančią galvą. Rytas. Vėl skauda galvą, permatoma kava, lyg kažin koks skaudulys, permatoma kava, nei kažin koks skaudulys. Skauda galvą, skauda raumenis, viskas – nesutramdomas skausmas. Nakties sapnai – nepermatomi, nebeprisimenami. Atsibunda ir sako; siekiu to, kas nepasiekiama. Siekiu to, ko nenorėjau. Pažįstamiems rašau liūdnus laiškus. Išpažįstu savo nuodėmes. Neprisipažįstu, kad daug ką įžeidžiau ir sužeidžiau. Kad laikas žeisti save. Už lango – nepertraukiama greitakalbė, neįmanoma suprasti nė žodžio. Suspaudžia galvą savo išpuoselėtais pirštais; spaudžia, tarsi norėdamas, kad smegenys ištrykštų lygia plona čiurkšle. Ir šiandien karšta. Rytais jis jaučiasi pavargęs ir išsekęs, neturįs jėgų ir valios. Gal dėl to, kad vėlai užmiega, kad klausosi ausis užtrenkiančios muzikos. Niekur neranda sau vietos, niekur neranda sau atgaivos, niekur neranda sau ramybės, niekur nieko neranda. Ar ne liūdna, ar ne liūdna, vėl klausia savęs, dar labiau spausdamas rankomis smilkinius. Liūdna, ir galvą dar labiau sopa, dar ir dar labiau. Karšta, sopa, karšta, sopa. Šluostosi prakaitą, eina išgerti vaistų, taip, aš turiu vaistų, prisimena, aš toks kvailas, juk aš turėjau vaistų, aš turėjau tiek daug vaistų, mano spintelės lentynos lūžo nuo buteliukų, dėžučių, maišelių. Vaistai, vaistai, vaistai –

raminantys, nuskausminantys, išganantys. Vaistai, ir darsyk vaistai. Mano gyvenimas.

Why do I have to suffer? – jis pakartoja visu balsu, kodėl turėčiau kentėti, kodėl, man jau nusibodo šitas karštis, visur, bibliotekoje, prie kompjuterių, mano pilve, mano sopančioje galvoje. Karšta ir nesmagu, mano gyvenimas, mano kvailai patetiškas gyvenimas, mano netikę pasirinkimai, nenudirbti darbai, išsekusi naktis, išsekęs gyvenimas, apsirikimai, pasirinkimai, likimai, kvailas gyvenimas, laiškai, likimai, vėl laiškai, vėl likimai, ir taip be galo ir be krašto. Gerklėje užstringančios raidės, neišlavintas balsas, arbata, kava, velniažin kas, plaunantis jo gerklę, jis pradeda rėkti: *fuck you, go, fuck yourself*, rėkia aukštu balsu. Taip, eik velniažin kur, eik velniop, daužyk pirštais klavišus, eik velniop, rėkia sau, ne kam kitam, eik velniop, prašau, eik velniop su visais laiškais, su visais atminimas, su visomis netikusiomis valandomis ir minutėmis, eik velniop su savo karščiu, su savo dejonėmis, su niekšiškai praleistu laiku, su iššvaistytomis mintimis ir sumanymais. Eik velniop, eik velniop, kur nori, kur nori eik, kalbėk su savimi, kalbėk vėl ir vėl, kalbėk, rėk, šauk, dejuok, eik velniop tu, niekam tikęs kvaily. Jo akyse – baltas niekas. O gal baltas melas, kaip jį vadina anglai, šventas melas, kaip jį vadiname mes. Baltas melas jo paraudusiose akyse.

Negali prisiminti, kokia buvo jo paskutinė eilutė: ar miegūstas užsimiegojęs miegas, ar baltai šventas melas, ar dar kas nors. Bet dabar jau nebesvarbu, jis dar turi penkiolika minučių, penkiolika minučių naujiems sakiniams, penkiolika minučių lėtiems pirštų judesiams, penkiolika

minučių svaigstančiai galvai ir karščiui. Tik tiek. Ir jau nebesvarbu, kad vakar rašė apie šventą melą, arba baltą melą, įsivaizduodamas baltos spalvos paklodes ir sniego baltumo kojines, nesvarbu, kad sakė: baltas melas dar nieko neišganė ir neišgelbėjo, baltą melą taip nesunku sutepti, kaip tas baltut baltas kojines. Šiek tiek panešiotas baltas melas pasidaro nebebaltas. Šiek tiek panešiotas baltas melas žaidžia su savimi ir su kitais. Panešiotas baltas melas pradeda žeisti. Panešiotas baltas melas virsta išdavyste ir išnaudojimu. Pasinaudojimu ir pavergimu. Kaip ir daug kas čia, šioje žemėje: visa įmanoma perkeisti ir paversti savęs paties priešingybe. Iš viso lieka niekas, arba atvirkščiai. Taip, vakar jis ilgai mąstė apie baltus melus, ir dar ilgiau apie savęs apgaudinėjimą, apie savęs išnaudojimą, apie savo nevilti, apie tai, kaip melavimas sau paverčiamas savęs neapykanta. Nekenčiu savęs: nežymaus apsimelavusio asmens savyje, nekenčiu rytų, kai nubundu sunkiai, visai nenorėdamas, nekenčiu ir šios akimirkos, kai rašau, kaip per likusias penkias minutes noriu atrodyti išmintingas ir giliamintis. Gražuolis ir nuskriaustas. Apsiaustas ir apsisiautęs. Visi tie dalykai, jis pasikrapštė niežtinčią kaktą, visi tie dalykai – jau juodo melo pradžia, melas sau apie save. Kitais žodžiais, nesugebėjimas suvokti, kas yra meluotina, o kas ne, kas yra galvotina ir kas ne, kur pradžios ir pabaigos, kur dienos, o kur naktys, kur pradėti ir kur sustoti. Pasimetus spaudyti klavišus, tik toks išsigelbėjiams, net neanalizuoti savęs, bet būti su savimi, kurio niekaip negali pažinti, būti liūdnam ir prislėgtam, nors žinoti šito visko priežastį, viso šito priežastį, žinoti, kad melas yra melas, kad baltas yra juodas, ir kad turėti reiškia neturėti, susiraizgiusios

sąvokos, pailgėję sakiniai, daugybė jungtukų, tai ir yra visa, ką jis dar sugeba.

Po kelių dienų vėl lengva supykti – numetu telefono ragelį tepasakęs labanakt, tik tiek, nes kam reikia keiksmažodžių, kam reikia gergždinčių balsų, kam reikia ašarų ir atsiprašymų. Ne, nereikia. Žinau, kad man taip lengva supykti, taip lengva supykti. Nenoriu net galvoti, kad esu toks piktas, kad savo nelaimes verčiu kitiems. Numetu telefono ragelį, trenkiu durimis, išgeriu stiklinę vandens, žiūriu pro langą, drėgnu rankšluosčiu šluostausi prakaitą. Jaučiu benzino kvapą, pro mano langą matosi pagrindinė gatvė, nuolat skubančios mašinos, išklerę varikliai, nubrozdinti šonai, išmetamos dujos, karštis. Ir taip kas dieną. Norėčiau uždaryti langus, bet tada bus visai nepakeliama. Į mano plaukus veršis didžiulės juodos skruzdėlės, mano veido raukšlėse apsigyvens naktinės plaštakės, kurios dauginasi tvankiame nakties ore. Jei uždarysiu langą, jausiuosi tarsi narve įkalintas paukštis, kurio plunksnas graužia nežinomos kirmėlės. Geriau uostyti mašinų išmetamas dujas, geriau klausytis motorų barškėjimo, geriau žiūrėti pro langą į tolumoje šmėžuojantį downtowną. Lauksiu lietaus. Gal po jo šiek tiek atvės, gal po lietaus bus lengviau alsuoti. Maža, bet vis tiek viltis. Tiek vilties. Klausykis, kaip aš rašau tau nematomus laiškus, kaip vis užmirštu sąrašus, užmirštu nusipirkti papkių, užmirštu, kur turėjau nueiti vakar, ką vakar turėjau kalbėti, kam skųstis. Užmiršau, kuo vakar mitau ir kam gyvenau. Rodos, kad sergu užmaršties liga. Štai ir lietus.

Jis uždaro langą, bijo, kad lietus sušlapins prie lango tįsantį matracą, jis miega ant jo, tiesiog ant žemės. Gal dėl to rytais jaučia, kad veidas apneštas storo dulkių sluoksnio. Jo bute daug dulkių, jis mėgsta kartoti, dulke, dulke, eik šalin... Dulkės jį mėgsta, mėgsta jo kūną, jo veidą, jo akis. Visą naktį jis vartosi nuo vieno šono ant kito mėgindamas pabėgti nuo dulkių. Ryte dulkės, užpildžiusios jo veidą, tik juokiasi. Neįmanoma išvengti. Kaip ir savo paties gyvenimo. Taip ir eina jo dienos: prisimena, kad iš dulkės į dulkes, iš dulkės į dulkes... Nebegąsdina dulkių pilni kampai, storu sluoksniu apsinešusi palmė, nebegąsdina dulkėmis virstąs gyvenimas. Viskas iš dulkės, viskas į dulkes.

Kartais jis susitinka su savo sena pažįstama. Jie lėtai kalba apie savo nelaimes, apie netikusius sprendimus, apie atidėtus metus. Mes lenktyniaujame vienas su kitu, šypsosi ji, lenktyniaujame, kas liūdnesnis, kam blogiau, kas labiau pasimetęs. Pripildome vienas kitą liūdesiu, pripildome vienas kitą savo nepasisekimais, savo netikusiomis dienomis. Mes labai panašūs, sako ji, tik aš daugiau kalbu, mėgstu žmones, dažnai su jais būnu, iškalbu save. Jis sutinka: taip, ji kalbi, ji kalba daug, nors ne visada ką nors pasako. Kalba, kad kalbėtų. Jai reikia, kad jos klausytųsi. Reikia, kad kas nors galėtų ją suprasti. Jis tą gali, jis puikiai ją perpratęs. Už tai ji labai dėkinga, daug sykių dėkojo jam, daug sykių prisipažino, kad jis suprantąs ją geriausiai. Jis tik šypsosi. Ką begalėjo pridėti? Tik tai, kad turėtų dirbti profesionaliu guodėju, nors paguodos reikia ir jam pačiam. Gal labiausiai reikia.

Lietus tebelyja, aš sėdžiu ant savo matraco, aš mąstau apie tolimas šalis, apie tai, kad mano gyvenimas vis labiau atidedamas. Dienos bėga, o Nemunas teka. Tikrai, ir kitos upės teka, bet dienos bėga. Nenusakomu greičiu. Sėdžiu ilgai. Kaip mano draugė yra pasakiusi, mėgstu žmones, kurie gali sėdėti ilgai nieko neveikdami; klausytis muzikos, skaityti knygą, tik sėdėti. Taip, aš esu vienas iš šitų žmonių. Vienas, kurio gyvenimas ir yra ilgas vienodas sėdėjimas. Gal geriau pavadinti jį rymojimu. Aš mėstu rymoti. Seniau kalbėdavau poterius, melsdavausi. Dabar tik rymau, paniręs į tamsią niekumą. Tamsu ir ramu, tik niekybė, ir jokios minties manyje. Tarsi nebūtum, tarsi būtum ištirpęs tamsoje, tamsioje niekybėje. Vis ilgiau ir ilgiau taip rymau, tarsi mokyčiausi nebūti.

Išniręs iš tamsumos, jis sėlina virtuvėn. Obuolys, varškė, kava. Pasikartojantis maistas. Valgis beveik be jokio skonio. Valgo ilgai, skaitydamas laikraštį. Nežino, ar toks valgymas irgi yra mėginimas panirti tamsumon. Baigęs net neprisimena, ką valgė. Neprisimena net ką skaitė žiaumodamas. Tik išnyrančios žinios, tik kasdienės sensacijos, pamesti katinai, suvalgyti naujagimiai, šiukšlių dėžėse besimėtančios vyro kūno dalys, vyras, pats nusipjovęs savo lytinį organą; moteris, visai dienai palikusi savo vaikus mašinoje. Jis vėl panyra tamson.

Tamsa ir vėl tamsa. Nevietoje padėtas kablelis, pasakytas sakinys, neteisingai sukirčiuotas žodis: tamsa. Tamsa, tamsa manyje ir tavyje. Panirstu į tamsą, kapanojuos iš tamsos, vėl tamsu. Vakare jis ilgai žiūri į lubas, girdi, kaip kažkoks vabzdys atsimuša į virtuvėje užžiebtą lempą, kaip blaškosi, kaip degina savo trapius sparnus.

Ant lubų jo paties pirštų antspaudai: vieną sykį jis mėgino sulyginti netvarkingai sudėliotas lubų plytas. Niekas neišėjo, tik pažymėjo pilkas lubas savo pirštų antspaudais. Buvo labai piktas. Kaip ir dabar, kai žiūri į lubas. Žiūri, o norėtų griežti dantimis. Žiūri, bet mato tik savo pirštų antspaudus. Žiūri, bet nieko nemato: tik save, tik save, nyrantį į tamsą, tik liūdesio bangą, vėl jį užplūstančią, vėl nereikalingos dienos, vėl sunkios naktys, vėl ieškojimas to, ką pametęs. Taip, visada tas pats.

Dažnai jis tikisi, kad galės išvengti tamsos, jei kas nors netikėta atsitiks jo gyvenime. Bet nieko nenutinka. Gulėdamas, raižydamas akimis lubas, vakar susimąstė apie mirtį. Gal dėl to, kad prieš tai viena ausimi nugirdo radijo laidą apie mirtį, apie tai, kaip žmonės miršta, nugalėti ligos. Kaip turi susitaikyti ir atsiduoti. Taip, aš galvoju, dienos eina, ir vis dar sunku įsivaizduoti mirties akimirkas; sunku įsivaizduoti, kur eitum, ką galvotum, žinodamas, kad tau liko tik kelios dienos, tik savaitė. Dažnai jis ilgėjosi mirties, bet matyt tik iš tolo, tik teoretiškai, nes jam buvo baisu. Suvokė, kad daug kas norėtų numirti mėnesiui, metams, paskui vėl prisikelti; norėjo daug skausmo kitiems, bet žinojo, kad viskas praeina, kad praeina ir skausmas, ir liūdesys, ir visi kiti dalykai, žmonės užmiršta, visada viską užmiršta; tokie atminties galai, tokia atminimo galia: užmiršti, kas skaudėjo, užmiršti, paslėpti savo viduje, nematomose gelmėse, nepermatomoje gilumoje. Daug žodžių, nepasakytų žodžių, daug neišsakyto skausmo toje tamsoje. Tamsos gelmė be jokio dugno. Be jokio dugno mano tamsa. Taip taip, kad ir kaip patetiškai skambėtų, gulėdamas mąstė, mano gelmė – beribė, mano tamsa – tarsi bedugnė.

Viskas, kas ateina mano sąmonėn, panyra gelmėn; viskas, kas panyra gelmėn, virsta tamsa.

Šiandien jo gyvenime prasideda nauja novelė. Atsibudo sunkia geliančia galva. Pasakė sau: šiandien mano gyvenime – nauja novelė, šiandien mano diena ją parašys. Mano kasdienis slankiojimas pakampėmis, sėdėjimas prie kompjuterio, drovūs žvilgsniai į šalia sėdinčius jaunuolius, laikas. Visa tai aš iškęsiu, visa tai išgalvosiu, visa tai pavirs maža dailia novele, galvoja jis. Pirmiausia aprašysiu, kaip keliuosi, kaip mano kūnas dar merkiasi, dar nenori judintis. Jau vėlu, turiu keltis, nes kitaip pavėluosiu į autobusą. Keliuosi, malu kavą, įjungiu kavos aparatą, kepu vaflius, į lėkštutę su pienu ir javainiais įmetu braškių. Mėgstu pirma užkąsti, tik paskui praustis. Kavos kvapas – sunkus ir keistas. Kaip ir dažnai, neįmanoma gauti geros kavos, todėl perku kokia papuola. Juodas tirštas skystis – per stipru. Įpilu pieno, juodas skystis pašviesėja; dabar jis rusvai juodas. Neskanu, bet galima gerti, jei užsikanti vafliu su uogiene. Bekandant vaflio, jaučiu, kad mano novelė darosi nuobodi. Tai ne novelė, o romanas: detalių begalybė, aplipusi mano uoginas lūpas. Ar taip svarbu, į kokį žanrą tilps mano diena? Ar taip svarbu, kokiu žanru kalbėsiu šiandien? Rašau tik sau, kartoja, bet netiki. Žinau, kad ne tik sau, kad ne tik sau. Todėl ir vadinu šią dieną novele, kuri pasibaigė dar neprasidėjusi. Gerai, gerai, aš atsiprašau, mano pusryčiai tęsiasi, mano novelė tįsta. Kaip juoda neskani kava. Išpilu ją į kriauklę, įsipilu naujos, šiek tiek silpnesnės. Taip ir diena: išpilu ją į kriauklę, laukdamas, kad rytoj mano

diena bus geresnė, kad ragausiu ją lyg kvapnią Seattle'o kavą. Taip, turiu laukti tokios dienos.

Dar viena novelė, dar vienas prisipažinimas apie meilę, dar viena daina: Michelis [Foucault] mano širdyje. Kai sėdžiu prie kompjuterio, mąstydamas apie karalius ir jų kūnus, prisimenu Michelį. Jo nuskustą galvą, jo destruktyvius jausmus, jo akis, vaiko akis, keistai liūdnas akis. Michelio akys man primena Warreną, jo žvilgsnį, kad ir kaip keista, panašios akys, skirtingų žmonių akys. Nūnai Michelis sklando aukštybėse, skaičiuodamas angelų kūnus, mėgindamas aprašyti jų kūniškus pavidalus. Kas tai – išsivadavimo ar vergovės technologija? – juokiasi Michelis. Ne, tokios priešybės niekam tikusios. Kad ir kaip angelų kūnai būtų suvaržyti angelų giesmių, jie daug ką pasako: apie dangų, apie jame esančius, apie mūsų nihilistinį ir primityvų Anapusinio pasaulio vaizdinį. Ar žinai, kad angelų krūtinės neturi spenelių? – sako Foucault. Ar žinai, kad angelai turi lytinius organus: jie visi hermafroditai. Taip, nieko naujo, bet žinok, kad pasaulis, kuriame gyvena Michelis, mėgsta dviprasmybes, o dar labiau daugiaprasmybes. Angelai labai mėgsta gadinti orą, aiškina Michelis. Taip, tuo jie šiek tiek panašūs į amerikiečius, kurie gadina orą kur tik papuola. Angelai gadina orą dėl to, kad jų išleidžiama smarvė iš tikrųjų yra malonesnė už bet kokį žemišką kvapą. Iš tikrųjų tai net ne smarvė; tai paties Dievo alsavimas. Gražu, sakau Micheliui, nors neįtikėtina. Bet gražu. Ar daug žmogui reikia, sako Michelis. Tik angelų, kurie gadina orą, tik jų lytinių organų, tik daugiaprasmybės. Viskas nuskęsta angelų žodžiuose, kuriuose įmanu

paregėti viso, ne tik Vakarų, pasaulio istoriją. Įsivaizduoji, angelų giesmėse sukaupti visi įmanomi pasaulio diskursai? Ar įsivaizduoji? – klausia manęs Michelis. Ar įsivaizduoji? Aš sukursiu didžausią pasaulio archyvą, išaiškinsiu visas įmanomas taisykles, pagal kurias mūsų pasaulis buvo sutvertas; aš sukursiu visų įmanomų pasakymų, ištarčių, nuosprendžių ir žinojimų archyvą. Ar įsivaizduoji, klausia Michelis? Ar įsivaizduoji? Ne, atsakau, ne, man taip sunku šitai įsivaizduoti, man taip sunku šitai įsivaizduoti. Michelio akys keistai šypsosi. Vėl prisimenu Warreną ir jo akis. Micheli Micheli, mūsų pokalbis toks keistas, tokia keista tavo šypsena, tokia keista diena. Visai nepanašį į novelę.

Tu – ne tasai. Geriu baltą vyną, geriu ir juokiuosi. Iš savęs, iš savo vienatvės, net ne vienatvės, bet vienumos. Juokiuosi ir geriu. Džiaugiuosi, kad dar galiu gerti. Tu – ne tasai. Tu – ne tasai, ir gerai, kikenu. Tu – tikrai ne tasai. Niekad nebuvo to. Niekad. Geriu baltą vyną, gerą baltą vyną, valgau gerą prancūzišką brie. Gera nebūti šiandien, gera užmiršti, kad esu. Skaitau laikraštpalaikius. Norisi verkti, ašaros rieda mano spuoguotu veidu, juokiuosi, geriu baltą vyną. Tu – visad ne tas, ir aš – visad ne tam. Žinau, klausausi lyriškai kvailos muzikos, norėčiau užsikimšti ausis, bet man patinka. Patinka ašaros, kvaila muzika, geras baltas vynas. Keliauti, kol dar galima, nors tu – ne tas, ir aš – ne tam. Žinau, bet nesiskundžiu, klausausi ir geriu, tik tai, kas lieka, tam nėra pabaigos. Mano žodžiams lieka tik žodžiai, mano naktims lieka tik mano naktys. Muzika pradeda mane erzinti, mano akys skauda nuo dienos skaitymo. Vynas baigiasi, bet tu – vis

dar ne tas, ir niekad ne tas. Dievas žino, kur tu. Dievas žino, nekartok Dievo vardo be reikalo, niekas nežino, niekas nežino, kodėl tu – ne tas, o aš – ne tau ir ne tam.

Žinau, kad kartojuosi, bet vėl pasakysiu: mąstau, kaip gera negyventi, bet bijau. Matyt norisi gyventi. Norisi gyventi tiems, kurie yra silpni ir bejėgiai. Norisi gyventi tiems, kurių širdyje Michelis. Micheli, atsiliepk, tu mano šventasis, tu mano išganytojas, tikiu tavimi, tikiu tavo žodžiais, tikiu, kad tu mane išgelbėsi mane pražudydamas. Patetiškas Micheli. Patetiškas Foucault.

Jis ilgai ieško akinių, neranda, negali be akinių rašyti, štai, štai išganingi akiniai, išganinga muzika fone, išganinga rega, vis silpnėjanti rega. Sėdėdamas ant tualeto susiima galvą rankomis ir verkia. Kaip aš keliausiu toliau, kaip aš keliausiu toliau? Duok man jėgų, duok man jėgų, Dieve, vėl kartoju jo vardą, vėl be reikalo. Duok man jėgų. Duokit man jėgų. Ir Micheli, duok man jėgų, duok man jėgų. Aš gyvenu rytojuj, kaip ir visada, aš gyvenu rytojui, aš gyvenu rytojui. Patetiškas Foucault, duok man jėgų. Duok man jėgų ir ašarų, per dažnai kartoju šventus vardus, per dažnai verkiu, jis tebelaiko rankomis suspaustą savo galvą. Visa per dažnai, visa per dažnai, visa per dažnai. Mielas Micheli, aš bučiuoju tavo šventas akis, tik suteik man jėgų, aš žinau, tu man suteiksi jėgų, tu man suteiksi jėgų.

Suradęs akinius, jis vėl barbena klavišais sakinius, kurie net nepanašūs į sakinius. Sakiniai tokie pasimetę, tokie išsiardę. Liaudies balsas: bandyk, kol išeis, nepasiduok. Liaudies balsas: stiprybės, jėgų ir sveikatos. Šiuos palinkėjimus jis rašydavo ant sveikinimų. Jėgų ir

sveikatos, jų man trūksta, štai geriu baltą vyną be jokio saiko, juokiuosi ir verkiu. Čia juokiuosi, čia verkiu. Niekad taip nebuvo. Niekad taip nebuvo. Niekad. Niekad. Esu vienut vienas šiame pasaulyje, vis labiau vienas. Niekad nebuvau toks vienas, niekad. Net keista, kaip vienatvė, arba geriau vienuma, mane nugali. Vienuma. Kasdienės novelės, kasdieniai pasisakymai: ašaros, juokas, sakiniai, žodžiai, nėra laiškų, Dievai, malda, kūnas, kasdiena kaip novelė. Pakartoju tas pačias savaites, jis linksi žiūrėdamas į kompjuterio ekraną. Pakartoju savo vienumą. Garsi lietuvių kritikė dejuoja apie vienišuosius, apie vienišuosius, kurie dejuoja kartu su ja, būriais, miniomis, susispietę kažin kur, Vilniaus salėse ir užeigose. Vienišieji bus palaiminti, skamba tarsi iš kokios juodo humoro knygos. Vienišieji bus palaiminti, o aš buvau prakeiktas, aš buvau prakeiktas, aš buvau. Aš tik buvau, tik buvau, tik buvau, tik buvau. Gerai, jis nespaudžia paskutinius migtukus, paskutinius klavišus, gerai, užteks skųstis, užteks rašyti, užteks netvarkos, užteks šitų raidžių ir ženklų, užteks visko, padėsiu tašką. Aš nenoriu gyventi. Rytoj turėčiau užrašyti, kaip aš mirštu ir kaip prisikeliu. Vienišieji bus palaiminti, vienišieji bus išganyti, vienišųjų bus dangus. Michelis bus su manimi.

Vėl ašaros, vėl tragedijos, vėl nuovargis, vėl išpurtęs veidas, vėl nuoskaudos, vėl naktis, vėl dušas, vėl tu, vėl aš, vėl vienintelis aš, kuriam nėra galo. Vėl diena, vėl karštis, vėl nuovargis, vėl vos sulaikai ašaras, vėl skaitai savo laiškus dar sykį ir dar sykį, vėl vos sulaikai ašaras, vėl nusišnypšti nosį, vėl spuogai ant kaktos, vėl niežti

spuogus, vėl sėdi nuleidęs galvą, vėl lauki žinių, vėl žiūri pro langą, vėl medžiai, vėl diemedžiai, vėl praeiviai, vėl prastas kvapas iš burnos, vėl vandens lašai nuo oro vėsintuvo, krentantys man ant galvos, vėl silpna, vėl ta pati nuoskauda, vėl nėra žinių, vėl niekas man nerašo, vėl žiūriu pro langą, vėl išsiblaškęs, vėl taip skaudu ir vieniša, vėl reikia savęs gailėtis, vėl niekam nereikalingas, vėl tas pats jausmas, vėl pažįstami veidai, slenkantys per duris, vėl tas pats žodis, vėl ir vėl, vėl niekam nesvarbu, kad buvai, vėl niekas nedainuoja tau lopšinių, vėl nuovargis, vėl ir vėl, vėl ašaros, vėl tragedijos, vėl užtinusios akys, vėl susimąstai apie save ir artimus, vėl ašaros tvenkiasi akyse, vėl norisi verkti, vėl taip baisu, vėl širdis pradeda plakti vis smarkiau ir smarkiau, vėl diena, ir vėl tas pats, vėl ir vėl.

Jo gyvenimo istorija trumpam sustoja. Jis sustoja. Sustoja. Taškas.

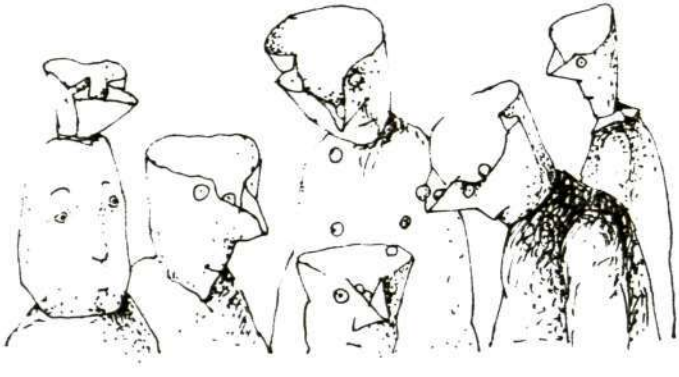

KŪRYBINIUOSE PASAULIUOSE

KAUNE, MANO KAUNE...

Markas Zingeris. *Aplink fontaną, arba mažasis Paryžius.* Vilnius: Tyto alba, 1998.

Kiekvienas miestas turi savo paradinę pusę, fasadą, ir savo apsmukusius užkampius. Labai dažnai skaudus mūsų žmogiškumas, tos, anot Zingerio, „skaisčia liepsna degančios sielos", išryškėja kaip tik tenai – sutrešusio gyvenimo ir mirties valdoj, kur jau nebelieka prasmės ko nors dar tikėtis apgaudinėjant save ar kitus. Šią Vilniaus miesto pusę, jo Užupį, mums yra parodęs Jurgis Kunčinas romane *Tūla*, o Kaunui tą paslaugą atliko Markas Zingeris romanu *Aplink fontaną, arba mažasis Paryžius.*

Žanro atžvilgiu tai ne tiek romanas, kiek savotiška laiko kronika, margas kaleidoskopas, kur pagrindinis „herojus" ir yra pats Kaunas, knygos Pasakotojo Joškės kiek ironiškai vadinamas „Menapoliu" arba „Mažuoju Paryžium". Knygos veikėjai laikini, kaip, anot autoriaus, ir pati „laikinoji sostinė". Jie mus sudomina, patraukia, ir tuoj po to išblėsta, nes romane laikas bėga risčia per dešimtmečius, per visą miesto ir krašto istoriją: nuo tarpukario, per sovietų, nacių okupacijas iki šios dienos. Nespėję giliau suleisti šaknų į savo žmogiškos pilnumos galimybes, charakteriai išbėga trumpam į sceną – niūrų, sutrešusį seno teatro ovalą primenantį Fontano kiemą –

lyg kokie tragikomiški *commedia del' arte* personažai ir vienas po kito pasitraukia pro mirties duris.

Šitaip linkteli skaitytojams Ernestas Dūda, buvęs konservatorijos direktorius, žmogus, kuris, kaip ir tas Fontano kiemas, „giliai krūtinėj gniaužė užmirštą vaikystės džiaugsmą ir šventės ilgesį". Ciniškai šantažuojamas KGB kapitono Jajičnicos, jis visgi atsisako bendradarbiauti, praranda viską, prasigeria, ir galų gale žūva užmigęs girtas gatvėj, po pravažiuojančio vežimo ratais.

(Tarp kitko, pastebėkime karnavališkas kai kurių veikėjų pavardes: Dūda, Jajičnica [kiaušinienė] – tiesiai iš Gogolio komedijos „Vedybos", jo kolega enkavedistas Švanciūga, vėliau tapęs dabartinės nepriklausomos Lietuvos seimo nariu).

Dūdos žmona Eleonora, išmokusi Paryžiuje siuvėjos amato, visas smetoninio Kauno poniutes gražiai apsiuvusi, pasirodo esanti duktė garsios rusų šokėjos Jermolajevos, palikusios šią mergaitę (kūdikį) revoliucijos metu besitraukiančiai baltagvardiečių šeimai. Jos susitinka Paryžiuje, bet viena kitos neatpažįsta, nors Jermolajeva vieną skaudų kaip gili žaizda akimirksnį ir stovi prie pat pažinimo ribos. Abi – ir motina ir duktė – galų gale pasikaria, viena dėl atsivėrusios visiškos gyvenimo beprasmybės, kita – po vyro mirties priėjusi paskutinę skurdo ribą. Tiesa, dar prieš tai ji susilaukia vaiko (Donato Dūdos) su internuotu lenkų karininku Hermanu, elegantišku ir romantišku, kišenėje nešiojančiu Baudelaire eilėraščius, paskui rusai jį sušaudo Katyno miške, drauge su kitais lenkais. Sūnus Donatas žūva kažkur (gal Sibire), Jajičnicos užkankintas dėl to, kad per antisovietines riaušes Kaune šoko ant apverstos ir degančios milicijos mašinos, o dar labiau už tai, kad pro buto langą iškėlė kažkokią tam KGB žudikui nepažįstamą „vėliavą", (o iš tikrųjų margą ženklą pasikorusios motinos atminimui).

Fontano kiemsargis, raupsuotasis Vaclovas Blieka, buvęs žydšaudis, o dabar Jajičnicos tarnas, KGB šnipelis ir vežikas, botagu užpliekia kantrųjį savo arklį Ferdinandą, o vėliau pražūva naktyje, prieš tai užmušęs dėl merginos savo konkurentą. Įdomu, kaip Zingeris sugretina Jermolajevos, Ugnies Paukštės, šokį pakibus ant šilkinės kilpos su arklio mirtimi: „Papasakojęs apie Ugnies paukštės aukštą skrydį, papasakosiu ir apie Menapily klapsintį kiemo arklį" (p. 67). Toks staigus sugretinimas galėtų atrodyti ciniškas, bet iš tiesų yra atvirkščiai – kupinas nepakeliamo gailesčio nekaltiesiems – istorijos, laiko, žmogaus žiaurumo aukoms. Ir kuo ramiau, paprasčiau Zingeris apie visas tas mažam Europos užkampy vykstančias tragedijas pasakoja, tuo gilesnė skaitytojo dvasioj darosi žaizda, didėja gailestis. Sakyčiau, stoiškas, panašus į ramybę gailestis, kokį galėtum jausti, pavyzdžiui, žiūrėdamas į žemės drebėjimo siaubingai suniokotą Turkijos miestą su dešimtimis tūkstančių nekaltų aukų. Po kiek laiko supranti, kad knygoje mes matome iki juokingumo klaikią parodiją to, ką bolševikų filosofai vadino „istorijos dėsniais", nepermaldaujamu žmonijos progresu į visus akinančią Stalino saulės ateitį.

Nuo šio romano keletas siūlų nusitęsia ir į ankstyvesnius Zingerio tekstus. Savo Pabaigos žodyje jis sakosi skaitęs Henriko Radausko pirmą knygą *Fontanas* ir užaugęs „Kieme su fontanu". Fontanas jam yra Kauno simbolis.

Fontaną randame ir rinkinyje *Šitiek saulėlydžių*, išėjusiame 1993-čiais metais. Ten yra eilėraštis proza, pavadintas „Vaikystės kieme". Zingeris rašo: „ko gero, aš galiu prilyginti šį sudužusį kiemo fontaną geroms knygoms". Viena tokia gera knyga – šis romanas. Toliau sakoma: „Jeigu fontanas išdžiuvo, lįsdavo po žeme sargas su raktais rakinti požeminių durelių, sukti prieškario rankenėlių". Dabar šis sargas išlindo iš po žemių kaip

Vaclovas Blieka – žudikas ir išdavikas. Ernestas Dūda, romantikas, garbingas žmogus, tapęs beviltišku alkoholiku, kartu su sūnum elgetavęs gatvėje ir ten žuvęs, turi savo prototipą to paties *Saulėlydžių* rinkinio eilėraštyje „Bedarbis". Šis bedarbis „žiūrėjo išilgai Laisvės alėjos, lyg laukdamas Kristaus", bet „Kristus neatvyko. Atklapsėjo tik vienas asilas [Ferdinando prototipas], be Kristaus". Tai belaukiant prasiskleidžia jo sielos šventa žmogiška prigimtis: „Šiaudai bedarbio plaukuose ėmė panėšėti į vainiką. Jo veidas tapo kaip šlynas nuo šitiek saulėlydžių. ‚Ponas, gal turit...' kai jis šitaip prašydavo, jaučiau, kad jis prašo talento, ilgisi palikuonio, klausia gyvenimo prasmės" (p. 57). Tokie pat yra ir Ernesto Dūdos troškimai bei klausimai.

Stoiška, gili meilė gyvenimo sutriuškintam žmogui kaip kokia aureolė apsupa visą romaną ir sudaro jo pagrindinę nuotaiką. Ji prasišviečia ir pačiame įvadiniame eilėraštyje iš dar ankstesnio Zingerio rinkinio *Vakaras vaikystėje* (1989):

> Dieve, suteik man išminties
> sutikti mirtį kaip siuvėjas užsakovą,
> išmatuoti ją, sukandus dantimis centimetrą,
> sudygsniuoti jos šiurpų šlafroką siūlais
> ir atsisveikinti, tris kartus lenkiantis, ir
> palydėti ją iki slenksčio.
>
> Dieve, suteik man išminties
> pragyventi savęs netekimą.
> Pakūkčioti virš grabo,
> paberti maldos žirnius virš duobės
> ir atsidusus vėl sėst prie stalo.
>
> Ar mano širdis ištvertų tokią išmintį?
> Ar mano protas neplyštų nuo tokio žinojimo?

Koks amatininkas nagingesnis už mirtį?
Koks žydas gudresnis už netektį? (p. 7).

Kaip dabar jo romanas liudija, atrodo, Dievas Zingerio išklausė.

R. Šilbajoris

DOVANA PREZIDENTŪRAI – PREZIDENTŪROS DOVANA

Edmundas Rimša, compiler and editor, *The Heraldry of Lithuania*, I, Vilnius: Baltos lankos, 1998.

Galima nedviprasmiškai teigti, kad, nepaisant trūkumų, *The Heraldry of Lithuania* šiuo metu yra pati prieinamiausia apžvalga anglų kalba apie Lietuvos valstybinius herbus, vėliavas ir ypač, apie miestų ir miestelių herbus. Malonu paimti šį Heraldikos Komisijos paruoštą ir gražiai apipavidalintą vadovėlį, pavartyti, įsižiūrėti į šimtą su virš spalvotų iliustracijų, vaizduojančių dažniausiai matomus herbus Lietuvoje.

Teko sužinoti, kad iš tūkstančio egzempliorių atspausdintų angliškai, Prezidentūrai skirta aštuoni šimtai. Tai visai suprantama: nors knyga plonutė ir mažytė, ji patenkina aukščiausius reprezentacinius reikalavimus. Šią įstaigą kasdien lanko įvairiausi diplomatai, kariškiai, komersantai ir kitokie svečiai. Apdovanoti šia knyga ir naudodami ją kaip parankų palydovą savo kelionėse, jie

žymiai lengviau orientuosis, geriau susipažins su aplankytų vietovių praeitimi.

The Heraldry of Lithuania liudija, kad paskutiniu metu Lietuvos heraldikos tyrinėjimai subrendo, prašoko prieškarinį lygį. Pavyzdžiui, Jono Beržanskio-Klausučio *Lietuvos heraldika*, išleista 1930 m. Kaune, visiškai nepateisino savo pavadinimo, nes joje aiškinama vienos giminės genealogija. M. Dobužinskio *Vytis*, išleistas Kaune 1933 m. ir perspausdintas 1990 m., buvo trumpa studija, aptarianti Lietuvos valstybinio herbo praeitį. Mokslinis lygis aukštesnis, bet daug medžiagos, liečiančios Vyčio senovę, liko nepanaudota. J. Liškevičienės *XVI-XVIII amžiaus knygų grafika: Herbai senuosiuose Lietuvos spaudiniuose*, išleista Vilniuje 1998 m., savo apimtimi, gausybe iliustracijų ir akademine „aparatūra", patenkina aukščiausius standartus. Bet kadangi ši knyga skirta retenybėms bibliotekų specfonduose ir išleista lietuvių kalba, lietuviškai neskaitantys žmonės, susidomėję Lietuvos heraldika, pirmiausia kreipsis į *The Heraldry of Lithuania*. Todėl ji traukia mūsų dėmesį.

Reikalavusi kruopštaus darbo dešimtmečių Vilniaus, Kauno, Petrapilio, Krokuvos, Berlyno, Varšuvos, Gdansko ir kituose archyvuose, ši knyga galėjo tapti kelrodžiu saugyklų labirintuose. Deja, taip neįvyko, nes neįdėti tikslūs nurodymai apie panaudotus fondus ir bylas. Mokslininkai, susidomėję Lietuvos heraldika šio veikalo dėka, turės pakartoti atliktą darbą, vėl ieškoti pagrindinių šaltinių ir dokumentų. Tik Zigmanto Kiaupo skyrius apie Lietuvos miestus paremtas išnašomis. Tikėkime, kad *The Heraldry of Lithuania* ateities koreguotos laidos apsiims pakelti šio veikalo mokslinę vertę.

* * *

Edmundas Rimša trumpai bet informatyviai aprašė Lietuvos miestų ir miestelių herbus. Pristatytos jų sukūrimo aplinkybės, panaudotų įvaizdžių istorija ir reikšmė. Tekstai, skirti Vyčiui ir Lietuvos prezidento vėliavai, galėjo būti tobulesni. Palyginus su miestų herbų aprašymais, kurie trumpai bet kritiškai žvelgia į senuosius ir nebenaudojamus herbus, valstybės simboliai verti išsamesnio dėmesio, svaresnės dokumentacijos, ilgesnių paaiškinimų.

Pavyzdžiui, būtų įdomu sužinoti, kokiais pagrindais mitologinis vienragis tapo dešiniuoju skydininku Prezidento vėliavoje. Dėl grifo ir kairiojo skydininko nėra abejonių: grifai remia Vytį virš Aušros Vartų. Aiškinimas, kad vienragiai puošia kitų valstybių herbus, neįtikina. Kitos valstybės pastatė savo herbus ir jų skydininkus ant kaspinų, augmenijos šakų ir debesų, bet šituo atveju kitų valstybių pavyzdžiai nepanaudoti. Užtat mums visai neaišku, kodėl Prezidento vėliavos elementai – skydas su Vyčiu, grifas jo kairėje, vienragis jo dešinėje – pastatyti ant paprasto lentgalio...

Skyrius apie Vytį sudaro įspūdį, kad mūsų valstybinio herbo įvaizdis seniai nusistovėjęs, kad viskas čia aišku. Tačiau, pažvelgus į anksčiau minėtą M. Dobužinskio studiją apie Vytį, akivaizdu, kad Vyčio patys seniausi abstraktūs ir schematiški prototipai nebuvo įtraukti, iliustruoti ar aptarti *The Heraldry of Lithuania* puslapiuose. Ši spraga be reikalo sutrumpino Vyčio senovę ir užtušavo Vyčio įvaizdžio neišspręstus vidinius prieštaravimus.

Jeigu įsižiūrėtume į Vytį šviežiu žvilgsniu, lyg pirmą kartą, pastebėtume, kad jo šarvai, ginklas, kūno laikysena ir žirgas nėra suderinti. Dabartinė Vyčio atmaina remiasi 1920 m. A. Žmuidzinavičiaus ir 1925 m. J. Zikaro suprojektuotais įvaizdžiais, kuriuos Heraldikos komisija patobulino, išryškindama tų įvaizdžių realizmą. Taigi, reikia žiūrėti ir įvertinti Vytį per realistinę prizmę. Tai padarius, mums peršasi gan nemaloni išvada: Vytis puola ar veja priešą, kuris nei ginkluotas, nei apsišarvavęs...

Pastebėkime raitelio pakeltą ranką su plačiu kardu – Vytis ruošiasi kirsti. Bet ką? Kokį priešą? Jeigu priešas irgi apsišarvavęs, kaip Vytis, tai mūsų raitelio kardas bus visiškai neefektyvus. Geležinių šarvų plokštės remia kardų kirtį. Todėl riteriai, apsišarvavę tokiais šarvais, jojo į kovą su ietimis, kuriomis buvo bandoma išstumti priešą iš balno. Tada pėstininkai, pribėgę prie kritusio riterio, paimdavo jį į belaisvę, arba nužudydavo durdami kardu ar ietimi į tarpus tarp jo šarvo plokščių. Šiuo pagrindu abejojame Vyčio plataus kardo efektyvumu prieš šarvuotą priešą. Seniausi Vyčio atvaizdavimai, išlikę iš XIV-to amžiaus, rodo žymiai plonesnius ir smailesnius kardus. Tie kardai buvo efektyvūs prieš ankstyvųjų viduramžių šarvus, galėdavo pradurti arba prakirsti to laikmečio tinklo šarvus, supintus iš mažų geležinių žiedelių.

Toliau įsižiūrėkime į mūsų raitelio atvirą šalmą. Šalmas su antveidžiu, bet jis pakeltas. Visai normalu laikyti antveidį pakeltą per iškilmes ir paradus, kada svarbu visiems matyti ir atpažinti riterį. Tačiau kovose tai būtų visiškas absurdas, nes būtina apsaugoti veidą ir akis. Tam tikslui ankstyvųjų viduramžių atviro veido šalmas

buvo pakeistas uždaru šalmu su mažomis skylutėmis ar plyšiais, kurios leido riteriui matyti ir kvėpuoti. Mūsų Vytis užsidėjęs vėlesniųjų viduramžių šalmą su antveidžiu. Ši nuleidžiama geležinė plokštė, kartais vadinama vizorium, dengė veidą ir akis. Vyčio atviras veidas implikuoja, kad priešas nėra apsiginklavęs ietimi ar lanku su strėlėmis, nesudaro mūsų raiteliui jokio pavojaus.

Visiškai neapšarvuotas Vyčio žirgas irgi tvirtina, kad priešas neapsiginklavęs. Kovoje toks žirgas būtų buvęs greitai sužeistas ietimis, strėlėmis, arba kirviu pakirstas. Nors mūšių vaizdavimai, išlikę iš ankstyvųjų viduramžių, rodo nešarvuotus žirgus, tačiau, vėlyvųjų viduramžių vaizdavimai žymiai dažniau rodo šarvuotus žirgus. Arklių šarvai vystėsi lygiagrečiai su raitelių šarvais: pradžioje jie buvo gaminami iš geležinių žiedelių tinklo arba virintos odos; galų gale – iš geležinių plokščių. Jie buvo pritaikomi kiekvienam žirgui atskirai, dengė jį nuo galvos iki kelių. Šanfronas saugojo galvą, krinetas – kaklą, peitralas – krūtinę, flanšardai – pilvą, kurperiai – šlaunis. Jojant į kovą, riteriai stengėsi kuo geriau apšarvuoti savo žirgus. Kitu atveju, žirgai, būdami stambūs taikiniai, būtų buvę iš karto pažeisti ir išmetę savo raitelius iš balno į pavojingą situaciją.

Šarvų rūšis ir svoris taipogi nustato raitelio kūno laikyseną balne. Apsišarvavus sunkiais metalinių plokščių šarvais, raiteliui patogiausiai joti ištiestomis kojomis, beveik atsistojusiam, pilnu savo svoriu atsirėmusiam į kilpas. Tuo būdu žymiai lengviau išlaikyti pusiausvyrą, išlyginti svorį tarp balno ir kilpų. Galų gale, ta pozicija sudaro tvirtą atramą po kojomis atėjus momentui, kada smogiama priešui su ietimi, kardu, kirviu ar kūju. Todėl,

sunkiai šarvuoti, vakarų Europos riteriai (kaip ir dabartinis Vytis), yra tipiškai vaizduojami jojantys ištiestomis kojomis. Šiais sumetimais Heraldikos Komisija atitaisė 1990 metais priimtą, bet visiškai klaidingą Vyčio raitelio kojų poziciją. Šis raitelis, kaip ir ankstyvesni Žmuidzinavičiaus ir Zikaro sukurti Vyčio raiteliai, buvo vaizduotas sulenktais keliais.

Šiais laikais galima matyti žokėjus jojant panašioje pozicijoje Kentucky Derby, Ascot, Longchamps ir kitose arklių lenktynėse. Viduramžiuose, totorių ir mongolų raiteliai jojo šitoje pozicijoje, apsišarvavę lengvais, dažnai virintos odos šarvais. Jų mėgstamiausi ginklai būdavo ietis, kardas ir ypač lankas su strėlėmis. Jodavo, atsirėmę į žymiai arčiau balno pakabintas kilpas, žymiai aukščiau negu sunkiai apsišarvavusių riterių kilpos. Totoriai jojo sulenkę kelius, atsisėdę pilnu svoriu balne. Atėjus momentui nutaikyti lankus, vadelės padedamos ant balno, išlaisvinant abidvi rankas. Žirgai ištreniruoti joti pirmyn. Paleidę strėles, totoriai staigiai apsisukdavo, simuliuodami pabėgimą iš mūšio lauko. Priešas juos pradėdavo neorganizuotai vytis. Tada totoriai vėl apsisukdavo įvykdyti savo iš anksto suplanuotą kontrapuolimą.

Yra pagrindo tikėti, kad Vytautas naudojo šią taktiką Žalgirio mūšio pradžioje. Tų laikų šaltiniai taipogi vienur mini lietuvių lengvą kavaleriją, kitur ją vadina greitąja kavalerija. Iš to galima padaryti išvadą dėl jų lengvo apsišarvavimo ir susipažinimo su savo sąjungininkų totorių taktika. Šaltiniuose taip pat skaitome, kad Vytautas keitė savo žirgus kelis kartus prieš pat mūšį ir mūšio eigoje, jodamas tarp pulkų ryšiams palaikyti ir kartu kelti jų ryžtingumą. Dažnas žirgų pakeitimas liudija, kad Vytauto

šarvai buvo sunkių metalinių plokščių. Kitaip, jojant tuo pačiu žirgu nuo ryto iki ankstyvos popietės, kada mūšis prasideda, žirgas būtų buvęs visai nuvargintas. Nepakeitus žirgo iki vakaro, kada mūšis pasibaigia, jisai būtų visiškai nusilpęs, nebūtų galėjęs ant kojų pastovėti.

Šarvų rūšis ir svoris taipogi nustato žirgo padėtį. Mažas arba lengvo sudėjimo arklys ilgai nepaneštų raitelio su sunkiais šarvais. Taigi, jeigu Vytis vaizduojamas metalinių plokščių šarvuose, stambus žirgas yra būtinas. Todėl Heraldikos Komisija pakeitė ankstyvesnius Vyčio žirgo atvaizdus į aiškiai raumeningesnį, artimą šiuolaikinei Belgijos arklių veislei. Įdomu pastebėti, kad ši veislė viduramžiuose buvo vystoma Fryzijoje ir Brabante, arba Flandrijoje, kuri tuo metu išgarsėjo Europos riterių tarpe, jiems parūpindama jų patikimiausius karo žirgus.

Neužtikus archeologų rašymų apie žirgus, palaidotus kartu su senovės lietuvių kariais, reikia spėti apie jų veislę. Tikriausia viduramžių lietuvių raiteliai jojo įvairių veislių žirgais. Iš Žalgirio mūšio aprašymų, kur minima lietuvių lengvoji kavalerija, galima padaryti išvadą, kad jie jojo smulkesnio sudėjimo, greitais arkliais. Ko gero jie balnojo žemaitukus, o gal jų žirgai giminiavosi su Rytprūsių senąja Šveikeno arklių veisle. Ši veislė sudarė genetinį pagrindą Friedricho Didžiojo 18-tame amžiuje išvystytai trakėnų (Trakehner) veislei. Vokietijos ekvestrai dar vis mėgsta šią rūšį, balnoja ją turnyrams, su kuria dažnai laimi medalius Olimpiadose.

Taigi Vyčio šarvų rūšis susijusi su jojimo būdu, rankų ir kojų pozicija, žirgo sudėjimu, net jo veisle. Visi šie elementai derinasi vienas su kitu, sudaro racionalią visumą. Jeigu būtina realistiškai atvaizduoti mūsų raitelį, tai visi

elementai privalo derintis. Tuo tarpu dabartinis, realistinis Vyčio atvaizdas nėra visai suderintas.

* * *

The Heraldry of Lithuania dalyje, skirtoje heraldikos spalvoms, atsirado pernelyg kategoriškų, net klaidinančių teiginių. Skirtingų šalių heraldinė praktika apibendrinta, apjungta į nebūtą, vienalytę „europietišką heraldiką." O iš tikrųjų – kas buvo būdinga vienai karalystei, retai buvo būdinga kitai. Pavyzdžiui, aptariamojoje dalyje rašoma, kad tiktai keturios spalvos – raudona, mėlyna, juoda ir ruda charakterizavo „klasikinę heraldiką." Anglijos heraldikoje, tačiau, yra naudojamos penkios pagrindinės spalvos – raudona, mėlyna, žalia, purpurinė, juoda. Kartais dar užtiksime oranžinę spalvą, dar rečiau – rožinę. Spalvų vartojimas Prancūzijoje, Ispanijoje, Vokietijoje išsivystė kitaip negu Anglijoje. Šių kraštų nesuderinamas spalvų vartojimas paneigia bet kokią griežtą sistematizaciją.

Truputį dėsningesnį sutiksime dviejų tauriųjų metalų – aukso ir sidabro – vaizdavimą šių kraštų viduramžių rankraščiuose, herbų sąrašuose ir turnamentų iliustracijose. Minėtuose šaltiniuose auksiniai herbo elementai dažnai buvo reprezentuojami geltona spalva, rečiau su aukso plėvele. Balta spalva reprezentavo sidabrą nes, laikui bėgant, sidabro plėvelė patamsėdavo. Bet ir čia pasitaiko išimčių, kur plačiai žinomo herbo auksinės dalys buvo iliustruojamos baltai. Viduramžių prekybos ryšiai ir cheminės technologijos leido kai kurias spalvas lengvai įsigyti ar pagaminti, kitas – sunkiau. Kai kurios spalvos

buvo visai neįsivaizduojamos. Taip pat reikia pastebėti, kad aukso plėvelės ir ypač mėlynos *lapis lazuli* mineralinės dulkės, buvo brangios. Rankraščių iliustratoriai naudojo parankiausias spalvas, parinkdami tas, kurios buvo rinkoje ir kurias rankraščio mecenatas užpirko arba, dažniausiai, ką vietiniai alchemikai sugebėjo pigiai ir pakartotinai pagaminti. Taipogi atsiminkime, kad heraldai įrašydavo herbo tikrasias spalvas savo sąrašuose. Pravesdami turnyrus, jie turėdavo atpažinti riterį iš tolo, iš jo skydo rašto ir spalvų.

The Heraldry of Lithuania pakartotinai priskiria simbolines ypatybes spalvoms, suteikia joms moralinius ekvivalentus, lygina jas su brangakmeniais. Sakoma, kad skaistybei tinka balta spalva ir perlas, lojalumui – mėlyna spalva ir safyras, drąsumui – raudona spalva ir rubinas, meilei – žalia ir emeraldas... Heraldika iškilo paprastais, dekoratyviniais sumetimais, tai kažin ar reikia toliau platinti šitokius teiginius. Iš pradžių pradėta naudoti religiniam mene, spalvų simbolika buvo taikyta heraldikai. Pirmieji heraldikos tyrinėtojai ir aiškintojai niekada nesusitarė dėl spalvų reikšmių ar jų simbolikos.

Tai aišku iš seniausių išlikusių veikalų apie heraldiką. Parašyti XIV amžiuje, jie bandė išaiškinti, suformuoti dėsnius, suderinti pereitų dviejų šimtmečių heraldikos praktiką ir patirtį. Tai buvo nežinomo autoriaus *De Heraudie* (1342 m.?), Bartolo de Sassoferrato *Tractatus de Insignis et Armis* (1358 m.) ir Johannes de Bado Aureo *Tractatus de Armis* (1395 m.). Bartolo de Sassoferrato bandė sistematizuoti heraldinių spalvų vartojimą, pirmiausia apribodamas spalvų skaičių (auksas, raudona ar purpurinė, mėlyna, balta, juoda) ir, antra, išrikiuodamas

jas hierarchine tvarka. Vėlesni rašytojai sekė jo bendrais dėsniais, bet greitai atsirado autorių, kurie papildė jo tvarką, priskirdami spalvoms įvairiausias reikšmes.

Keliais dešimtmečiais vėliau Johannes de Bado Aureo rašė, kad baltą spalvą reikia lyginti su šviesia, juodą – su tamsumu ir kilnumu, mėlyną – su geležimi, stiprybe ir draugyste, aukso – su paklusnumu ir mandagumu. Žaliajai spalvai jis neskyrė jokių savybių. Recenzuojamas veikalas seka spalvų simboliką, kurią Sir John Ferne išdėstė savo 1586 m. veikale *The Glory of Generositie*. Kaip matyt, senieji autoritetai prieštarauja vienas kitam. Užtat, gal tikslingiausia būtų atmesti vilniečių teiginius ir sutikti su Alexander Nisbet, kuris argumentavo *System of Heraldry* (1722 m.) puslapiuose, kad spalvų simbolika yra paprasta nesąmonė. „Kilnaus asmens herbe visos spalvos yra vienodai kilnios."

* * *

Kaip matome Vyčio realistinis vaizdavimas yra žymiai problemiškesnis, negu spėtume, perskaitę *The Heraldry of Lithuania*. Net galima teigti, kad pasirinkus realizmo kelią, ir sekant vien tik realistiniais Vyčio prototipais, atsiradome akligatvėje. Išeities kryptį, mano manymu, galėtume atrasti, sugrįžtant prie seniausių Vyčio pavyzdžių, kurie yra abstraktūs, schematiški. M. Dobužinskis iliustravo daugelį tokių atvaizdų, rastų XIV-XV a. Lietuvos monetose ir jos valdovų antspauduose. Šių archaiškų ženklų dvimatiniai siluetai, jų lakoniškas braižas yra žymiai artimesnis heraldikos dvasiai. Reikia pabrėžti, kad heraldika nėra nei superrealizmas, nei foto-

realizmas, nei socrealizmas. Anglijos liūtų nerasime jokiame zoologijos sode; Prancūzijos lelijų, jokiame botanikos vadovėlyje.

Kaip ir kitų kraštų heraldika, Lietuvos heraldika nenusistovėjusi; viskas joje nėra užbaigta; liko daug neišspręstų klausimų; yra ką rafinuoti. Be abejo, ateityje matysime kitą Vyčio atmainą, patobulintą Prezidento vėliavą. Gal niekuomet neatsisakysime realistinio Vyčio, bet tai nereiškia, kad turėtumėme užmiršti ir visiems laikams atsisakyti seniausių ir schematiškų Vyčio atmainų.

Kad ir kaip ten būtų, *The Heraldry of Lithuania* pristatė Lietuvos heraldikos dabartinį stovį labai plačiam skaitytojų skaičiui. Pirmo tomo ženklas šios knygos viršelyje nurodo, kad ateityje planuojama išleisti daugiau tomų, kurie pristatys dar nepaliestas lietuviškos heraldikos sritis. Jeigu pradėtas projektas bus tęsiamas atitinkamam lygyje, tai su pasididžiavimu galėsime šią seriją knygų panaudoti kaip Lietuvos heraldikos pagrindinį įvadą.

K.P. Žygas

ATMINTIES POPIERINĖ DĖŽUTĖ

Leonardas Gutauskas, *Popierinė dėžutė*. Eilėraščiai. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998.

Poetai tapo plačius gamtovaizdžius, pelėsiais ir kerpėm apaugusias pilis, parymusį ant arimų liūdesį žvaigždėtą, bet lieka labai aišku, kad tai ne dailininkai,

nes jie kreipiasi ne į skaitytojo žvilgsnį, o į širdį, vaizduoja ne daiktus, o daiktais persirengusias idėjas. Tuo tarpu, Gutauskas sako:

> Rašyk krauju ant piktžolių, dagynų
> Rašyk rasa ant kaukolės baltos,
> Rašyk kryžmai ant užkaltų langinių... (p. 7)

mes tikrai iš arti matome piktžoles, jų dygiai lapuotus pirštus, matome ant jų lipnų kraują ir darosi aišku, kad čia rašo ne tik poetas, bet ir dailininkas, žinantis konkrečios detalės spalvą, formą ir tuo pačiu jos turinio gylį. Žiūrėdami į tas eilutes kaip į paveikslą, mes nejučiom pagalvojame – gal čia tuščias karo laukas, plati, beviltiška mirties vienatvė, kuri per tą rasotą kaukuolę pievos vidury įžengia į laiką, užmaršti, arba atmintį – istoriją. Kryžmai užtvertos langinės tęsia kalbą toliau – apie tuščiam name užkaltą kadaise šiltu krauju tvinksėjusį gyvenimą, apie tremtį, suniokotą kraštą. Gutauskas mums nieko šito pats nesako – už jį kalba šių ranka apčiuopiamų detalių sužadinta mūsų vaizduotė. Autorius, žinoma, galėtų sakyti – čia jūsų paveikslas, ne mano, bet ir jam turbūt iš esmės svarbu ne tai, o kad jo eilės mumyse gyventų. Ir aplamai, žmogiškos sąmonės pradas Gutausko eilėse tiesiog susilieja su pačia būtim, gamta per jo eilėraščius-paveikslus, prie kurių kartais ranką prideda ir kiti „teptuko broliai" dailininkai, kaip eilutėse: „man rudenį rembrantiškai rūdyja / Aplinkui širdį žemės pakraščiai" (p. 185). Poeto „širdis" yra tartum peizažas, laukas, apsuptas rudens krūmokšnių, kurių spalvos ateina iš didele dvasia turtingo, nemirštančio Rembranto pasaulio, ir kurių grožis rūdyja kaip mirtis. Poezijos ir

dailės sąveikas, vienijančias šimtmečių išskirtus autorius, matome ir šiame kiek stebinančiame eilėraštyje:

> Aš niekada nelyginau El Greko
> Ir Jono Meko.
> Bet kai žvelgiu į atvaizdą Toledo –
> Matau svajonių ledą
> Prie Semeniškių šulinio:
> Tame lede – El Greko
> Paveikslą šalia kadro Meko. (p. 41)

Mekas – tampa į šį renesanso dailininką panašus tuo, kad jis, kinematografas, irgi kuria paveikslus, ir tuo, kad juos abu kartu sukausto „svajonių ledas", o tuos giminystės pančius dar sutvirtina užsispyrę „El Greko – Meko" rimai, kurie savo netikėtumu net verčia ir šyptelėti.

Rinkiny jaučiame ne tik Gutauską – dailininką, bet ir Gutauską – prozos rašytoją. Kartais jo eilės atsišaukia jo romane *Vilko dantų karoliai*, kurio plati mūsų krašto istorijos panorama atsiskleidžia visoj pilnumoj, nelyg jį būtų išsipildžiusi suglaustų šio rinkinio eilėraščių galimybė. Iš dalies galima net sakyti, kad kai kuriais savo įvaizdžiais *Popierinė dėžutė* tiesiog susiliečia su šiuo serijiniu romanu, tapdama savotiška jo paralele, bent jau kai kuriuose eilėraščiuose ir kai kuriuose knygos epizoduose. Jau pats klausimas, (p. 59): „Eilių tvarka ir atminties chaosas – / Kaip juos suderinti gali?" išsyk atsišaukia į *Karolių* Atmintį, tą chaotišką bet kartu labai nuoseklų dinamišką pradą, beveik poetinį įvaizdį, kuris veda diskurso siūlą per painiausius praeito gyvenimo kemsynus, toli nusitęsusiais sakiniais. Eilėraščiai gi aprėpia nemažesnį realybės horizontą, kurio dalimi yra ir *Karolių* elementai, bet trumpais sakiniais, griežtai ribojamais neatlaidžiais rimais

ir įvilktais į tramdomus jambų ir chorėjų marškinius. Pavyzdžiui, romane didelį vaidmenį vaidina rasos lašelių įvaizdis, virsdamas ašaromis, Kalėdinių žaisliukų ar muilo burbulais, ir eventualiai vilko dantų karoliais iš Sibiro. Tas pats ašarų-rasos įvaizdis ir slepiasi eilėraštyje (p. 87):

> Agatas, jaspis, karneolis, –
> Supjaustysiu, nupoliruosiu:
> Jie tiks nežemiškiems karoliams

Romane tų ašarų-burbulų-karolių žėrėjimas taip pat buvo nežemiškas ir įtaigojo dangaus karalystę. Kraupūs romane vaizduoti Sibiro tremtinių išgyvenimai randa atskambį eilėraštyje (p. 108):

> Kai saulės skepetos, suplėšytos raudonos,
> Plazdėjo ant ragų laukinių šiaurės elnių, –
> Lyg po ledu lediniuose vagonuos
> (kai gaudė po ledu Sibelijaus vargonai)
> Darbavos blakės – kekšės velnio,
> Pasiųstos rinkt nuo apšerkšnijusių lentų
> Tuos purpuro lašus – aš nerandu
> Žodyne žodžių dramai šiai skirtų:
> Šventų, kasdieniškų ir paprastų;
> Nes žodžiai, galintys išreikšti vagonų
> Ledinį turinį, betikslę prasmę,
> Laike išnyko – mes jų niekad nesurasim.

Blakės primena romano uteles bei žiurkes, kur jos buvo glaudžiai susietos su įvaizdžiu, kurioj jos degė. Vaikystės uteles matome ir eilėraštyje (p. 81):

> Nepamiršau, kaip geležinės šukos
> Šukavo skaudžiai mažutėlio galvą
> Ir krito utelės, raudonos, bukos,
> Atšipusios nuo kraujo ...Spalvą
> Aš tą regiu sapnuos, kurių nenoriu.

Taip pat randame ir Kauno geto kaukiančioj ugny žuvusius žydus (p. 80), kurių klaikus likimas buvo skaudžiai aprašytas ir romane. O tačiau, nežiūrint to siaubo, lieka tai, kad ne vien šiuose eilėraščiuose, bet ir visame rinkiny jaučiasi autoriaus intensyvus ieškojimas kaip tik „šventų, kasdieniškų ir paprastų" žodžių visai žmogiškų išgyvenimų pilnumai pavaizduoti.

Išeina, kad Gutausko „popierinėj dėžutėj" dailė, proza ir poezija veda intymų tarpusavio dialogą, praturtintą dar kitu dialogu su paties autoriaus balsu. Šiais laikais madoj tokį rašymo būdą vadinti „intertekstualiniu", tuo suprantant, kad tekstas neina pirmyn paprasta linija, uždarytas savyje, bet vystosi per sąmoningus ryšius, sąveikas su kitais tekstais, priklausančiais pačiam autoriui arba, kas kitąsyk dar svarbiau, įvairiausiems kitiems autoriams iš visų žmogiškos patirties sričių, visų kalbų, kraštų, dabarties ar istorijos ar galų gale net iš beribės visatos, jaučiamos kaip Žodis, kada, pavyzdžiui, Gutauskas sako: „Rašyk bedugnėj gimusiais žvaigždynais" (p. 7).

Intertekstualinis principas ypač ryškus eilėraščiuose Klėjai, istorijos mūzai. Ten kartais Gutausko – dailininko akis, sustojusi prie kasdienybės smulkmenų: knygų lentynos, supamos kėdės, stalo, staiga įžiūri juose slypinčią poeziją ir, jausmo pakilime, toji poezija susijungia su senuoju Biblijos pasauliu:

> Ir prisiminsi iš Sodomos bėgant Lotą,
> Jo žmoną (druskos stulpą), žemės ašį...
> Ir nepajusi tuos vaizdus eilėm užrašęs... (p. 100)

Šitaip kasdienė supama kėdė, žemės ašis ir druskos stulpas tampa *panašūs* vienas į kitą, nes visi jie turi tą

pačią savybę – jie yra to paties poeto vidinio pasaulio, jo išgyvenimų ir atminties, ženklai. Eilėraštis, prasidėjęs dvasioje kaip nerami, neaiški įtampa, įgyja turinį ir formą staiga supratus užslėptą visų daiktų vienybę. Daug kas toje vienybėje tragiškai dvelkia laiku ir mirtimi ir jungia savyje Biblijos ir Lietuvos pasaulius, kurie tampa poetiški ir panašūs vienas į kitą kentėjimo ženkle:

> Ak, sąmone, kodėl man visa audžias
> Į vieną dulkių audinį:
> Ant grindinio sušaudyti
> Ir Babilonijos tremties tuos raudos graudžios;
> Balti Jeruzalės griuvėsiai
> Ir koplytėlės pūvančios
> Šalikelėj, ir srūvančios
> Jordano sraunumos, Ūlos gelmių pavėsiai...
> Kodėl man visa lyg iš vieno imas?
> Nors jau neatpažįstu laiko, –
> Kažkas mane būties naguos dar laiko:
> Tai – amžių atmintis ar prakeikimas? (p. 102)

Savaip tą amžių, o ir visos Visatos, atmintį išlaiko ir tūkstantmečių nugludintas pajūrio akmenėlis, „gimtus užmiršęs kalnus" ir nuskendęs į šaltą jūrų gelmę, kur „vaidenos / Nugrimzdę Atlantidos rūmai, sidabrinės palmės" (p. 248). Šis savimi atidengia poetui dar vieną užslėptą tiesą – kad staigiam kūrybinės emocijos praregėjime persimainę daiktai tik parodo jo paties kūrybos beprasmybę prieš šį „tobulą visatos atminties ažūrą".

Beje, akmens įvaizdį rasime ir dar keliose knygos vietose, taip pat sąryšyje su laiku pavirstančiu į amžinybę, su viltimi, ir net su senosios baltų mitologijos idėja, kad dangus – tai tartum mėlynas akmuo, viltingo ryšio su dievybe ertmė. Eilėraštis (p. 13) kalba apie slaptas jėgas:

kurios suskaldė mėlyno akmens
Apvalią galvą lyg mamuto kiaušą...
Ir vis dėlto viliuos: akmuo nors kartą pasimels
Už kranklį, už gyvatę, už mane ir už laukinę kriaušę...

Kitame eilėraštyje, (p. 42), šioji pagonybe dvelkianti visų dalykų vienuma įsikūnija atminties akmenėliuose iš tolimų ir skirtingų laikotarpių ir vietų, telpančiuose į vieną stalą:

Atsiprašyti stalo: mylimas staleli,
Atverk devynius stalčiukus,
Leisk vėl paslėpt akmenukus
Iš Vorkutos, Islandijos ir Kanaano, –
Juose nematoma gyvena
Viltis, įleidusi į akmenį nagus...

Pastanga jungti žodį su vaizdu, *pictura* su *poesis*, ir su įvaizdžiu, istorija, pagoniška ir krikščioniška, o taip pat sena bibline pasaulėjauta, nusidriekia per visus knygos tematinius ciklus, paženklintus mūzų vardais: Euterpė – fleitos ir muzikos mūza, Klėja – istorijos, Erata – meilės ir lyriškos poezijos, Kaliopė – epo ir heroinės poezijos ir Urania – astronomijos. Kiekvienas ciklas ieško to paties galutinio Žodžio galutinei gyvybės, meilės ir mirties paslapčiai aprėpti ir išsakyti, nors ir iš skirtingų perspektyvų. Tas, aišku, paįvairina šį poetinį Amžinojo Gralio ieškojimą ir tuo pačiu išplečia vidinių išgyvenimų apimtį bei gylį, bet pagrindinė eilėraščių jėga ir jų grožis persisunkia per visus tematinius audinius kaip žodžių žaismas – įvaizdžiai, metaforos, ritmo ir rimo efektai, visi paženklinti kažkokiu giluminiu paprastumu – sudėtinga ir daugiaprasmė mintis niekad nereikalauja painiai ir šakotai ornamentuotos kalbos. Šitaip (p. 25) kalbėdamas apie

laiką „kai praeis visa, kas praeit turėjo" ir liks tik kelios eilės, pelenai, ir „tik sekundžių skaičiai smulkūs / Kris sėklelėmis garstyčių", poetas staiga padaro bejėgiais ir laiką ir mirtį prieš tikėjimą ir viltį, atėjusius iš Kristaus žodžių apie Dievo karalystę: „Ji panaši į garstyčių grūdą, kurį žmogus ėmė ir pasėjo savo darže. Jis užaugo, pasidarė didelis medis, ir dangaus paukščiai ilsėjosi jo šakose" (Luko 13:19). Taip ir šiame eilėraštyje iš vienos paprastutės metaforos išauga didelis tikėjimo medis. Karo meto mirties klaikuma grįžta metaforoj, kurioj lavonas pasidaro „daiktavardis":

> Jaučiu, kad visos ribos nusitrynė
> Dar vos įžiūrimos vėlės klajūnės
> Ir to daiktavardžio „milinė",
> Kuris vežimo šiauduose ant gūnios
> Melsvais sustingusiais akių kristalais
> Į amžinybės dugną žiūri, – (p. 114)

Nevisuomet privalu iš Gutausko metaforų laukti tokių didelių pasekmių; kartais užtenka tik vienam momentui nustebti ir paskui pasidžiaugti netikėta vaizduotės išdaiga. Šitaip (p. 53) skaitome: „Naktis praėjo, mėnesio pagalve nešina", arba (p. 127) „sidabrinė mūsų atmintis, / Išlikusi vandens lelijose ir vandeninių paukščių / Balsuos vidurnaktį", aba vėl (p. 231), apie vakarą, kuris „kraujo lašais / Nuo rožių laukinių tekėjo". Visi tie maži dalykai pastoviai, nelyg paslapčia, keičia pasaulį, kol, poeto suvilioti, mes išmokstame juo stebėtis.

Taigi, Gutausko *Popierinėj dėžutėj* daug malonių dovanų, šiek tiek susimąstymo, nemaža meilės, visatos pilnumos pajauta ir kantrus bandymas ja įtikėti mirties akivaizdoje. Tačiau savo stilium, eilėraščio nuotaika,

įmantrių konstrukcijų stoka, atsisakymu nuo demonstratyvių emocijų, vengimu apsunkinti tekstą mįslinga, neprieinama kalba, ramiu ir klasišku eilučių tekėjimu, jis išsiskiria nuo pagrindinio dabarties Lietuvos poezijos srauto, tartum „nesiskaito" jos panteone, nes nešioja ten netinkamą togą. Beveik sakytum – sermėgą.

R. Šilbajoris

TARP ŠKĖMOS IR GREIMO

Loreta Mačianskaitė, *Antano Škėmos Balta drobulė*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.

Po keturių dešimtmečių, kai *Balta drobulė* pirmą kartą buvo išleista Čikagoje, turime išsamesnę studiją apie vieną pirmųjų modernistinės lietuvių prozos tekstų. Loretos Mačianskaitės tyrinėjimai įvardijami paprastu, bet talpiu pavadinimu: *Antano Škėmos Balta drobulė*. Tam tikrą sąveikos galimybę galime įžvelgti pavadinimo paantraštėje – *pasaulis ir diskursas*. Ir pasaulis gali būti pasauliu ir diskursu, taip pat ir diskursas gali būti pačiu savimi ir pasauliu. Šiame galimybių lauke yra pakankamai vietos dviejų kategorijų konfrontacinei ir konformistiškai saviraiškai. Tokiame besiblaškančiame pasaulyje ir besikaitaliojančiame diskurse (ir diskursuose) randame Antaną Garšvą, pagrindinį romano veikėją.

Mačianskaitės studija susideda iš šešių pagrindinių skyrių: pasakojimo formos ir struktūros, rašymo realybės, „Realiojo pasaulio" metaforinių projekcijų, vaizduotės po-

etikos, antrininkų paralelių, tarp tikrumo ir netikrumo, juos visus apgaubia įvadas ir baigiamosios pastabos. Sugestyvi tematika, bet ar reikšmingai sugestyvi?

„Galima sakyti, kad tos vertybės, kurios išlieka istorijoje, kurios skamba skirtingoms kartoms, yra reikšmingesnės nei vertybės, kurios skamba tik vienu metu ir paskui pamirštamos"[1] – taip Vytautas Kavolis apibūdino vertybių reikšmingumą literatūroje ir kultūroje apskritai. Paantrindami Kavoliui, galėtume sakyti, kad vertybių reikšmingumą dar labiau pabrėžia jų skambėjimas naujai ir originaliai.

Mūsų manymu, Loretos Mačianskaitės knyga ir yra tokio skambėjimo pavyzdys. Kad tai yra nauja ir originalu, svarbu dėl to, kad, rodos, ką nauja galima pasakyti apie *Baltą drobulę*, praėjus keturiasdešimčiai metų po jos išleidimo. Svarbu dar ir todėl, kad studija yra bene vienintelis stambesnis veikalas vien apie nagrinėjamą romaną, o straipsnių galybės tiek Lietuvoje, tiek išeivijoje parašytų.

Tad kuo autorės rašymas naujas ir originalus? Kad būtų paprasčiau, įvardinkime du dalykus: naujos temos ir struktūralistiškas analizės būdas.

Naujos temos

Regis, antrasis skyrius, „Rašymo realybė", yra turtingiausias naujų nagrinėjimo sričių, kurių kituose straipsniuose ir knygose, aptariančiose *Baltą drobulę*, iš viso nėra arba apie juos užsimenama tik prabėgomis. Du šio

1 Vytautas Kavolis, *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 1992.

skyriaus poskyriai – „Mitopoetinio pasaulio vertybiniai ryšiai" ir „Modernaus poeto mitologija". „Rašymo erdvės metaforika" – varijuoja mitinę tematiką. Kur vienoje knygoje ar mažesnės apimties tekste variacijoms mitologinėmis *Baltos drobulės* dimensijomis rasime paskirta mažiausiai penkiolika puslapių? Aišku, kad niekur. Nėra abejonės, puslapių skaičius nėra lemiamas temos svarumo rodiklis, – daug svarbesnis vaidmuo tenka kokybei. Bet ar operavimas mitinėmis kategorijomis vienaip ar kitaip išryškina romano savitumą, ar tai tėra mėginimas vaizdingai kalbėti ir noras prirašyti kuo daugiau puslapių? (65-80) Atkreipkime akis į patį Mačianskaitės tekstą:

> Mitologiškai skaitant Kristaus figūra iš protagonisto rašomų eilėraščių pagal savo santykį su kitomis lyrinių intertekstų figūromis atsidengia kaip užmaskuotas senovės lietuvių dievas Velionis, susijęs su kaukais, mirusiųjų dvasiomis ir archajinėmis Ilgių šventėmis. Rudąjį žmogų irgi galima interpretuoti kaip šios dievybės (ar jai priklausančios sakralumo sferos) inkarnaciją: Halloweeno kauke prisidengęs personažas prisipažįsta, kad jis – kaip ir pats Kristus – neturįs praeities (434, 435). Tai nuoroda į mitinį laiką, amžiną ir ciklišką, kaip ir pati gamta, nepažįstanti istorijos. Esama panašumo ir su linų dievu Vaižgantu, kuriam būdavo skiriama trečioji Ilgių diena. Rudojo žmogaus chromatinis klodas ir charakteringa detalė – *strazdanotos ir stambios rankos* (434) – referuoja į žemdirbišką tradiciją ir ryšį su saule. (72)

Pagrįstai ir prasmingai atveriama paralelė tarp Kristaus ir Velionio, pateikiant ją kaip vieną iš daugelio referencijų dviejų kultūrinių sistemų – krikščioniškos ir archajiškos – sąlytyje. Panašiai koreliuojami ir šių dviejų kultūrinių sistemų papročiai ir šventės – pasiremdama Greimo tyrinėjimais, autorė krikščioniškąsias Vėlines ir pagoniš-

kąsias Ilges suaktualina Garšvos meditacijų ir raudų kontekste. Šie ir kiti mitopoetiniai paralelizmai studijoje įgyja naują aktualumą kaip *išprotėjusio Garšvos* sujauktos pasaulėjautos išraiška. Skaitydamas šiuos abu poskyrius, skaitytojas turi progą stebėti tarsi visai čia pat, jo paties akivaizdoje vykstantį metafizinį spektaklį: aižėjančią Garšvos sąmonę ir ją užgriūnančią įvairių religinių, mitinių bei kultūrinių apraiškų maišatį. Ir visai kraupiai nuskamba emociškai neutralus tekste esantis sugretinimas, kad žmogus su halloween'iška kauke ir veidu, panašiu į išpjaustytą arbūzą, ženklina perkoduotą Vėlinių šventės semantinį turinį, mirusiųjų kulto rudimentus. Groteskiškas paralelizmas tarp rimtį skatinančių lietuvių krikščioniškųjų Vėlinių ir triukšmingų amerikietiškų pagoniškos kilmės Halloween'ų. Tame pačiame studijos skyriuje yra cituojama atkarpa iš epizodo apie kafeteriją. Tame epizode paminimas turbūt mažai kam žinomas *vėlių suolelis*. Autorė, pasiremdama Jono Basanavičiaus tyrinėjimais pažymi, kad „vėlių suolelio vaizdinys yra atkeliavęs iš archajiškų raudų, juo žymima mirusiųjų pasaulio erdvė." (68) [...] „Protagonisto negąsdina vėlių rato regėjimas, kurį senovės pasaulio žmogus suvoktų kaip tiesioginį mirties priartėjimo ženklą." (68) Pastabi nuoroda, leidžianti interpretuoti, pavyzdžiui, kad Garšva *jau* yra šiapusiniame mirties pasaulyje – tuštėjanti kafeterija (žmonių pasitraukimas) ir vėlių artėjimas referuoja į būsimą, o gal ir jau ir prasidėjusią dviejų realybių (neaišku, kuri tikroji) trintį; kita galima interpretacija – skeldėjančios sąmonės finalinio momento artėjimas, lydimas formų neįžiūrėjimo, visko susimaišymo. Tai, kad teksto interpretacijoje telpa bent pora dar kitų nagrinėjamo

romano interpretacijų, parodo, kad tie mažiausiai penkiolika puslapių (65-80), skirti mitologinei *Baltos drobulės* tematikai, yra vaisingas bandymas naujai ir originaliai panagrinėti įvairias mitines teksto apraiškas.

Trečiajame mūsų apžvalgiamos knygos skyriuje – „*Realiojo pasaulio* metaforinės projekcijos" – randame keletą poskyrių, kuriuos į visumą sieja mintis, „kad teatro metafora yra *Baltos drobulės* realybę tiksliausiai nusakanti sąvoka: romano protagonistas yra ne tik pagrindinis personažas, veiksmo ir būsenos subjektas, bet ir užsimaskavusio pasakotojo kaukė, t.y. stebinčioji sąmonė, žiūrovas." (82) Pasaulio kaip teatro metafora rašymuose apie *Baltą drobulę* nėra visiškai nauja, naujumas čia ryškus dėl įtaigaus teatro metaforos išplėtojimo. Vienas didelis teatras, pasaulis, akivaizdžiai, bet ne be išsigimimų, suskyla į keletą mažesnių teatriukų, ir šis eufemizmas, savyje slepiantis romano protagonisto ironišką santykį su pasauliu, implikuoja galimybę metonimiškai teatro – keleto teatrų paralelę transformuoti į sąmonės – keleto sąmonių paralelę. Studijos tekstas nurodo, kad „Istorija, o ne Dievas yra *Baltos drobulės realiojo pasaulio* režisierius" (84), kuris primeta individui vaidmenis bei gyvenimo scenarijų. Kitame puslapyje autorė mano, kad naratoriui „pasaulis – tai didžiulis teatras, kuriame žmogaus gyvenimas tėra istorijos primestas vaidmuo, vaidinamas mirties akivaizdoje." (83) Karas yra suvokiama kaip ta didžioji ironija, šiurpiai apglėbianti pokarinę žmogaus egzistenciją. Knygoje įžvelgiama, kad pasaulis yra ir lėlių namelis, ir keltuvas, ir gimtasis miestelis Lietuvoje, o tam tikrą savo teatrališkumo apogėjų – kafkiško proceso metaforą – pasaulis pasiekia Kedrono arba Juozapato slėnyje. Kaip

individuali reakcija į teismo absurdiškumą, kur jau paties vyksmo faktas yra simbolinio kalėjimo konstravimas, autorės nuomone, „Rašymas yra maištas, sukilimas prieš pasaulio sandarą, tačiau ir vergystė, laisvanoriškas kalėjimas savyje pačiame." (105) Apskritai pastarasis knygos skyrius pasižymi nematomu tekstiniu paralelizmu tarp pasaulio (realiojo ir nerealiojo) kitimo ir diskurso konstravimo – atidžiau pasižiūrėjęs, nori nenori sugretini (bet nesutapatini) diskursyvinę polisemantiškos teatro metaforos plėtotę (97) ir tai, kaip atskiruose autorės cituojamuose epizoduose atsiskleidžia pasaulio modeliavimo bruožai.

Mitologinės tematikos tąsą randame ir trečiajame skyriuje – „Vaizduotės poetika". Savotiška manifestacija yra šie žodžiai: „Svarbiausia ‚Sukurtojo pasaulio' leksinė definicija romane – stebuklas" (109), kita – „pasaka". (111) Variacijos šiom dviem definicijom pirmajame poskyryje atveda prie mitologinių būtybių, kaukų ir aitvarų: „Subjekto identifikacijoje įvyksta transformacija: šalia jau aptartos tapatybės su kauku (nagrinėjamame segmente – susiradusiu moteriškos giminės draugą) atsiranda aliuzija į aitvarą: su ‚vaikiškais aitvarais' lyginami keltuvu skraidantys įsimylėjėliai." (112) Kitame poskyryje esantis mitologinių figūrų aptarimas, mūsų nuomone, yra viena įžvalgiausių knygos vietų – rašyme apie *Baltą drobulę* tai yra visiškai nauja ir originali įžvalga:

> Apvesdinimas su žeme yra privaloma lino kančios scenarijaus dalis. Simbolinės Garšvos sužadėtuvės su Elena romano finale ir eilėraščio kaukas, suradęs moteriškos giminės draugą, „sukurtajame pasaulyje" atkartoja mitinį ritualą, kuris išreiškia mirties apeigos poetinę viziją. (114)

Mūsų nuomone, originalus autorės operavimas mitologinėmis būtybėmis, jas siejant, koreliuojant su Garšvos pasaulėvaizdžio struktūromis, bent iš dalies patvirtina nuomonę, kad tematiniu naujumu ir prasmingu įžvalgumu Loretos Mačianskaitės mitologinė *Baltos drobės* interpretacija yra stipriausia.

Struktūralistiškas analizės būdas

Svarbią sugestiją šiam naujumui duoda 197-ajame puslapyje esanti pavardžių rodyklė. Apžvelgę visas pavardes, pamatysime, kad dvi daugiausia kartų pavartotos pavardės yra Roland Barthes ir Algirdas Julius Greimas. Tai nėra visiškai atsitiktinis dalykas – matysime, kad daugelyje vietų autorė tiesiogiai ar netiesiogiai remiasi šiais su struktūralizmu susijusiais autoriais. Daro tai, sakytume, nuosekliai ir logiškai per visą tekstą. Barthes'u Mačianskaitė daugiausia remiasi aptardama rašymo ir kūrybos problematiką: „Barthes'as teigia, kad rašymas ‚neginčijamai kyla iš rašytojo ir visuomenės konfrontacijos'. Antra vertus, jis kažkaip tragiškai grąžina rašytoją prie jo kūrybinės instrumentuotės ištakų..." (8) „Skirtingi rašymo tipai eksponuoja skirtingą kalbos ir pasaulio vaizdo santykį. Barthes'o nuomone, amžininkai, kalbėję ta pačia savo amžiaus kalba, gali naudoti visai skirtingą rašymą ir viskas jų kūryboje tąsyk būsią skirtinga – atspalvis, kalbėsena, tikslas, moralė, žodžio prigimtis, vaizdavimo technika, formos ir turinio samprata, sąlygiškumo pavidalai ir kalbos intencionalumo krūvis." (9) „Barthes'as teigia, kad ‚rašymas yra būdas mąstyti literatūrą, o ne ją skleisti', ir ‚modernumas prasideda neį-

manomos literatūros ieškojimu' ". (15) Mačianskaitė pabrėžia, kad *Balta drobulė* buvo vienas pirmųjų moderniosios prozos diskursų. Per visą knygą ši apibrėžtis figūruoja įvairiais pavyzdžiais.

Šalia minėto rašymo, kaip individualios reakcijos į eschatologinio teismo proceso apibrėžties, randame ir kitų apibūdinimų: „Moderniai sąmonei rašymas kaip tiesos ieškojimo būdas pasirodo besąs nebeįmanomas uždavinys." (41) „Romano protagonistui poezijos kūrimas prilygsta sakraliniam veiksmui..." (74)

Greimiškumas Loretos Mačianskaitės tekste labiausiai išryškėja kalbinėje teksto išraiškoje. Tai egzistuoja dviejuose, vienas su kitu nuosekliai susijuose lygmenyse – stilistiniame ir naratyviniame. Regis, ji patvirtina jos pačios pacituotus Greimo žodžius: „Viena figūratyvinės kalbos funkcijų – tai, žinoma, jos įsipareigojimas sukurti vidujinį diskurso referentą, sudarant įspūdį, kad rašantysis naudodamas pasaulio vaizdus ir figūras iš tiesų aprašo ir atvaizduoja pasaulio realybę." Galime tvirtinti, kad figūratyvinės kalbos kūrimo procesas mėginamas realizuoti *Baltos drobulės* tekstą aprašant greimiškomis kategorijomis ir joms atstovaujančiais terminais. Pavyzdžiui, įvade teoriškai pagrindžiamas „izotopijų, kartojimo, besikartojančių struktūrų sąvokos". (17) Siekimas pagrįstai vartoti minėtus terminus ir apskritai semiotiškai organizuoti *Baltos drobulės* analizę, atsispindi šioje minimanifestacijoje: „Mums rūpi suvokti meninės vaizduotės logiką; ‚sukurtojo pasaulio' kalbinės realybės *poetiką* ir vidinių referencijų tinklo principus: kuriuo būdu figūros iš skirtingų literatūrinių, mitologinių, religinių diskursų įsirašo į modernaus romano tekstūrą ir kas sudaro ‚realių' romano per-

sonažų santykių struktūrinį pagrindą." (16-17) Kitame puslapyje perskaitome, kad bus mėginama „figūratyviniais pavyzdžiais pademonstruoti diskurso izotopijų rišlumą". Iš tikrųjų, visame tekste nuolat konstruojami figūratyviniai takai, braižomos izotopijos, įrodinėjama romano „semantinė, naratyvinė ir figūratyvinė koherencija" ir fiksuojamos įvairios diskurso manifestacijos. Iš esmės, kurią studijos atkarpą bepaimtumėme, visur rasime semiotišką aprašymą, lydimą semiotiškų sąvokų, kurios yra tiesiog būtinos, norint analizę pakelti į diskursyvinį lygmenį ir tame lygmenyje pasilikti bei sukurti vidujinę analizės kalbą. Tai lietuviškame kalbėjime bei rašyme apie *Baltą drobulę* yra neabejotinai naujas dalykas. Daug rašinėjimų stilistiniame ir semantiniame teksto lygmenyje, tačiau maža diskursyvinės analizės, atveriančios svarbias romano sąrangos dalis: naratyvinę konstrukciją, teksto bei interteksto santykį, realiojo ir sukurtojo pasaulio deformacijas. Manytume, Loretos Mačianskaitės studija pakyla į diskursyvinės analizės lygmenį. Reikėtų tik pažymėti, kad studijoje nėra semiotinės analizės gylio, kuriame būtų viskas nuodugniai išlukštenta su visomis opozicijomis, išryškintomis izotopijomis ir semiotiniais kvadratais kaip kad garsiajame straipsnyje, kuriame Greimas nagrinėja Marcelijaus Martinaičio eilėraštį „Ašara, dar tau anksti".

Štai būdinga semiotinės analizės atkarpa:

> Intencionalų sąmonės žaismą diskurse realizuoja paradigmatinių praeities fragmentų sintagmatinė grandinė bei paties mediumo kryptingos pastangos prisiminti ar naujai sukurti laukiamą eilėraštį. Mozaikos dėliojimo izotopija, ne kartą išryškėjusi tekste, gali padėti suprasti protagonisto

sąmonės tėkmės logiką ir romano naratyvinių transformacijų algoritmą. (33)

Struktūralistinis priėjimas prie *Baltos drobulės* analizės netiesiogiai išreiškiamas pirmajame pirmojo skyriaus žodyje ir pirmajame sakinyje, kuriame pateikiama Barthes'o mintis: „Forma yra vertė – ‚Nuliniame rašymo laipsnyje' teigia Barthes'as. – Bet kokia literatūrinė forma leidžia bendrai pasirinkti, jei to norima, atspalvį, etosą, ir būtent kaip tik tuo rašytojas individualizuojasi, nes būtent taip jis angažuojasi." (19) Formos traktavimas kaip vertės, kaip lygiareikšmės vertės kaip ir turinys ateina dar nuo rusų formalistų, o Barthes'o svarstymuose forma jau įgyja egzistencinę prasmę. Rašymas, kaip matėme, romano protagonistui, yra tapęs egzistencine problema, ir formos aktualumas tai paliudija. Mačianskaitė, patvirtindama savo struktūralistinį priėjimą prie kūrinio, pirmąjį studijos skyrių pavadina „Pasakojimo forma ir struktūra". Aišku, kad struktūrališkumas čia pasireiškia ne kaip siekinys tiksliai panaudoti vėlyvųjų rusų formalistų ir po keleto dešimtmečių pradėjusių besireikšti struktūralistų metodiką, bet kaip tikslas išryškinti tam tikras struktūralistines kategorijas *Baltos drobulės* pasaulio ir diskurso ypatybėms atskleisti. Štai pavyzdys, kaip tam tikra teksto atkarpos ypatybė įprasminama struktūralistinėmis priemonėmis: „Kinematografiškumas (specifinė teatrališkumo atmaina) manifestuojamas pačioje diskurso konstrukcijoje – atemporalinė vaizdų, atskirtų brūkšniais, grandinė, mozaikiškas kontrastingų epizodų montažas yra specifinis šio skyriaus pasakojimo atributas; visais kitais atvejais praeities diskursai modeliuojami chronologinėje laiko ašyje." (98-99) Kinematografiškumas įžvelgiamas ne žodžio, sakinio, bet

diskurso lygmenyje, mozaikiškas kontrastingų epizodų montažas stebimas taip pat diskurso lygmenyje, galiausiai pabrėžiama, kad ir patys praeities diskursai (ne prisiminimai!) koreliuojami vieni su kitais chronologinėje laiko ašyje. Informatyvus ir kitas sakinys: „8-ajame skyriuje sukoncentruotos pagrindinės pasaulio – kalėjimo figūratyvinės projekcijos išsišakoja per visus romano teksto lygmenis." (99) Struktūriškai vaizdingas sakinys puikiai parodo, kad užsibrėžiama semiotinėmis priemonėmis išryškinti pasaulio – kalėjimo figūratyvines projekcijas. Mūsų nuomone, Mačianskaitei tai padaryti iš esmės pavyksta – kalėjimo vienutėje besiblaškantis kalinys, buvimas beprotnamyje su dryžuota pižama, primenančia kalinio kostiumą įprasminamas teatrališkame scenovaizdyje, kuriame Istorija prievartauja žmogų, ir jos marionetėmis yra tapę du draugai, liaudies atstovai, Simutis ir Zuika.

Apskritai skaitytojos ir skaitytojai, skaitydami šią knygą, gali nesitikėti mažiausiai dviejų dalykų. Viena – aprašomojo pobūdžio tyrinėjimų, kurie ištikro tėra turinio atpasakojimas ir mėginimas įvertinti kalbos sklandumą, temos įvairiapusiškumą ir aktualumą dabarčiai. Kita – kompiliacinės studijos, kuri vėlgi tėra bandymas gudriai prirašyti porą šimtų „originalių" puslapių, iš tikrųjų tesantis tik atpasakojimas, ką kiti yra rašę apie *Baltą drobulę*.

Manytume, studija neišvengia ir tam tikrų netikslumų. Silpniausia vieta – netikslios kai kurių romano vietų interpretacijos. Štai jos:

Po 75-ajame puslapyje pacituotų eilučių, autorė rašo, kad nauja diskurso pastraipa jau fiksuoja priepuolį ir są-

monės byrėjimo pradžią, kalbama apie 473-iąjį puslapį*. Pažvelkime į šią pastraipą:

> Antanas Garšva užsidega kelintąją cigaretę. Jis pajunta skausmą viršugalvyje. „Aš persirūkiau", galvoja jis. Garšva suglamžo cigaretę peleninėje. Jis neryžtingai sukinėja plunksnakotį. Skausmas neįkyrus. Jis dings. Kaip ir niūri praeitis. Antrą valandą daktaras Ignas. Ryt Elena. Poryt? Prašysiu atostogų poryt. Ir, galimas daiktas, keisiu hotelį. Viskas atsinaujins. Meilė, poezija, žmonės, gatvės. (473)

Kas šioje pastraipoje žymi sąmonės byrėjimo pradžią? Sunku surasti tvirtą argumentą, tačiau netgi jei skausmą ar planuojamą atsinaujinimą iš tikrųjų laikytume sąmonės byrėjimo pradžia, tai neabejodami galime sakyti, kad galvos skausmai Garšvą jau buvo pradėję kankinti daug anksčiau (314, 317, 319), o vienas pagrindinių įvykių, davusių impulsą sąmonės byrėjimo pradžiai, buvo įvykęs dar Lietuvoje, kai jis užmušė ruselį (365); kitame puslapyje Garšva sako: „Man belieka juoktis. Garsiai. Realybė egzistuoja. Skauda viršugalvis, pilvas, kojos, kairioji ranka. Kažkodėl realybė mėgsta mušti mane per viršugalvį: pres-papjė, kumščiu. O aš kertu atgal." (366)

Galime suabejoti ir dar vienos minties tikslumu:

> Pasakojimo pradžioje keltuvas buvo kolektyvinės neapykantos objektas: „dėžute galvijams pakrikštijo keltuvus keltuvininkai" (330). Pabaigos epizode blizgančios išpoliruotos keltuvo sienos atspindi susitaikymo su Dievu šviesą, meilės atnaujinto pasaulio viziją. Finalinį keltuvo epizodą subjektas neabejotinai vertina euforiškai: „esu

---

* Autorė naudojasi šiuo romano leidimu: Antanas Škėma, *Raštai*, t. 1, Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas ir Santara - Šviesa, 1967.

laimingas", – tačiau, naratoriaus požiūriu, tai tik nepaprastumo trumpalaikis džiaugsmas, pasaka, o ne tiesa. (112-113)

Ar tikrai išpoliruotos keltuvo sienos atspindi susitaikymą? Romano pabaigos skyriuje išpoliruotos keltuvo sienos paminimos du kartus. Štai subjekto jausena tuo metu: „Per daug skeveldrų. Per mažai laimės." [Garšva sako Elenai]. „Pilka moteriškaitė ir 87-asis uniformoje. Blizga tuščios, išpoliruotos keltuvo sienos. Praeitis tebegrįžta. Visos moterys sugrįžta. Visos vienoje." (468)

„Blizga tuščios, išpoliruotos keltuvo sienos. Adomas ir Ieva sugrįžo į rojų. Nėra jame fantastiškų gėlių, taikių panterų, dviprasmiško žalčio. Suspaustoje erdvėje, tarp plastikinių sienų, matinei lemputei ir aukštų skaičiams šviečiant, du pirmieji žmonės stovi susiglaudę." (470)

Palyginkime Mačianskaitės teiginį „blizgančios išpoliruotos keltuvo sienos atspindi susitaikymo su Dievu šviesą" ir naratoriaus žodžius „Blizga tuščios išpoliruotos keltuvo sienos" (468, 470). Kaip matome, išpoliruotos sienos tikrai blizga, bet neatsitiktinis dalykas, kad jos blizga tuščios, taigi, šiuo atveju, blizgėjimas dar labiau paaštrina tuštumą.

Pažvelkime į dar vieną studijos sakinį: „Garšvos darbo laikas dar tik prasidėjęs, keltuvininkas dar nenuvargęs, pajėgus kontroliuoti savo subjektyvumą...". Autorė čia kalba apie *Baltos drobulės* epizodą, kai Garšvai iki pertraukos yra likę apie 17 minučių (352). Nesutinkame čia dėl dviejų dalykų, dėl smulkesnio ir dėl gana svarbaus. Pirma. Garšvos darbo laikas nėra *tik prasidėjęs*, ši frazė žymi pačią darbo pradžią, tuo tarpu akivaizdu, kad netrukus bus pertrauka.

Antra. Sutinkame, kad keltuvininkas pajėgus kontroliuoti savo subjektyvumą, bet kad „dar nenuvargęs" – ne. Pasekime romano protagonisto būseną: „Tik tik tik tik. Širdis per greit plaka" (313), „Vėl laiptai. Per daug laiptų, jie kartojasi" (313) (Garšvai sunku lipti laiptais, dažnėja jo širdies ritmas). „Širdis tik, laikrodis cakt" (315). „Kas man yra šiandien? Vaizdas seka vaizdą" (316), „Tik tik, tik tik – mano širdis. Mano smegenyse, mano gyslose, mano svajonėje" (317), „Tik tik, tik tik – mano smilkinyse, mano gyslose, mano svajonėje [...] Celiuloido šovinėlis jau ištirpo, kartūs milteliai apkutojo smegenis. Jau ir ramiau, jau ir smagiau 87-jam" (319), „Penkios minutės iki starto [...] Bet mano akys juda, aš jaučiuosi ne per blogiausiai" (325). Geriausiu atveju iš dalies galėtume sakyti, kad Garšva yra nebe taip nuvargęs, tačiau aišku, jo savijauta nėra gera ir nesijaučia esąs žvalus ir energingas.

Mačianskaitė netiksliai suvokia Alberto Zalatoriaus mintis iš straipsnio „XX a. Kristus"[2], kuriame jis kalba ir apie baltos drobulės įvaizdį romane. Pateikiame kritikės mintis: „finalinis Garšvos išprotėjimas negali būti siejamas su Tao suvokimu ar budistiniu nušvitimu. Todėl nesutinkame su Alberto Zalatoriaus hipoteze, išsakyta straipsnyje ‚XX a. Kristus': *baltumo įvaizdį, man rodos galima aiškinti ir kitaip – kaip palaimingą sielos nuskaidrėjimą, budistinę nirvaną, žemiškos sansaros atsikratymą*. Rytietiškas nušvitimas nėra tapatus išprotėjimui ar idiotizmui. [...] Naratoriaus koncepcija išsitenka vakarietiško sąmoningumo erdvėje, virtualiai nurodančioje rytietiškos pasaulėjautos implikaciją – kaip negalimybės ribą." (46-47). Zalatorius Mačian-

2 Albertas Zalatorius, „XX a. Kristus", *Literatūra ir laisvė*, Vilnius: Baltos lankos, 1998.

skaitės pacituotoje vietoje baltos drobulės įvaizdį kaip palaimingą sielos nuskaidrėjimą pateikia kaip vieną iš galimų interpretacijų: „Tačiau baltumo įvaizdį, man rodos, galima aiškinti ir kitaip" (296); toliau kritikas pateikia kitą, priešingą pastarajai, baltos drobulės aiškinimą: „Turiu galvoje Turino drobulę, į kurią, pagal teologų išvadas, buvęs suvyniotas nukryžiuoto Kristaus kūnas ir kurioje stebuklingu būdu esą išlikęs to kūno atspaudas". (297) Zalatorius „pasirašo" po šia asociacija, po prieš tai ėjusia – ne, prieš tai patiektos interpretacijos nei atmeta, nei patvirtina, todėl Zalatorius baltos drobulės įvaizdį sieja ne su budistiniu nušvitimu, bet su Turino drobule. Dar vienas dalykas. Manytume, kad rytietiškos pasaulėjautos implikacijos yra ne negalimybės ribos, bet, atvirkščiai, aižėjanti sąmonė ir išprotėjimo procesas žymi vakarietiškos ir rytietiškos pasaulėjautų susimaišymą, Kristaus ir Budos konkurenciją trūkinėjančioje asmenybėje.

Laikas paklausti, ar Mačianskaitės studija yra knyga? Tuo labiau, kad studijos priešlapyje randame teiginį, kad knyga parengta *disertacijos pagrindu*. Mums nesvarbu, kiek disertacija skiriasi nuo išleistos knygos, labiau turėtų rūpėti, ar beveik dviejų šimtų puslapių tyrimas iš tiesų yra knyga? Čia iškart susiduriame su knygos definicijos problema, kokie yra jos reikalavimai. Nesiimdami nereikalingų pastangų pateikti „tikros" knygos apibrėžimo, leidžiame sau pateikti porą minčių. Visų pirma, vietomis atrodo atskirus tematinius blokus esančius pernelyg mažai susijusius vienus su kitais, nutolusius vienus nuo kitų, kitaip sakant – knyga neturi vientiso tematinio ir struktūrinio stuburo, būdingo knygai. Iš kitos pusės, galima kontrargumentuoti, jog stuburą studijos pavadinimui

ir suteikia paantraštė *pasaulis ir diskursas*. Prisiminę anksčiau minėtus skyrius, pamatysime, kad visi jie yra pakankamai abstraktūs, jog jų pateikiamos tematikos būtų totaliai aktualios pasaulio ir diskurso kategorijoms. Netvirtindami, jog visi skyriai vieni su kitais artimai susiję, manome, kad vietomis pasitaikantį tematinį punktyriškumą atsveria individualiai stiprūs skyriai, jų stiprumą mėginome pagrįsti anksčiau. „Už" knygą yra ir šis argumentas – vis dėlto studijoje vartojama aiškiai nuosekli vienos tam tikros sistemos, šiuo atveju – greimiškos, kalba bent su pagrindiniais jai būdingais atributais: individualia kalbine logika, struktūralistišku analizės būdu ir greimiška bei greimiškai vartojama terminologija.

Studijos skaitytojos ir skaitytojai nejaukiai pasijaučia knygos priešlapyje perskaitę informaciją apie kritikę: „1994-1995 m. stažavosi Chicagos Illinois universitete". Iš to sunku suprasti, kokiame gi universitete buvo stažuotasi, ar Čikagos, ar Ilinojaus – viską čia sumaišo du kilmininkai. Ilinojaus valstijoje JAV yra bent trys pavadinimais panašūs universitetai: University of Chicago, University of Illinois at Chicago (šio universiteto yra du skyriai kituose valstijos miestuose), Illinois State University. Ir į kurį universietą dabar taikyti? Taigi patiksliname: „1994-1995 m. stažavosi PLB Lituanistikos katedroje Ilinojaus universitete Čikagoje" – paprasta ir aišku.

Manytume, ši aptarta Loretos Mačianskaitės knyga į lietuviškąjį kalbėjimo apie Antano Škėmos *Baltą drobulę* kontekstą įsirašys kaip pirmoji stambesnė studija, nuosekliau ir išsamiau aptarianti romano diskurso variacijas, iš interdiskursų sąveikų atsirandančius nelengvai atveriamus naujus prasmės klodus ir įvairias naratyvines kons-

trukcijas. Nebus šį knyga skaitoma masiškai – prie jos ilgiau turėtų pasėdėti tos ir tie, kuriems diskursyvinis kalbėjimas apie *Baltą drobulę* yra kelias ieškoti nebanalių romano prasmių, sunkiai atverčiamų, tačiau daug pasakančių jų ieškantiems.

Kęstutis Šatkauskas

METMENIMS aukojo:
50 dol.
Stella V. Pautienis
Dr. Laimutė Šmulkštienė

---

metmenys

Redaguoja: Violeta Kelertienė, Rimvydas Šilbajoris
Department of Slavic & Baltic Languages & Literatures (m/c 306)
1610 University Hall,
University of Illinois at Chicago
601 South Morgan
Chicago, Illinois 60607-7112

Redakcijos bendradarbiai: Egidijus Aleksandravičius, Algirdas Titus Antanaitis, Leonidas Donskis, Mykolas Drunga, Aušra-Marija Jurašienė, Zina Katiliškienė, Algirdas Landsbergis, Ilona Gražytė Maziliauskienė, Icchokas Meras, Algis Mickūnas, Romas Misiūnas, Kostas Ostrauskas, Alina Staknienė, Giedrius Subačius, Vincas Trumpa, Bronius Vaškelis, Tomas Venclova, Albertas Zalatorius, Kęstutis Paulius Žygas

Dailės priežiūra: Nora Aušrienė

Techninė redaktorė: Henrieta Vepštienė

Šio numerio techniniai bendradarbiai: Aušra Vėličkaitė, Vytautas Vepštas

Administracija: Marija Paškevičienė
306 55th Place
Downers Grove, IL 60516

Viršelio projektas: Vytautas O. Virkau

Kaina: pavienio numerio — $8.00. Prenumerata metams (du numeriai) — $15.00. Kanados ir užsienio prenumeratoriai prašomi siųsti čekius JAV valiuta.

Leidžiami AM & M Publications nuo 1959 m. dukart per metus.

Laikydamiesi liberalios politikos, leidėjai ir redaktoriai iš bendradarbių nereikalauja vien tokių minčių, su kuriomis pirmieji visada sutiktų.

Published by AM & M Publications, Non-profit Organization.

ISSN 0543-615X

ALp(LKA)1742
1999, Nr.77